

TC.
KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI TARAFINDAN BASILAN MEÂLLER:
İNCELEME, KARŞILAŞTIRMA, DEĞERLENDİRME

Hacer SAÇAR

EYLÜL – 2022

T.C.
KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI TARAFINDAN BASILAN MEÂLLER:
İNCELEME, KARŞILAŞTIRMA, DEĞERLENDİRME**

Hacer SAÇAR

Tez Danışmanı
Dr. Öğr. Üyesi AHMET FARUK GÜNEY

BEYAN SAYFASI

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde bizzat elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada özgün olmayan tüm kaynaklara eksiksiz atıf yapıldığını, aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ediyorum.

Hacer SAÇAR

21.09.2022

ÖZ

DIYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI TARAFINDAN BASILAN

MEÂLLER: İNCELEME, KARŞILAŞTIRMA,

DEĞERLENDİRME

Saçar, Hacer

Yüksek Lisans

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

Tez Yöneticisi: Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Faruk Güney

Eylül 2022

Günümüzde Kur’ân-ı Kerîm’in, ona inananlar ve inanmayanlar tarafından ne şekilde okunduğu ve hangi oranda anlaşılıp anlaşılmadığı sorusu, sürekli gündemde olmuştur. Buna paralel olarak ta mushaf’ın anlaşılmasına yönelik tercüme çalışmaları güncelliğini hep korumuştur. Ülkemizde meâl çalışmalarının devlet eliyle yapıldığı kurumların başında Diyanet İşleri Başkanlığı gelmektedir. Bu kadar hassas bir konu üzerinde, önemli bir kurum olan Diyanet İşleri Başkanlığının yayınladığı meâlleri incelemeyi, karşılaştırmayı ve değerlendirmeyi yüce kitabımızın anlaşılması adına gerekli bir adım olarak görmekteyiz. Buna binâen bizler bu çalışmamızda; Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yayınlanmış olan tercümelerin hikâyelerinden, müelliflerin hayatlarından, yazarların düşüncelerinden bahsedip; meâlleri anlam, içerik, takdir yönünden karşılaştırıp, değerlendirmeyi hedefledik. Ayrıca cumhuriyet dönemi ilahiyatında “anlamın” ne derecede değişikliğe maruz kaldığını incelemek, bu değişikliği sağlayan metodun ne olduğunu ortaya koymak, yazıldıkları dönemi ve değişen sosyolojiyi göz önüne alarak manada oluşan farklılaşmayı yahut benzerliği kaleme almak bu çalışmanın en önemli hedeflerindendir.

Anahtar Kelimeler: Kur’ân-ı Kerim, Diyanet, Meâl.

ABSTRACT

TRANSLATIONS PRINTED BY THE DIRECTORATE OF RELIGIOUS
AFFAIRS: ANALYSIS, COMPARISON, EVALUATION

Sacar, Hacer

M.Sc. Basic Islamic Sciences

Department Supervisor: Dr. Instructor Member Ahmet Faruk Güney

September 2022

Today, the question of how the Qur'an is read by those who believe or not and to what extent it is understood has always been on the agenda. Similarly, translation studies aimed at understanding the Qur'an have always kept their timeliness. In our country, the Presidency of Religious Affairs is one of the leading institutions in which translation studies are carried out by the state. We see it as a necessary step for the understanding of our great book to examine, compare and evaluate the translations published by the Presidency of Religious Affairs, which is an important institution, on such a sensitive subject. Based on this, we in this study; talking about the stories of the translations published by the Presidency of Religious Affairs, the lives of the authors, and the thoughts of the authors; we aimed to compare and evaluate the translations in terms of meaning, content and appreciation. In addition, examining the extent to which "meaning" has undergone changes in the theology of the republican period, revealing what is the method that provides this change, taking into account the period in which they were written and the changing sociology, are the most important goals of this study.

Keywords: Quran, Diyanet, Translations.

TEŞEKKÜR

Bu çalışmanın yürütülmesi sırasında engin bilgi ve tecrübelerinden yararlandığım çok değerli danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Faruk Güney'e teşekkür ederim.

Çalışmamın hazırlık aşamasında engin bilgi birikiminden istifade ettiğim kıymetli hocam Dr. Mehmet Hişyar Korkusuz'a şükranlarımı sunarım.

Bu yoğun süreçte çok büyük desteğini gördüğüm dayım Dr. Muhammed Efe' ye teşekkür ederim.

Tez çalışmamın her aşamasında bana yardımcı olan hocam Dr. Öğr. Üyesi Oktay Aytar'a teşekkür ederim.

Çalışmam süresince tüm zorlukları benimle beraber göğüsleyen babam Hasan Hüseyin Ökke'ye, eşim Gökhan Saçar'a, kardeşim Emir Ökke'ye ve çalışmam boyunca benden bir an olsun yardımını esirgemeyen değerli annem Mücevher Ökke'ye teşekkürler...

Çalışmalarım sırasında destek oldukları için dostlarım Dilek Zorlu, Umut Ömer Zorlu ve Eyüp Kiraz'a teşekkür ederim.

Bu çalışma, ilim yolunda olanlara ithafen yazılmıştır...

Hacer SAÇAR

Eylül, 2022

ÖNSÖZ

Cumhuriyetin en güzide kurumlarından biri olan Diyanet İşleri Başkanlığı bugüne kadar dört tane tercüme yayınlamıştır. Bu meâllerle ilgili çalışmalar özellikle “*Hak Dini Kur’ân Dili*” ve “*Kur’ân Yolu Meâl*”i üzerinde müstakil konularla yapılmıştır. Ancak ele alınan diğer meâller hakkında bir değerlendirme çalışması yapılmamıştır. Aynı şekilde bu tercümeler mukayeseli olarak incelenmemiştir.

Meâlleri bir bütün olarak mukayese edip, yazılmış oldukları sosyolojiyi göz önüne alarak, “anlamın” ne derecede değişikliğe maruz kaldığını incelemek, bu değişikliği sağlayan metodun ne olduğunu ortaya koymak, yazıldıkları dönemi ve değişen konjonktürü göz önüne alarak, manada oluşan farklılığı yahut benzerliği kaleme almak bu çalışmanın en önemli hedeflerindendir.

Bu çalışma hedeflediği yöntem olarak, yüz yıl boyunca değişen anlamı tespit etmeye çalışması bakımından ve değişime sebebiyet veren meâl sosyolojisini ortaya koyması açısından farklılaşmaktadır.

İlk bölümde tercümelerin ortaya çıkış süreci ve müellifler hakkında bilgi verilecektir. İkinci bölümde meâllerin yöntem ve yazıldıkları gaye bakımından mukayeseleri yapılacak, çeşitli konularda yapılan tercümelerin ortak veya farklı noktaları gösterilecek, yapılan tercümelerin sunmuş oldukları yöntem ve gaye ile ne kadar uyumlu olduğu tespit edilecek, ayrıca cumhuriyet döneminde yaşanan değişim ortaya konacaktır.

Eylül, 2022

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	iv
ABSTRACT	v
TEŞEKKÜR	vi
İÇİNDEKİLER	viii
TABLolar	xi
GİRİŞ	1

1. BÖLÜM

MEÂLLERİN ORTAYA ÇIKIŞ SÜRECİ	5
1.1. Meâl Kelimesinin Mânası	5
1.2. Türkçe Tercümelerin Ortaya Çıkış Süreci	5
1.3. Diyanet İşleri Başkanlığı Tarafından Basılan Meâller ve Müellifleri. 9	
1.3.1. Elmalılı M. Hamdi Yazır / Hak Dini Kur'ân Dili	9
1.3.2. Prof. Dr. Hüseyin Atay ve Doç. Dr. Yaşar Kutluay / Kur'ân-ı Kerim ve Türkçe Anlamı	13
1.3.2.1. Prof. Dr. Hüseyin Atay'ın Hayatı	13
1.3.2.2. Doç. Dr. Yaşar Kutluay'ın Hayatı.....	14
1.3.2.3. Kur'ân-ı Kerim ve Türkçe Anlamı Meâli	14
1.3.3. Doç. Dr. Halil Altuntaş ve Dr. Muzaffer Şahin / Kur'ân-ı Kerim Meâli	16
1.3.3.1. Doç. Dr. Halil Altuntaş'ın Hayatı	16
1.3.3.2. Dr. Muzaffer Şahin'in Hayatı	16
1.3.3.3. Kur'ân-ı Kerim Meâli	17
1.3.4. Prof. Dr. Hayrettin Karaman, Prof. Dr. İbrahim Kâfi Dönmez, Prof. Dr. Mustafa Çağrıcı, Prof. Dr. Sadrettin Gümüş (Heyet) / Kur'ân Yolu Meâli	20
1.3.4.1. Prof. Dr. Hayrettin Karaman'ın Hayatı.....	20
1.3.4.2. Prof. Dr. Mustafa Çağrıcı'nın Hayatı.....	21
1.3.4.3. Prof. Dr. İbrahim Kâfi Dönmez'in Hayatı	21
1.3.4.4. Prof. Dr. Sadrettin Gümüş'ün Hayatı.....	22
1.3.4.5. Kur'ân Yolu Türkçe Meâli.....	23

2. BÖLÜM

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI TARAFINDAN YAYINLANAN MEÂLLERİN MUKAYESESİ	27
2.1. Meâllerin Kullandıkları Yöntem ve Yazıldıkları Gaye Bakımından Mukâyesesi.....	27
2.2. Belirli Konular Bağlamında Yapılan Tercümelerin Karşılaştırılması	30
2.2.1. Kadınlarla İlgili Ayetlerin Karşılaştırılması.....	31
2.2.1.1 Nisa Suresi 34. Ayet (Dövlme)	32
2.2.1.2. Kadınların Yaratılışı.....	34
2.2.1.3. Evlilik.....	35
2.2.1.4. Talak.....	37
2.2.1.5. Miras	38
2.2.1.6. Kadının Şahitliği	40
2.3. Cihad	42
2.4. Kölelik ve Cariyelik	43
2.5. Kur'ân Mucizeleri Olarak Ele Alınan, Bilime Konu Edinilmiş Ayetlerin Karşılaştırılması	45
2.5.1. Evrenin Genişlemesi	46
2.5.2. Denizler Arasındaki Engel	47
2.5.3. Evrenin Yaratılışı	48
2.6. Ehli Kitapla İlişkileri Konu Edinmesi Bakımından Ayetlerin Karşılaştırılması	50
2.7. Ukûbata Dair Ayetlerin Karşılaştırılması.....	51
2.7.1. Hırsızın Elinin Kesilmesi	51
2.7.2. Zina	52
2.7.3. Kısâs.....	53
2.8. Kur'ân Kıssalarında Nebiler	55
2.8.1. Hz. Nûh'un Yaşı.....	55
2.8.2. Hz. Musa ve Yolculuğu	57
2.9. Kadere İlişkin Ayetlerin İnsanın Eylemleri ve Allah'ın İradesi Bağlamında Karşılaştırılması	58
2.10. Kur'ân Kavramlarının İncelenmesi.....	61

2.10.1. Nebi ve Rasûl Kavramları.....	62
2.10.2. Hikmet.....	63
2.10.3. Sûr'a Üfürülmesi.....	65
2.10.4. Takvâ.....	66
2.10.5. Sünnetullah.....	68
2.10.6. Fıtrat	69
2.10.7. Tâğût	70
2.10.8. Örf	72
2.10.9. Rûhu'l-kudüs.....	73
2.10.10. Mizan	74
2.11. Genel Değerlendirme	76
2.12. Kullanılan Kaynakların Mukayesesi	81
SONUÇ.....	85
KAYNAKÇA	88

TABLÖLAR

Tablo 1: 02.01.2003 Tarihli Kararnamenin Değerlendirme Ölçütleri	24
Tablo 2: 18.09.2003 Tarihli Kararnamenin Değerlendirme Ölçütleri	25
Tablo 3: Meâl Çalışmalarının Kritiği	30

GİRİŞ

Kur'ân-ı Kerim, maddi ve manevi dünyamıza yön vermeyi hedefleyen, içerdiği itikadî, amelî ve ahlâkî bilgi ve öğretiler ile insanlığa rehberlik etmeyi amaçlayan ilahi bir kitaptır.

Kur'ân'ın muhatapları, O'nu anlayan özneler bakımından üç ayrı kategoride ele alınıp, sınıflandırılmıştır. Bunlar: Doğrudan muhataplar, dolaylı muhataplar ve modern muhataplardır.

Bu tasnif biçimini kullanmayı, inceleyeceğimiz konuyu ve yerleştireceğimiz çerçeveyi açık kılması bakımından uygun bulmaktayız. Buna göre; Kur'ân'ın ilk muhataplarının Kur'ân'ı dil düzeyinde anlama problemleri olmamıştır. Çünkü Kur'ân onların konuştuğu dil ile peygambere nazil olmakta idi ve hitap doğrudan kendilerine yapılmaktaydı. Bu durum hitabın onların anlayabileceği bir üslup ve tarzda olmasını gerekli kılıyordu. Risâletin sona ermesi ile birlikte Kur'ân ile muhataplar arasına zaman perdesi girdi. Bunun neticesinde bağlam ortadan kalktı ve dil değişmeye başladı. Böylece Kur'ân'a dolaylı olarak muhatap olmak durumunda kalındı. Bu dönemde Kur'ân'a muhatap olmak ancak onun etrafında zamanla oluşmuş bilgi birikimini anlayabilecek yeterliliğe sahip olmakla mümkün oluyordu. Sıradan halk ancak kendisinin anlayabileceği biçimde ilim ehli tarafından yazılan veya sözlü olarak aktarılan bilgiler ile din/vahiy hakkında bilgi sahibi olmaktaydılar. 19. yüzyıla kadar süren bu dönem modernleşme ve uluslaşma çabalarının etkisiyle değişmiştir. Sonuçta Kur'ân ile çağdaş dönem muhatabının ilişkisi büyük oranda Kur'ân tercümeleri üzerinden sağlanır olmuştur. Bu durum tercüme faaliyetlerinin artmasına ve tercümelerin yaygınlaşmasına olan talebi artırmıştır. Artık günümüzde Türkçede 350'nin üzerinde¹ Kur'an tercümesi bulunmakta ve bu sayı giderek artmaktadır.

Tefsir tarihi boyunca kaleme alınan tefsir eserlerinin incelendiği gibi Kur'ân tercümelerinin de ilmi bakımdan ele alınıp incelenmesi zorunlu bir hale gelmiştir. Yazılan meâllerin hangi yöntemlerle kaleme alındığı,

¹ Abay, Muhammed, "Türkçedeki Kur'an Meâllerinin Tarihi ve Kronolojik Bibliyografyası", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* / 19 2012, s. 270-287.

aralarında ne gibi farkların yahut benzerliklerin olduğu ve bu farklılığın oluşmasında değişen sosyolojinin bilinmesi son derece önemlidir.

Kur'ân tercümelerinin bu kadar yaygın hale gelmesiyle birlikte onları ele alan çalışmalar da giderek artış göstermektedir. Telif edilen meâllerin ele alındığı, incelendiği ve birbirleri ile karşılaştırıldığı pek çok çalışma yapılmaktadır.

Türkiye vatandaşlarının din hizmetleri ile ilgilenen ve anayasal bir kurumu olan Diyanet İşleri Başkanlığının faaliyet alanlarından biri de dini alanda yayın yapmaktır. Başkanlık bu yayın faaliyeti içerisinde Cumhuriyet döneminin başından itibaren hem Kur'ân tercümeleleri hem de tefsir eserleri yayınlamıştır.

Bunlardan ilki Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır (ö. 1942) tarafından hazırlanan ve 1935-38 arası basımı yapılan meâl ve tefsirdir. Bundan başka 1961 yılında Başkanlık Hüseyin Atay ve Yaşar Kutluay'ın hazırladığı, ilk baskısı üç cilt olan bir tercüme daha yayınlamıştır.² Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yayınlanan meâl çalışmalarından bir diğeri ise Muzaffer Şahin ve Halil Altuntaş tarafından yazılan ve tek cilt halinde kaleme alınan çalışmadır. Diyanet İşleri Başkanlığının yayınladığı son meâl çalışması ise heyet tarafından hazırlanan tefsirin meâlidir.

Bu çalışmanın konusu ele alınan her dört meâli incelemek, müellifleri ve eserleri tanıtmak, tercümeler arasındaki belli konular bağlamında farklılığı ve benzerliği mukayeseli olarak değerlendirmektir. Ayrıca müelliflerin, eserlerini ortaya koyduğu metot ile elde ettikleri bulgunun tutarlılığını tespit ederek oluşan farklılığın altyapısını ve sosyolojisini ortaya koymak da amaçlanmıştır.

Bu çalışma; konunun kapsamının ele alındığı giriş kısmı ile başlamakta ve iki bölüme ayrılmaktadır. İlk bölümde tercümelerin ortaya çıkış süreci, Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yayınlanan meâller ve müellifleri tanıtılmıştır. Bu bölümün içinde meâller hakkında niceliksel bulgular ele alınmış ve ifade edilmiştir. Çalışmanın ana gövdesini oluşturan

² Mehmet Bulut, "Kuruluş Yıllarında Diyanet İşleri Başkanlığının Yayın Hizmetleri", *Diyanet Dergisi*, S. 300, Aralık 2015, s. 17.

ikinci bölümde ise tercümelerin kullandıkları yöntemler ve belli konular çerçevesinde mukayeseler yapılmıştır.

1. BÖLÜM

Bu bölümde öncelikli olarak tercümelerin ortaya çıkış sürecine kısaca değinilecek, daha sonra ise inceleyeceğimiz meâller ve müellifleri hakkında bilgi verilecektir.

MEÂLLERİN ORTAYA ÇIKIŞ SÜRECİ

1.1. Meâl Kelimesinin Mânası

“Meâl” sözcüğü “evl” kökünden türemiştir. Master-isim şekli ile “ulaşılacak istenen hedef ve gaye” anlamlarına gelmektedir.³ “Meâl” ile aynı kökten gelen “te’vîl” ise daha başka anlamlara gelmektedir. “Te’vîl” terim anlamı olarak fıkıh, kelâm, tefsir gibi ilimlere ait kaynaklarda “naslardaki bir lafzın taşıdığı muhtemel manalardan birini seçmek, kapalılığı gidermek” anlamlarına gelmektedir.⁴

Kur’ân-ı Kerim’in erken tarihlerden itibaren pek çok dile çevirisi yapılmıştır. Bu çeviri yapılan dillerden bir tanesi de Türkçedir. Aslında kaleme alınan çevirilere “meâl” adının verilmesi de Türkçeye özgüdür. Meâl kelimesi, Osmanlı Türkçesinde bir kelimenin lafzen çevrilmesinden ziyade anlam olarak bir dilden başka bir dile çevrilmesi olarak kullanılmıştır.⁵

1.2. Türkçe Tercümelerin Ortaya Çıkış Süreci

Kur’ân-ı Kerim üzerine yapılan tefsir ve tercüme çalışmalarının başlangıcı İslam’ın ilk dönemlerine kadar uzanmaktadır. Bu tercüme çalışmalarını sahabe dönemine, hatta asrı saadet dönemine dayandıranlar da

³ İbn Fâris, Mu‘cemü mekâyîsi’l-luğa (nşr. Abdüsselâm M. Hârûn), Kahire 1389-92/1969 s. 72.

⁴ Ebü’l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî İbn Manzur, *Lisanü’l-Arab*, Beyrut: Dâru Sadır, c. 11. s. 742.

⁵ Mustafa Öztürk, “Meâl”, TDV İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2016), c. 2, s. 205-206.

olmuştur.⁶ Bu dönemden sonra ise Kur'ân'ın tamamının farklı dillere çevrildiği bilinmektedir.⁷

Kur'ân-ı Kerim, Arap diliyle inzal edilmiş olsada; müslüman olan tüm halkların ve milletlerin, Kur'ân'ın ihtiva ettiği bilgileri öğrenmek istemeleri en doğal haklarıdır. Bu yüzden İslam tarihi boyunca; farklı milletlerden hemen herkes Kur'ân'ın muhtevası hakkında bilgi edinmişler ve bunun için kendi dillerini kullanmışlardır. Kur'ân'ın anlaşılması adına yapılan bu çeviri çalışmaları dinen caiz görülmüştür. Bu sebeple birçok dile tercümesi yapılmıştır. Çevirisinin yapıldığı dillerden biri de Türkçedir.

İslam orduları, Hz. Ömer zamanından beri Türklerle komşu olmuşlardır. Tarihi verilere göre Türklerin bu tarihlerden itibaren İslam diniyle temasının olduğunu söylemek mümkündür. Peki Kur'ân'ın Türkçeye çevirisi ilk ne zaman yapılmıştır? Geniş topraklara sahip olan ilk Türk-İslam Devleti Selçuklu Devletidir. Selçuklu Devletine ait eserler arasında Türkçe Kur'ân çevirilerine rastlanmamıştır. Bunda toplumun ilim dili olan Arapça ile sanat dili olan Farsçanın, Türkçeye hakimiyetinin rolü olduğu söylenebilir. Kur'ân'ın Türkçeye ilk çevirilerinin Anadolu Beylikleri döneminde yapılmaya başlandığı söylenebilir. Türkçe tefsirlerin ise Osmanlı devletinin kuruluşundan sonra yapıldığı görülmektedir. Tüm bu bilgilere göre Türklerin, İslamla tanışmalarının hemen akabinde sadece askeri ve idari alanda değil, kültürel alanda da bu dinin hizmetkarı olduklarını söylemek mümkündür. Ancak elimizdeki kaynaklar, ilk Türk devletleri hakkında yeteri kadar bilgi ihtiva etmediğinden; Türkçeye çeviri faaliyetlerinin tam olarak hangi tarihlerde başladığını söylemek mümkün olmamaktadır.⁸

Kur'ân'ın Türkçe'ye çeviri faaliyetleri, Karahanlılar döneminden başlayarak, Anadolu'da beylikler dönemi ve Osmanlının kuruluş

⁶ Hidâyet Aydar, "Kur'ân ve Tercüme", *Diyanet İlmî Dergi Kur'ân Özel Sayısı*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2011), s. 499-532.

⁷ A. Zeki Velidi Togan, "Londra ve Tahran'daki İslami Yazmalardan Bazılarına Dair", *İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, (3 Mart 1959-1960), 135; Abdulkadir Erdoğan, "Kur'ân Tercümelerinin Dil Bakımından Değerleri", *Vakıflar Dergisi*, sayı 1, (yıl 1938), 47.

⁸ Ömer Dumlu, Hüseyin Yaşar ve Mustafa Özel, "İslam Tarihinde Kur'an'ı Kerim'in Türkçe İlk Çevirileri", *Kur'an Mealleri Sempozyumu İzmir (24-26 Nisan 2003)*, *Bildiriler Kitabı*, İzmir 2003, s. 10-22.

zamanlarına kadar sürmüştür.⁹ Ancak günümüz tercüme faaliyetleri klasik dönem muhatabı için önem arz etmediğinden olsa gerek, Kur'ân'ın tercüme faaliyetlerinin bu süreçte yavaşladığı söylenebilir. Tanzimat'tan sonra ise yeniden bir takım tefsiri tercüme faaliyetleri başlamıştır.¹⁰ Fransız devriminin, protestan hareketinin ve batılılaşma çabalarının da etkisiyle 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren din dilinin halkın anlayabileceği bir hale getirilmesi gerekliliğinden hareketle Diyanet İşleri Başkanlığı, Kur'ân'ın Türkçe'ye tercüme edilmesinin gerekliliğini dile getirmiş, bu da özellikle ibadetlerin anadilde yapılması vurgusu ile ilişkilendirmişlerdir.¹¹

II. Meşrutiyetin ilanı ile birlikte Sultan II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesinin akabinde piyasaya birden fazla Türkçe tefsir/tercüme sürülmüştür.¹² Cumhuriyetin ilk dönemlerinde ise bu çalışmaların sayısı gittikçe artmıştır.¹³ Bu dönemin içinde kaleme alınan çeviri çalışmalarında oldukça fazla sayıda yanlışlık, hatta kasti yanlışlar yapıldığı ileri sürülerek¹⁴ epeyce sert eleştiriler de yapılmıştır. Yeni teşekkül etmiş Türk hükümetinin bu duruma müdahale etmesi istenmiş ve halkın istediğine doğru cevap verecek, güvenebileceği bir tercüme hazırlanması hükümetten istenmiştir.¹⁵ Buna binâen 1925 yılındaki bütçe görüşmeleri esnasında Diyanet İşleri Başkanlığı'na bu görev verilmiş, başkanlığın bütçesine ek ödenek ayrılması kararı alınmıştır.¹⁶

Diyanet İşleri Reisi Rıfat Börekçi (v. 1942) de bu iş için başkan yardımcısı olan Ahmet Hamdi Akseki'yi (v. 1951) görevlendirmiş, o da bu tercüme işi için milli şair M. Akif Ersoy'a (v. 1936) teklifte bulunmuştur.

⁹ Ziya Demir, *XII-XVI. y.y. Arası Osmanlı Müfessirleri*, (İstanbul: Ensar Yayınları, 2006), s. 72-75.

¹⁰ Hidâyet Aydar, *Kur'ân-ı Kerîm'in Tercümesi Meselesi*, (İstanbul: Kur'ân Okulu Yayıncılık, 1996), s. 112-113.

¹¹ Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, 6. Baskı (İstanbul: Ülken Yayınları, 1998), s. 76; Abdullah Uçman, "Ali Suavi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: DİA Yayınları, 1989), c. 2, s. 447.

¹² Hidâyet Aydar, "Türklerde Kur'ân Çalışmaları", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1/1 (1999), s. 176-181.

¹³ Hidâyet Aydar, "Türklerde Kur'ân Çalışmaları", s. 181-199.

¹⁴ Dücan. Cündioğlu, "Matbu Türkçe Kur'ân Çevirileri ve Kur'ân Çevirilerinde Yöntem Sorunu", *Bilgi Vakfı II. Kur'ân Sempozyumu*, (Ankara: 1996), 187, dipnot 58.

¹⁵ Hidâyet Aydar, "Türklerde Kur'ân Çalışmaları", s. 188-190.

¹⁶ Mehmet Bulut, "İlk Cumhuriyet Meclisinde Dini Yayıncılık Hakkında Tarihi Bir Karar", *Diyanet İlmî Dergi*, c. 28/1, (Ankara: DİB Yayınları, 1992), s. 142.

Mehmet Akif, önce Kur’ân’ın layıkıyla çevirisinin yapılmasının mümkün olmadığını düşünerek, Akseki’nin bu teklifini kabul etmemiştir. Akseki, Akif’i ancak yakın arkadaşları olan Muhammed Hamdi (Yazır) ve Babanzâde Ahmed Naim gibi âlimlerden yardım alarak ikna etmiştir. Mehmed Âkif, tercüme görevini kabul ettikten sonra Mısır’a gitmiştir ve 1926 yılında Kur’ân’ın tercümesi üzerine çalışmaya başlamıştır. 1928 yılında tercümenin ilk şeklini tamamladıktan sonra dört yıl boyunca düzenlemeler yapmıştır. 1932 yılında çalışmasını tamamlamıştır. Akif, meâl çalışmalarının yanında memleketin dinî hayatında vuku bulan gelişmeleri de takip etmekteydi. İbadetlerin, Türkçe yapılacağı duyumu kulağına gelince tercümesinin bu amaçla kullanılmasından korktu. Bu sebepten tercümeyi bitirdiği 1932 yılında, Diyanet İşleri Başkanlığıyla yaptığı sözleşmeyi feshetti. Bunun üzerine tercüme işi için Elmalılı Hamdi Yazır ikna edildi. Ayrıca tefsir yazma işini de Elmalılı Hamdi Yazır üzerine almıştır.¹⁷

Kur’ân’ın tercümesi ile ilgili olarak meâl ifadesinin teknik anlamda ilk kullanımı Elmalılıya aittir. Elmalılı eserinin mukaddimesinde meâl kelimesiyle ilgili çeşitli beyanlarda bulunmuştur. Kur’ân’ın hakkıyla tercüme edilmesini mümkün görmediğinden, ortaya çıkan ürüne meâl demenin daha doğru olacağını ifade etmiştir.¹⁸ Mehmet Akif’in yaptığı meâl’i vermemesi üzerine; tefsire ilave olarak tercüme işini de Elmalılı üstlendiğinden önsözdeki ifadelerine bağlı olarak tefsirinin adı “*Yeni Meâllî Türkçe Tefsîr*” şeklinde konulmuştur.¹⁹

Türkiye’de Cumhuriyetin başlangıcından itibaren pek çok tercüme çalışması yapılmış ve bu eserler belli bir sınıflandırmaya tabi tutulabilecek ölçüde çok fazla çeşide ve boyuta ulaşmıştır. Ayrıca Türkçe olarak hazırlanan meâl sayısı 2012’deki tespite göre 300 civarındadır.²⁰ Ancak

¹⁷ Mehmet Bulut, “İlk Cumhuriyet Meclisinde Dini Yayıncılık Hakkında Tarihi Bir Karar”, *Diyanet İlmî Dergi*, c. 28/1, (Ankara: DİB Yayınları, 1992), s. 142

¹⁸ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2015, c. 1, s. 20.

¹⁹ Mustafa Öztürk, “Meâl”, TDV İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2016), 2:205-206.

²⁰ Abay, Muhammed, “Türkçedeki Kur’an Meâllerinin Tarihi ve Kronolojik Bibliyografyası”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* / 19 2012, s. 270-287.

aradan geçen 10 yılda bu sayının 300'ün üzerine çıktığını söylemek mümkündür.

1.3. Diyanet İşleri Başkanlığı Tarafından Basılan Meâller ve Müellifleri

Çalışmamıza konu olan eserler, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yayınladığı dört tercümedir. Diyanet İşleri Başkanlığının meâller'ini seçmemizin sebebi devletin güvenilir bir kurumu olması hasebiyle halk nazarında oluşturduğu güven duygusudur. Bugün Türkiye'de hatta dünyada meâl denilince akla ilk gelen, devletin bir kurumu olan Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yayınladığı tercümelerdir.

Bu bölümde bahsi geçen dört meâlin müelliflerinin hayatlarına kısaca yer verip, tezimize konu olan eserler hakkında bilgi vereceğiz.

1.3.1. Elmalılı M. Hamdi Yazır / Hak Dini Kur'ân Dili

1878'de Antalya'nın Elmalı kazasında doğan Elmalılı Hamdi Yazır, aslen Burdurludur. Elmalılı'nın babası Numan Efendi, küçükken Burdur'un Gölhisar kazasının Yazır köyünden ayrılarak Elmalı'ya geldi. Şer'iyye Mahkemesi Başkâtibi olarak görevine başladı. Annesi Elmalı alimlerinden Esad Efendi'nin kızı Fâtıma hanımdır.²¹

İlk eğitimini Elmalı'da almıştır. Hafızlığını yaptıktan sonra Arapça derslerini tamamlamıştır. 1905'te ruûs imtihanını kazanmış, Mekteb-i Nuvvab'a girmiştir ve buradan birincilikle mezun olarak kadı icazetnamesi almıştır. 1905 yılından 1908 yılına kadar Bayezid Camii'nde ders vermiştir. Bu görevi yanında Meşihat (Şeyhülislamlık) Mektubî Kalemi'ne de tayin edilmiştir (1906). Meclis-i Maarif azalığı yapmıştır.²² Elmalılı, 27 Mayıs 1942'de vefat etmiştir. Kabri, Sahray-ı Cedid mezarlığındadır.²³

²¹ Ünlü, Yasir, *Elmalılı M. Hamdi Yazır Kur'ân-ı Kerim ve Kelime Meâli*, (İstanbul: Merve Yayınları, 2011), s. 619.

²² Ünlü, Yasir, *Elmalılı M. Hamdi Yazır Kur'ân-ı Kerim ve Kelime Meâli*, (İstanbul: Merve Yayınları, 2011), s. 619.

²³ Ünlü, Yasir, *Elmalılı M. Hamdi Yazır Kur'ân-ı Kerim ve Kelime Meâli*, (İstanbul: Merve Yayınları, 2011), s. 620.

Elmalılı Hamdi Yazır'ın eserini kaleme aldığı bağlam ve sosyoloji göz önüne alınınca, kendisinin yazmış olduğu tercümenin yöntemi hakkında fikir sahibi olunabilir ve bu eserin hangi bağlamda ortaya çıktığı değerlendirilebilir.

Diyanet İşleri Başkanlığı ile Elmalılı arasında yapılan anlaşmanın maddeleri ise şu şekildedir:

1. Ayetlerin sebebi nûzullerinin belirtilmesi.
2. Sureler ve ayetler arasında siyak sibak ilişkisinin gösterilmesi.
3. Kur'ân kıraatleri hakkında bilgilerin verilmesi.
4. Kelimelerin ve kalıpların hakkında filolojik açıklamaların yapılması.
5. Bilimsel çalışmaların ve felsefi açıklamaların dikkate alınması.
6. Özellikle tevhit konusunu içeren ayetlerin etraflıca ele alınması.
7. Ayetlerle ilişkili olan tarihi verilerin anlatılması.
8. Batılı yazarların hatalarını okuyucuya göstermek.²⁴

Bu maddelerin dışında bir mukaddimenin de yayınlanması kararlaştırılmıştır. “*Hak Dini Kur'ân Dili*” 1926-1938 yılları arasında tamamlanmıştır. 1935-1939 yılları arasında dokuz cilt olarak, 10 bin takım halinde bastırılmıştır. İki bin takımı Elmalılı Hamdi Yazır'a verilmiştir. Kalan 8 bin takım ise başta din adamları olmak üzere halkın önde gelen isimlerine ücretsiz olarak dağıtılmıştır. Günümüzde eserin telif süresi sona erdiğinden serbestçe basılmaktadır.²⁵

“*Hak Dini Kur'ân Dili*” tefsirinin mukaddimesinde meâl, “bir şeyi eksiltmek” anlamına gelir. Bunun için bir sözün manasını lafzen değil de, biraz eksiklikle ifade etmeye meâl denilmiştir. Bu ifadelere göre meâl ile ilgili ilk tanımlamanın Elmalılı Hamdi Yazır'a ait olduğunu söylenebilir. Ayrıca meâl sözcüğünün süreç içerisinde Türkçe Kur'ân çevirilerine özel

²⁴ Yavuz, Yusuf Şevki. “Elmalılı Muhammed Hamdi”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 1995, c. 11, s. 57-62.

²⁵ Yavuz, Yusuf Şevki. “Elmalılı Muhammed Hamdi”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 1995, c. 11, s. 57-62.

olarak kullanılan bir terim haline gelmesinde Hamdi Yazır'ın belirleyici rol oynadığını söylemek yanlış olmasa gerektir.²⁶

Eserin ilk basımında “*Hak Dini Kur’ân Dili*” adının dışında “*Yeni Mealli Türkçe Tefsir*” adında ikinci bir isminin olduğu da bilinmektedir.²⁷

Diyanet İşleri Başkanlığı, 1935 yılında tamamlanan meâl çalışmasını 1938 yılında neşretmiştir. Elmalılı, eserini Arap harfleriyle yazmasına karşın neşredilen çalışma Latin harfleriyle olmuştur. Bundan kaynaklı olarak pek çok dizgi hatalarının olduğu bilinmektedir. Bu durumdan dolayı Elmalılı Hamdi'nin kardeşi Mahmud Bedreddin tarafından 1942 yılında eser el yazması olarak ele alınmıştır. 1998 ve 2015 yılları arasında bu el yazmasının tıpkı aynısı basılmıştır. Aynı şekilde Elmalının tefsiri, Yazma Eserler Kurumu tarafından aslına sadık kalınarak mevcut nüshalardan karşılaştırmalı olarak yayınlanmaktadır.²⁸

“*Hak Dini Kur’ân Dili*” tefsiri Türkiye Diyanet İşleri Riyâseti tarafından 1935-1939 yılları arasında İstanbul’da, Ebüzziya matbaasında dokuz cilt halinde bastırılarak neşredilmiş, eserin bu baskısından ofset olarak ikinci (İstanbul 1960) ve üçüncü (İstanbul 1971) baskıları yapılmıştır. Üçüncü baskı esas alınarak, Suat Yıldırım başkanlığında hazırlanan bir fihrist, esere 10. cilt olarak ilave edilmiştir. (İstanbul 1982). Türk dilindeki hızlı değişim; eseri, kısa vadede yeni nesillerin başvurabileceği bir tefsir olmaktan çıkardığı için, ilk baskısından yarım asır kadar sonra, 1992 yılında sadeleştirilerek pek çok kez okuyucuya sunulmuştur.²⁹

²⁶ Mustafa Öztürk, “Meal Kavramının Mahiyeti Tarihçesi ve Mealcilik Tecrübesi” *Kuramer Yayınları*, S.13 (2021), s. 131-198.

²⁷ Mustafa Öztürk, “Meal Kavramının Mahiyeti Tarihçesi ve Mealcilik Tecrübesi” *Kuramer Yayınları*, S.13 (2021), s. 131-198.

²⁸ Abay, Muhammet, “Türkçedeki Kur’an Meâllerinin Tarihi ve Kronolojik Bibliyografyası”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C. 10, S.19 (2012), s. 251.

²⁹ Mertoğlu, Suat, “Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi Kur’an ve Tefsir Literatürüne Toplu Bir Bakış -Birincil Eserler ve Onlara Dair İncelemeler-” *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C. 9, S.18 (2011), s. 43.; Yavuz, Yusuf Şevki. “Elmalılı Muhammed Hamdi”, TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 1995, c. 11, s. 57-62.

Meâl ve sadeleşme çalışmalarında en fazla araştırmacının katıldığı çalışma 1992 yılında Çelik-Şura yayınları tarafından dokuz cilt olarak yayınlanan, sekiz yazar tarafından kaleme alınan sadeleştirme çalışmasıdır.³⁰

Bunun yanında Elmalılı'nın meâli, tefsir metni içerisinde alınarak ilk defa dipnotlu ve sadeleştirme olmaksızın Düccane Cündioğlu tarafından hazırlanmış ve 1986 yılında İslamoğlu yayınları tarafından, mushaf metni etrafında bir bütün halinde basılmıştır. Bu metin daha sonra başka yayınevleri tarafından da üzerinde herhangi bir değişiklik söz konusu olmaksızın pek çok defa yayınlanmıştır.

Benzeri bir çalışma daha sonra Ertuğrul Özalp tarafından yapılmış ve İşaret Yayınları tarafından 2000 yılında basılmıştır. Bu çalışma daha sonra pek çok defa yayınlanmıştır.

Eserin ilk baskısında ayet sonlarında durak işaretinin olmadığı, ikinci baskısında durak işaretlerinin eklendiği görülmektedir. Fakat ikinci baskıda ayet veya tercümelere numara verilmediği, daha sonraki baskılarda ise bu numaraların eklendiği bilinmektedir.³¹

Elmalılı Hamdi Yazır, eserinin mukaddimesinde yaptığı tercüme ile ilgili; sanatta, ilimde ve bütün konularda tercümeyle asıldaki anlatım tarzına uygun olarak yaptığını belirtmektedir. Yazır, tercümenin gerçekleştirilmesi için açıklama ve yorum yapılmasını bir şart ve görev olarak kendisine addetmiş, bunu da sözün inceliğinin kaybolmaması adına yaptığını ifade etmiştir.³²

Elmalılı, Kur'an'ın mucizevi bir kitap olduğunu ifade ettikten sonra onun bir benzerinin yazılamayacağını, dolayısıyla Kur'an'ın tercümesinin de mümkün olmayacağını ifade etmektedir. Bu konuda yapılan çalışmaları ise "Kur'an'ı anlamak adına yapılan Arapça rivayetler" olarak nitelendirmektedir. Elmalılı, yöntem olarak Ehli Sünnet mezhebine ve Hanefiliğe bağlı kalacağını ifade etmektedir.³³

³⁰ Ahmet Sıcak, Recep Bilgin, "Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır (1878-1942) ve Eserleri Hakkında Yapılmış Çalışmalar Bibliyografyası (1923-2018)", *Turkish Studies Comparative Religious Studies*, C. 14, S.2 (2012), s. 385.

³¹ Sadrettin Gümüş, "Cumhuriyet Döneminde (1923-1960 Arası) Meâl Çalışmaları" *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, S.5 (2015), s. 285-331.

³² Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. 1, s. 19.

³³ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. 1, s. 21.

Meâl çalışmaları Cumhuriyetin kurulması ile elzem hale gelmiş, ehliyetli kişilerin kaleme aldığı çalışmalar ve Kur'ân'ın tercümeleri üzerinden güdülen hedefler Hamdi Yazır'ı rahatsız etmiştir. Yazır, Meâl'i yazarken açıklamayı ve alt notu anlamın daha iyi tercüme edilebilmesi için gerekli görmüştür. Meâl'in, tefsirin bir parçası olarak basılması da tercümede ifade edilemeyen ve açıklamaya ihtiyaç duyulan pek çok unsurun tefsir metni içerisinde ifade edilmesine imkân vermiştir. Özetle, Elmalılı'nın içerisinde bulunduğu sosyoloji, eserin isminden eserin yöntemine kadar pek çok değişkeni beraberinde getirmiştir.

1.3.2. Prof. Dr. Hüseyin Atay ve Doç. Dr. Yaşar Kutluay / Kur'ân-ı Kerim ve Türkçe Anlamı

1.3.2.1. Prof. Dr. Hüseyin Atay'ın Hayatı

1930 yılında Rize'de dünyaya gelmiş henüz küçük yaşlarından itibaren hafızlık eğitimi almıştır. İlk öğrenimini İstanbul'da tamamladıktan sonra yine İstanbul'da medrese eğitimi almıştır. 1948 yılında lise eğitimi için Bağdat'a gitmiş ve eğitimi burada tamamlamıştır. Üniversite eğitimi de Bağdat'ta bitiren müellif, eğitimi sırasında İslam ilimlerinin çeşitli alanlarında özel eğitim almıştır.³⁴

Atay, 1956 yılında Ankara İlahiyat Fakültesi bünyesine dahil olmuş ve doktorasını burada tamamlamıştır. 1960-1961 yılında Yaşar Kutluay ile birlikte yaptıkları tercüme Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yayınlanmıştır. 1968 yılında ise İslam Felsefesi hakkında yaptığı çalışmalarla doçentlik tezini tamamlamış ve Kelam dersleri vermeye başlamıştır.³⁵

Atay, yurt dışında yaptığı çeşitli görevlerin ve araştırmaların ardından 1990 yılından sonra tekrar Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesine dönmüş

³⁴ Anonim, "Hüseyin Atay", *Biyografya*, <https://www.biyografya.com/biyografi/13579> (Erişim: 14.01.2022).

³⁵ Anonim, "Hüseyin Atay", *Biyografya*, <https://www.biyografya.com/biyografi/13579> (Erişim: 14.01.2022).

ve yine bu görevi sırasında 1997 yılında emekli olmuştur. Emekli olmasına rağmen aynı fakültede lisansüstü eğitimler vermeye devam etmiştir.³⁶

1.3.2.2. Doç. Dr. Yaşar Kutluay'ın Hayatı

Yaşar Kutluay, 1931 yılında Mersin'de dünyaya gelmiştir. İlköğretim ve orta öğrenimini Mersin'de tamamlayan Kutluay, lise ve lisans eğitimini ise Ankara'da tamamlamıştır. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ni 1953 yılında birincilikte bitiren Kutluay, kısa bir süre öğretmenlik yaptıktan sonra Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde araştırma görevlisi olarak görevine başlamıştır. 1958 yılında ise aynı fakültede doktorasını tamamlamıştır.³⁷

1960-1961 yıllarında Hüseyin Atay'la beraber Kur'ân-ı Kerîm meâlî hazırlamıştır. Yurt dışında çeşitli eğitimler alan ve çeşitli eğitimler veren Kutluay, İslam Mezhepleri üzerine yaptığı çalışmayla doçentlik unvanı kazanmıştır.³⁸

Kutluay hayatının bu safhasında bir Akdeniz gezisinde arkadaşlarıyla beraber tekne turuna çıkmış ve bir daha geri dönmemiştir. Cesetlere ve tekneye dair bir izin bulunmaması, pek çok şüpheyi ve soru işaretini beraberinde getirmiştir. Vefatı Türk toplumu için bir kayıp olarak nitelendirilmiştir.³⁹

1.3.2.3. Kur'ân-ı Kerim ve Türkçe Anlamı Meâlî

“*Kur'ân-ı Kerim ve Türkçe Anlamı*” isimli meâl, ilahiyat diplomasına sahip olan kişiler tarafından yazılmış ilk meâl çalışmasıdır.⁴⁰

³⁶ Anonim, “Biyografi”, *Hüseyinatay.com*, <https://www.huseyinatay.com/Biyografi.html> (Erişim: 14.01.2022).

³⁷ Şentürk, Ümmü Gülsüm. “Yaşar Kutluay”, TDV İslâm Ansiklopedisi, Ankara, 2019, c. 2, s. 97-98.

³⁸ Şentürk, Ümmü Gülsüm. “Yaşar Kutluay”, TDV İslâm Ansiklopedisi, Ankara, 2019, c. 2, s. 97-98.

³⁹ Şentürk, Ümmü Gülsüm. “Yaşar Kutluay”, TDV İslâm Ansiklopedisi, Ankara, 2019, c. 2, s. 97-98.

⁴⁰ Suat Mertoğlu, “Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi Kur'an ve Tefsir Literatürüne Toplu Bir Bakış -Birincil Eserler ve Onlara Dair İncelemeler-”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C. 9, S.18 (2011), s. 37.

Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından bastırılmış ikinci meâl olan “*Kur’ân-ı Kerim ve Türkçe Anlamı*” adlı çalışma, ilk olarak 1961 yılında 3 cilt olarak yayımlanmıştır. Eserin ilk baskısının ön sözünde o günün Diyanet İşleri Başkanı olan Hüsnü Erdem, halktan gelen yoğun talebe karşı yazılmış olan bu çalışma için, yüzlerce meâl içerisinde en az hata barındıran meâl olduğunu ifade etmektedir.

Mezkûr müellifler ilk basımda, kelime kelime çeviri yerine mananın tercüme edilmesi gerektiğini belirtip, özellikle Allah’ın isim ve sıfatlarını çevirirken zorlandıklarını itiraf etmişlerdir. Müellifler, İmam Maturidî başta olmak üzere Sünnî imam ve müfessirlerin görüşlerinin takip edildiğini belirterek, anlaşılmayan noktalara kısa ve açıklayıcı notlar eklediklerini ifade etmektedirler.⁴¹

Yayınlanan meâl, esaslı biçimde iki farklı dönemde gözden geçirilmiştir. Bunların ilki 1972 yılındadır. Diyanet İşleri Başkanlığı 28 Ekim 1972 tarihinde, Y/32-72-6159 sayılı yazısında, Kur’ân-ı Kerim meâli hususunda toplanmış ve çalışmaya başlanmıştır. Din İşleri Yüksek Kurulu müzakere sonunda, daha önce 3 cilt halinde basılmış olan ve Dr. Hüseyin Atayla, Dr. Yaşar Kutluay’a hazırlattırılan çalışmanın, ısrarla aranmasından ve mevcut baskısının olmamasından dolayı tek cilt halinde yeniden bastırılmasına karar vermiştir. Müslüman halk için fayda sağlayacağı belirtilen yazıda, yeniden basılacak olan meâlin dipnot ve alt notlarla genişletilmesi kararı alınmıştır.⁴²

İkinci gözden geçirme ise 1979 yılında olmuştur. Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından 12.10.1979 karar tarihli, 127 sayılı yazıda, değişik kültür seviyesindeki kimselerin güvenle okuyup anlayacakları bir çalışmaya ihtiyaç duyulduğu vurgulanmış ve ayetlerin yorumunda öncelikli olarak diğer ayetlerin referans alınması gerektiği belirtilmiştir. Kütub-i Sitte başta olmak üzere temel hadis kaynaklarından yararlanılacağı, ayrıca bağlam bilgisinin dikkate alınarak didaktik ve öğretici unsurlara ağırlık verileceği belirtilmiştir. İlgili yazıda, değişik bilgi ve kültür seviyesindeki kimselerin

⁴¹ Hüseyin Atay ve Yaşar Kutluay, *Kur’ân-ı Kerim ve Türkçe Anlamı*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1961, c. 1, s. 5.

⁴² Diyanet İşleri Başkanlığı, (Y/32-726159 Sayılı Kararname), 28.10.1972.

sade ve yaşıyan bir Türkçe ile yazılmış, hurafe bilgi ve israiliyattan uzak bir meâl ihtiaç duydukları belirtilmiştir ve çalışmasının redaksiyon geçirmesi kararı alınmıştır.⁴³ Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından müstakil meâl formunda yayımlanan bu tercüme, Altuntaş-Şahin tarafından telif edilen tercümenin basımına kadar sürekli gözden geçirilerek birçok kez basımı yapılmıştır.

1.3.3. Doç. Dr. Halil Altuntaş ve Dr. Muzaffer Şahin / Kur'ân-ı Kerim Meâli

1.3.3.1. Doç. Dr. Halil Altuntaş'ın Hayatı

1952 Trabzon doğumlu Halil Altuntaş, ilk ve orta öğrenimini Bursa'da tamamladıktan sonra İstanbul'da Yüksek İslam Enstitüsünde öğrenimini devam ettirmiştir. Daha sonra ise öğretmenlik görevini sürdüren Altuntaş, Vakıflar Genel Müdürlüğünde idarecilik yapmıştır. 1986 yılında Diyanet İşleri Başkanlığına bağlı olan Din İşleri Yüksek Kurulunda uzman olarak görev almıştır. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde Tefsir Ana Bilim Dalında yaptığı çalışmalarla doçentlik unvanı almıştır.⁴⁴

1.3.3.2. Dr. Muzaffer Şahin'in Hayatı

Muzaffer Şahin, 1982 yılında Yüksek İslam Enstitüsünden mezun olmuştur. Şahin, mezuniyetinden sonra Muşta müftülük yapmıştır. Daha sonra Haseki de uzmanlık eğitimi alan Şahin, İslam Hukuku üzerine yaptığı çalışmalarla yüksek lisans ve doktora eğitimini tamamlamıştır. Şahin, şu anda Diyanet İşleri Başkanlığının Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı görevini yürütmektedir.⁴⁵

⁴³ Diyanet İşleri Başkanlığı, (127. Sayılı Kararname), 12.10.1979.

⁴⁴ Sümeyye Abacı, "Halil Altuntaş", *Eski Eserler*, <https://eskieserler.com/Eski/Eserler/Yazar/1117/Halil-Altuntas.asp?LID=TR&ID=1117> (Erişim: 16.01.2022).

⁴⁵ Gazi Erdem, "Muzaffer Şahin", *Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü*, <https://dergi.diyanet.gov.tr/makaledetay.php?ID=9561> (Erişim: 16.01.2022).

1.3.3.3. Kur’ân-ı Kerim Meâli

Dr. Muzaffer Şahin ve Dr. Halil Altuntaş tarafından kaleme alınan çalışma, ilk olarak 2002 yılında yayımlanmış ve Diyanet İşleri Başkanlığının verilerine göre eser, bir milyon adet kadar çeşitli ebatlarda basılmıştır.⁴⁶ Bu eser Atay-Kutluay tarafından hazırlanan tercümeden sonra basımı yapılan üçüncü tercümedir. Bu meâl, uzmanlık alanları birbirinden farklı (biri tefsir, biri fıkıh) iki müellif tarafından yapılmış bir tercümedir. Halil Altuntaş ve Muzaffer Şahin tarafından telif edilen bu tercümenin amacı ve yöntemi şu şekilde ifade edilmektedir:

“Tercüme, bir sözün anlamını bir dilden başka bir dile farklı bir sözle veya aynıyla çevirmektir. Oysa bir dilden başka bir dile çeviri yapılırken ifade ve metinlerin manalarını ve inceliklerini tam olarak aktarmak mümkün olmamaktadır. Çünkü gerek dillerin kapasitesi, gerek yapı ve edebi sanatlar yönünden birbirlerine denk olmayışı ayrıca mütercimnin kapasitesinin yetersizliği tam bir tercümenin ortaya konmasını son derece zorlaştırmaktadır. Bu zorluk, çevrilecek metnin ortaya konmasını da sıkıntıya sokmaktadır. Ayrıca bu güçlük, çevrilecek metnin niteliği ve edebî üslubunun üstünlüğü oranında daha da büyür. Bu sebeple, tercüme edilen metnin lafızlarından veya manalarından ya da her ikisinden bazı fedakârlıklarda bulunmak kaçınılmaz olur.”⁴⁷

Kur’ân’ın dilinin ilk hitap ettiği toplumun dili olduğunu belirten mezkûr müellifler, Kur’ân’ın ilk dönem insanlarına hitap ederken kurduğu zihinsel ve duygusal iletişimin, meâllerle sağlanamayacağını ifade etmektedirler. Kur’ân’da çeşitli anlamlara gelen ifadelerin ve müşterek mefhumlu pek çok kelimenin olduğunun altını çizen yazarlar, bu anlamların hepsinin ele alınması gerektiğini, bu durumda ise meâl çalışmasının tefsir çalışmasına döndüğünü belirtmektedirler. Altuntaş ve Şahin, ayetlerin içeriğinin

⁴⁶ Diyanet İşleri Başkanlığı Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü, E Posta, (01.02.2022).

⁴⁷ Halil Altuntaş ve Muzaffer Şahin, *Kur’an’ı Kerim Meali*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009, s.8.

meâllere sığmayacağını, okuyucunun bunu bilerek meâl okuması gerektiğini ifade etmektedirler.⁴⁸

Altuntaş ve Şahin, eserin ön sözünde Kur'an'ı Kerimi okumanın, anlamının, Kur'an'ın ışığından yararlanmanın tüm samimi müslümanların işi olduğunu, bunun tüm insanlığa aktarılması gerektiğini ve bunun da ehil olan müslümanların işi olduğunu belirtmektedirler.

Kur'an'ı Kerim'in içerisinde pek çok özlü sözü barındırdığını, icaz bir belâğatının olduğunu ifade eden Altuntaş ve Şahin, sözün uzamaması için bazı hususların söylenmeden geçildiğini, dil vukufiyeti bulunan kişilerin cümlelerin bağlamından, sözün gelişinden söylenmek istenen cümleyi veya kelimeleri anlayacağını belirtmişlerdir. Mezkûr meâl eserinde ise tercüme yapılırken bu hususlar dikkate alınmış, ihtiyaca binâen parantez içi açıklamalara yer verilmiş ancak kullanılan parantez içlerinin, cümlelerin akıcılığını ve üslubunu bozmayacak şekilde olması için gayret edildiği ifade edilmiştir.

Müellifler, Kur'an'ı Kerim meâllerinin doğrudan doğruya Allah'ın sözü yani Kur'ân olmadığını, Kur'ân'ı Kerim'den yansımalar taşıdığını zikredip, insan sözü olan diğer metinlerle ve tercümelerle bir tutulmaması gerektiğini ifade etmektedirler. Bunun yanında Kur'ân tercümelerine/meâllere saygı göstermek gerektiğini söylemişlerdir. Buna sebep olarak da Kur'an'ı Kerim'in aslını okumanın sevap olması gibi, meâlini okumanın da ibadet ve sevap olması gösterilmiştir.

Namazda Kur'ân huşuûna yer veren Altuntaş ve Şahin, namazın içerisinde Kur'ân'ın Arapça dışındaki tercüme ve meâlî'nin okunamayacağını belirtip, bunun sebebini de "tercümesi yapılan hiçbir eserin Kur'ân olamayacağı" şeklinde açıklamışlardır. Zira Arapça bile olsa, başka kelimeler ile ifade edilen anlam Allah'ın kelimelerinden ziyade, mütercim Allah'ın kelimelerinden anlamasıdır. Çünkü mushafın tek mucizesi anlamında değildir. Mucize aynı zamanda Kur'ân'ın lafızlarında da yer alır.

⁴⁸ Halil Altuntaş ve Muzaffer Şahin, *Kur'an'ı Kerim Meali*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009, s.9.

İşte bu özelliğinden dolayı namazlarda Kur'ân'ı Kerim'in ayetleri ancak orijinal suretiyle okunmalıdır. Bu durum aynı zamanda İslam dininin evrenselliği ve ibadet dilinin birliği olarak ta ifade edilebilir.

Meâllere bakarak dini hüküm verme konusuna da değinen Altuntaş ve Şahin, okuyuculara şu sözlerle uyarılarda bulunmuşlardır: “İslam dininin ana kaynağı Kur'an'ı Kerim'dir. Fakat tek kaynak Kur'ân değildir. Sahih bir kanalla gelmesi şartıyla Hz. Muhammed'in sünneti de İslam dininin ikinci kaynağıdır. Kur'ân'ı Kerim ve Hz. Peygamberin sünnetinden sonra üçüncü kaynak ise, Hz. Muhammed'in ümmetinden olan müçtehitlerin icması ve âlimlerin içtihatlarıdır. Bütün bunlar hüküm verilirken göz önüne alınmalıdır. Dini bir meselede hüküm verirken “İslam'da bu böyledir” diyebilmek için belli bir düzeyde ilim öğrenmek şarttır. Bundan dolayı hüküm çıkarma konusunda bir birikimi olmayanlar, yalnızca Kur'ân'ı Kerim meâllerine bakarak dini hüküm çıkarmaya çalışmamalıdır”.

Altuntaş ve Şahin, Kur'ân'ın anlaşılabilmesi ve doğru kavranabilmesi için İslam'ın ilk dönemlerinin dikkate alınması gerektiğini şu sözlerle belirtmişlerdir:

“Zira ayetlerin anlaşılması hakkında Hz. Muhammed'in bir açıklaması varsa öncelikle bu husus dikkate alınmalıdır. Ayetler, Hz. Muhammed'in anlayış ve yaşayışına aykırı düşecek bir şekilde anlaşılamaz. Kur'ân'ı Kerim ve peygamberin sünnetinin bütünlüğü açısından bu durum göz önüne alınmalıdır. Kaldı ki bazı ayetlerin anlaşılabilmesi için bizzat Hz. Peygamberin açıklaması veya uygulaması gerekmektedir. İkinci olarak ise vahyin iniş sürecine tanıklık eden, vahyin diliyle konuşan ve Hz. Muhammed'in yanında bizzat bulunan kişilerin yani sahabelerin açıklamalarıdır. Üçüncü olarak da sahabeyle bulunan ve dini uygulamaların aktarıcısı olan “tabiin” neslinin, Kur'ân ile olan ilişkisi, nüzul sebeplerine olan vukufiyet leri ve ayetlerin bağlamalarını bilmeleridir. Bu yüzden yaptıkları açıklamalar müslümanlar için önemlidir. Bunlara ilaveten Arap dili ve belâğatını çok iyi bilen, güvenilir âlimlerin açıklamaları da müslümanlar için önemlidir. Kur'ân'ı Kerim'in anlaşılması ve hayata tatbik edilmesi hususunda izlenilen ve kabul edilen temel

*yöntemin bu olduğu ifade edilmiştir. Aksi halde yanlış anlamların takdir edilmesinden ve eksik kavrayışın olmasından kaçınılamaz. Bundan dolayı Kur'ân meâlleri dışında, Kur'ân'ı anlamak için güvenilir tefsirlere de ihtiyaç vardır”.*⁴⁹

Böylelikle salt bir tercüme çalışmasının yeterli olmayacağı, tercümenin anlaşılması için bütüncül bir yaklaşım sergilenmesi gerektiği ve çalışmada ortaya çıkacak eksikliklerin tercüme faaliyetlerinin yapısından kaynaklanan doğal bir sonuç olarak değerlendirilmesi gerektiği müellifler tarafından ifade edilmektedir.

1.3.4. Prof. Dr. Hayrettin Karaman, Prof. Dr. İbrahim Kâfi Dönmez, Prof. Dr. Mustafa Çağrı, Prof. Dr. Sadrettin Gümüş (Heyet) / Kur'ân Yolu Meâli

1.3.4.1. Prof. Dr. Hayrettin Karaman'ın Hayatı

1934 Çorum doğumlu Hayrettin Karaman, Erzurumlu bir ailenin evladı olarak dünyaya geldi. İlköğrenimini Çorum'da, lise öğrenimini Konya'da tamamlayan Karaman, lisans eğitimini İstanbul'da Yüksek İslam Enstitüsünde tamamladı. 1963 yılında mezun olduktan sonra öğretmen olarak göreve başlayan Karaman, daha sonra mezun olduğu lisans fakültesinde asistan olarak göreve başladı. İslam Hukuku çalışmaları üzerine sırasıyla doktor, doçent ve profesör unvanlarını aldı.⁵⁰

Karaman, Marmara Üniversitesi ve Avrupa Uluslararası İslam Üniversitesinde çeşitli çalışmalarda bulunmuş, akademik konferanslar ve seminerler vermiştir. Tebliğ ve irşat faaliyetlerinin yanı sıra pek çok eseri de telif etmiştir. Bu eserlerin çoğu İslam Hukuku dalında yazılmıştır.⁵¹ Hayrettin Karaman, Türkiye'de ilahiyat camiasının en önde gelen hocalarından biri olarak kabul edilmektedir.

⁴⁹ Altuntaş ve Şahin, *Kur'an'ı Kerim Meali*, s.8.

⁵⁰ Anonim, “Hayrettin Karaman”, *Biyografiya*, <https://www.biyografiya.com/biyografi/10771> (Erişim: 16.01.2022).

⁵¹ Anonim, “Hayrettin Karaman”, *Biyografiya*, <https://www.biyografiya.com/biyografi/10771> (Erişim: 16.01.2022).

1.3.4.2. Prof. Dr. Mustafa Çağrıç'ın Hayatı

Sivas'ta 1950 yılında dünyaya gelen Çağrıç, ilköğretimini ve hafızlığını Kayseri'de tamamlamıştır. Ardından Sivas İmam Hatip Lisesi'ni tamamlayan müellif, Yüksek İslam Enstitüsünü 1973 yılında bitirmiştir. Mezuniyetinden sonra imamlık ve öğretmenlik görevlerini ifa etmiştir.⁵²

Çağrıç, mezun olduğu okul olan Yüksek İslam Enstitüsünde, Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalında, İslam Felsefesi Bölümünde yaptığı çalışmalarla öğretim üyesi olarak 1980 yılında görev almıştır. Marmara Üniversitesi'nde Ahlak Felsefesi üzerine yaptığı çalışma ile doktorasını tamamlamıştır. İslam Felsefesi üzerine yaptığı çalışmalarla doçent ve profesör unvanlarını almıştır.⁵³

Çağrıç, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi'nde, Danışma Kurulu üyesi olarak görev almış ve 172 maddenin müellifi olmuştur. 2003-2011 yılları arasında İstanbul İl Müftülüğü görevinde bulunmuştur. İslam Felsefesi üzerine pek çok eseri bulunmaktadır.⁵⁴

1.3.4.3. Prof. Dr. İbrahim Kâfi Dönmez'in Hayatı

1951 yılında İzmir'de dünyaya gelen Dönmez, ilk eğitimlerini burada tamamlamıştır. Lisans eğitimini İstanbul'da Yüksek İslam Enstitüsünde tamamlayan müellif, İslam Hukuku üzerine yaptığı çalışmalarla lisansüstü eğitimini tamamlamıştır.⁵⁵

Dönmez, Atatürk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesinde, İslam Hukuku üzerine yaptığı çalışmalarla doçent ve profesör unvanlarını almıştır.

Dönmez, 1977'de İstanbul Yüksek İslam Enstitüsüne asistan olarak katılmış ve Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesine dönüşen bu

⁵² Biyografi, "Mustafa Çağrıç", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/muellif/mustafa-cagrici> (Erişim: 17.01.2022).

⁵³ Biyografi, "Mustafa Çağrıç", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/muellif/mustafa-cagrici> (Erişim: 17.01.2022).

⁵⁴ Biyografi, "Mustafa Çağrıç", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/muellif/mustafa-cagrici> (Erişim: 17.01.2022).

⁵⁵ Biyografi, "İbrahim Kâfi Dönmez", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/muellif/ibrahim-kafi-donmez> (Erişim: 18.01.2022).

kurumdaki öğretim üyeliği görevini, emekli olduğu 2010 yılına kadar devam ettirmiştir. 1994-1997 yılları arasında aynı fakültede dekan olarak görev almıştır.⁵⁶

Müellif, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesinin kurucu rektörlüğü görevinde bulunmuştur. İlmi ve akademik çalışmalarının pek çoğunu fıkıh ilmi üzerine gerçekleştirmiş olan Dönmez, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisinde Fıkıh Heyeti Başkanı olarak görev almış ve 39 maddenin müellifi olmuştur.⁵⁷

1.3.4.4. Prof. Dr. Sadrettin Gümüş'ün Hayatı

1945 Erzurum doğumlu olan Gümüş, ilk ve orta öğrenimini Erzurum'da tamamlamıştır. Lisans eğitimini İstanbul da Yüksek İslam Enstitüsünde tamamlayan müellif, daha sonra imamlık görevinde bulunmuştur. İmamlık görevinin ardından müftü yardımcılığına kadar yükselmiştir.⁵⁸

Gümüş, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesindeki görevine, 1977 yılında asistan olarak başlamış ve 1983 yılında Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde “*Seyyid Şerif Cürcânî ve Arap Dilindeki Yeri*” adlı teziyle doktorasını tamamlamıştır. 1989 yılında doçent, 1996 yılında profesör olmuştur. 1996-2000 yılları arasında Temel İslam Bilimleri bölüm başkanlığı görevinde bulunmuştur. 2001-2003 yılları arasında aynı fakültede dekan yardımcılığı ve dekan vekilliği görevlerini ifa etmiştir. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi dekan yardımcısı ve Tefsir Ana Bilim Dalında öğretim üyesi olarak görev almıştır.⁵⁹

⁵⁶ Biyografi, “İbrahim Kâfi Dönmez, TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/muellif/ibrahim-kafi-donmez> (Erişim: 18.01.2022).

⁵⁷ Biyografi, “İbrahim Kâfi Dönmez, TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/muellif/ibrahim-kafi-donmez> (Erişim: 18.01.2022).

⁵⁸ Biyografi, “Sadrettin Gümüş, TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/muellif/sadreddin-gumus> (Erişim: 18.01.2022).

⁵⁹ Biyografi, “Sadrettin Gümüş, TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/muellif/sadreddin-gumus> (Erişim: 18.01.2022).

1.3.4.5. Kur'ân Yolu Türkçe Meâli

Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından ilk defa 1997 yılında; yukarıda adı zikredilen heyet'e meâl ve tefsir yazma teklifi ulaştırılmıştır. Aynı yıl çalışmaya başlanılan eser, 2003 yılında tamamlanmış ve okurlarla buluşmuştur.⁶⁰

Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından ilk defa 2003 yılında yayımlanmış olsa da bu heyete ait meâl çalışması çok daha eski yıllara dayanır. Meâlin ilk baskısı Dünya İslam Birliği'nin talebi üzerine yapılmış ve 1982 yılında basılmıştır.⁶¹

Din İşleri Yüksek Kurulu'nun B02.1. DİB.0 10.212/ sayılı, 01 karar numaralı, 02.01.2003 tarihli kararnamesinde eserin Fatıha, Bakara ve Ali İmran surelerinin incelendiği, aynı zamanda Bakara Suresinin 37. ayetinde geçen ilk insan ifadesine “bizim anlayışımıza göre” ifadesinin eklenmesiyle basıma uygun görüldüğü belirtilmiştir.⁶²

İlgili karar yazısında eserle ilgili değerlendirme yapılırken konulan ölçütler aşağıdaki tabloda gösterilmektedir⁶³ :

⁶⁰ Hidayet, Yılmaz. Kur'an Yolu Tefsirinde Müşkilü'l Kur'ân. Yüksek Lisans Tezi, Karabük Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Karabük, 2021. Yükseköğretim Kurulu: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 666312). s.46.

⁶¹ Hayrettin Karaman ve öte., *Kur'an Yolu Türkçe Meal*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2010, s. 11.

⁶² Diyanet İşleri Başkanlığı, (B02.1. DİB.0 10.212/ Sayılı Kararname), 02.01.2003.

⁶³ Diyanet İşleri Başkanlığı, (B02.1. DİB.0 10.212/ Sayılı Kararname), 02.01.2003.

	EVET	HAYIR
Eserin hazırlanmasında ilmi kriterlere uyulmuş mu?	X	
Anlaşılır, sade ve düzgün bir ifade kullanılmış mı?	X	
Akıcılık, mantık ve fikir bütünlüğü var mı?	X	
Özgün bir çalışma mı?	X	
Konular yeterince açıklığa kavuşturulmuş mu?	X	
Başkanlığın görev ve hizmet alanına katkısı var mı?	X	
Kur'an ve sünnet esaslarına aykırı unsurlar var mı?	X	
Dinleri ve dinlerce kutsal sayılan değerleri tahkir edici unsurlar var mı?	X	
Milletin ve ülkenin birlik bütünlüğünü zedeleyici unsurlar var mı?	X	
Ön yargılı değerlendirmeler var mı?	X	
Politik görüşler var mı?		X
Gereksiz tartışmalara yer verilmiş mi?		X
Tutarsızlık ve çelişkiler var mı?		X
Kişi veya kuruluşları hedef alıcı veya yıpratıcı unsurlar var mı?		X
Bunların dışında olumsuz tespitler var mı?		X

Tablo 1: 02.01.2003 Tarihli Kararnamenin Değerlendirme Ölçütleri

Mezkûr karar yazısında, çalışmada Kur'ân ve Sünnete aykırı esasların bulunduğu bildirilmesi ve ön yargılı değerlendirmelerin var olduğunun kabul edilmesi oldukça dikkat çekicidir.

18.09.2003 tarihli, B.02.1 DİB. 0. 10. 212/ sayılı, 166 karar numaralı Din İşleri Yüksek Kurulu kararında, “*Kur'ân Yolu Meâlî*”nin yazarlar tarafından yapılan değişiklikler sebebiyle tekrar incelendiği ve söz konusu eserin başkanlıkça yayınlanmasının uygun olduğu belirtilmiştir. Bu karar yazısında yapılan düzenlemelerden sonra eser ile ilgili yapılan değerlendirmenin ölçütleri aşağıdaki tabloda gösterildiği şekilde olmuştur:⁶⁴

⁶⁴ Diyanet İşleri Başkanlığı, (B.02.1 DİB. 0. 10. 212/ Sayılı Kararname), 18.09.2003.

	EVET	HAYIR
Eserin hazırlanmasında ilmi kriterlere uyulmuş mu?	X	
Anlaşılır, sade ve düzgün bir ifade kullanılmış mı?	X	
Akıcılık, mantık ve fikir bütünlüğü var mı?	X	
Özgün bir çalışma mı?	X	
Konular yeterince açıklığa kavuşturulmuş mu?	X	
Başkanlığın görev ve hizmet alanına katkısı var mı?	X	
Kur'ân ve sünnet esaslarına aykırı unsurlar var mı?		X
Dinleri ve dinlerce kutsal sayılan değerleri tahkir edici unsurlar var mı?		X
Milletin ve ülkenin birlik bütünlüğünü zedeleyici unsurlar var mı?		X
Ön yargılı değerlendirmeler var mı?		X
Politik görüşler var mı?		X
Gereksiz tartışmalara yer verilmiş mi?		X
Tutarsızlık ve çelişkiler var mı?		X
Kişi veya kuruluşları hedef alıcı veya yıpratıcı unsurlar var mı?		X
Bunların dışında olumsuz tespitler var mı?		X

Tablo 2: 18.09.2003 Tarihli Kararnamenin Değerlendirme Ölçütleri

İlgili kararnamede bir önceki yazıda var olan Kur'ân ve Sünnete aykırı kısmı, Kur'ân ve Sünnete aykırı değil şeklinde belirtilmiş, aynı zamanda eserin ön yargılı değerlendirmelerde bulunmadığı belirlenmiştir.

Komisyon, yöntem olarak öncelikle ayetlerin anlamlarını tespit etmek için ilk dönem manalarının bilinmesi gerektiğini ve Kur'ân'ın indirildiği ilk toplumun örfünün ve dilinin dikkate alınması gerektiğini belirtmiştir. Çalışmada dinler tarihi verilerinden ve sahih hadislerden istifade edildiği ve ilmin gereklilikleriyle, çağın getirdiklerinin göz önüne alınarak bu eserin telif edildiği ifade edilmiştir.⁶⁵

⁶⁵ Hayrettin Karaman ve öte., *Kur'an Yolu*, s. 7- 12.

2. BÖLÜM

DIYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI TARAFINDAN YAYINLANAN MEÂLLERİN MUKAYESESİ

Bu bölümde incelemeye konu olan meâllerin, yöntem ve yazıldıkları gaye bakımından mukayeseesi yapılacak, ardından seçilmiş konular üzerinde meâllerin yaklaşımı ve tercüme yöntemleri incelenecektir. Böylelikle yaklaşık olarak bir asırda oluşan farklılıklar ve benzerlikler tespit edilip, yazıldıkları dönemin sosyolojisinin manaya ne şekilde yansıdığı incelenecektir.

2.1. Meâllerin Kullandıkları Yöntem ve Yazıldıkları Gaye Bakımından Mukâyesesi

Bu başlığın altında Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yayımlanan meâllerin, kronolojik olarak yazılış yöntem ve tekniklerinden, yazılış gayelerinden ve müelliflerin çalışmalarıyla ilgili kendi ifadelerinden yola çıkılarak, meâller arasında bir mukayese yapılacaktır.

İncelenen eserler kronolojik olarak ele alındığında cumhuriyet döneminde Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yayımlanan ilk meâl çalışması, “*Hak Dini Kur’ân Dili*” adlı tefsirin meâl kısmıdır. Bu çalışmanın ortaya çıkmasına etki eden unsurlar arasında, yeni bir devletin kurulması ile birlikte bu devletin milliyetçi/ulusçu politikası, tekke ve zaviyelerin kapatılması, harf inkılabı ve eğitim reformları gibi sebepler zikredilebilir.⁶⁶ Ayrıca Cumhuriyetin başlangıcında Arap diline ve temel İslamî ilimler literatürüne hâkim olmayanlar tarafından yapılan Kur’ân tercümelerinin yetersiz oluşu da Türkçe bir tefsir ve meâl çalışmasının yapılmasını ihtiyaç olarak ortaya çıkarmıştır. Yukarıda zikredildiği üzere TBMM tarafından tefsir işi Elmalılı Hamdi’ye, tercüme işi de Mehmet Akif’e tevdi edilmiştir. Ancak Mehmet Akif’in görevini bırakması ile

⁶⁶ Mustafa Öztürk, “Meâl”, TDV İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2016), c. 2, s. 205-206.

beraber tercüme işi de Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından Hamdi Yazır'a verilmiştir.

Elmalılı, tercümesinde yöntem olarak kelime ve kavram odaklı bir çeviriden ziyade anlam odaklı bir çeviri yapacağını eserin başında belirtmiştir. Müellifin, asrın gerektirdiği bilimsel ve felsefi verileri dikkate alacağını söylemesi onun çevirisinde kullandığı tekniği oldukça etkileyecektir. Hamdi Yazır, aynı zamanda tefsirin mukaddimesinde Ehl-i Sünnet'e ve onun temel ilkelerine bağlı kalacağını beyan etmiştir.⁶⁷

Elmalılı'nın eseri hakkında şu bilgiler verilebilir: Eserde bir sûrenin tefsirine başlanırken önce o sûre hakkında genel bilgilere değinilir. Bunlar sûrenin ismi, nüzûl sebebi, âyet, kelime ve harf sayısı, fâsılası, Mekkî veya Medenî oluşu hakkındaki bilgilerdir. Daha sonra tefsiri yapılacak âyetlerin metin ve meâlleri yazılarak tefsir bölümüne geçilir. Burada âyetlerin nüzûl sebepleri kaydedilir, âyetler arasındaki münasebet ve insicam gösterilir.”⁶⁸

Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından 1961'de yayımlanmış olan diğer çalışma “*Kur'ân-ı Kerim ve Türkçe Anlamı*” isimli çalışmadır. Bu çalışma Hüseyin Atay ve Yaşar Kutluay tarafından telif edilmiştir. Diyanet İşleri Başkanlığı bu meâlî yayınlarken “değişik bilgi ve kültür seviyesindeki kimselerin, sade ve yaşayan bir Türkçe ile yazılmış çalışmalara ihtiyaç duydukları” gerekçesini sunmuştur.⁶⁹ İlk basımı 1961 yılında yayımlanan meâl çalışmasında, dilin sadeleşmesi ve günün Türkçesi ile yayımlanması vurgusu değişen sosyolojiye ayna tutmaktadır.

Yöntem olarak ise Atay ve Kutluay, ayetlerin yorumunda öncelikli olarak diğer ayetlerin referans alınması gerektiğini, Kütüb-i Sitte başta olmak üzere temel hadis kaynaklarından yararlanılması gerektiğini, bağlam bilgisinin dikkate alınarak didaktik ve öğretici unsurlara ağırlık verilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Müellifler, Elmalı Hamdi'de olduğu gibi Sünniliğe ve Mâtürîdîliğe bağlılık vurgusu da yapmışlardır.

⁶⁷ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. 1, s. 21.

⁶⁸ Bilgin, Mustafa. “Hak Dini Kur'an Dili”, TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 1997, c. 15, s. 153-163.

⁶⁹ Atay ve Kutluay, *Kur'an'ı Kerim ve Türkçe Anlamı*, s.5-8.

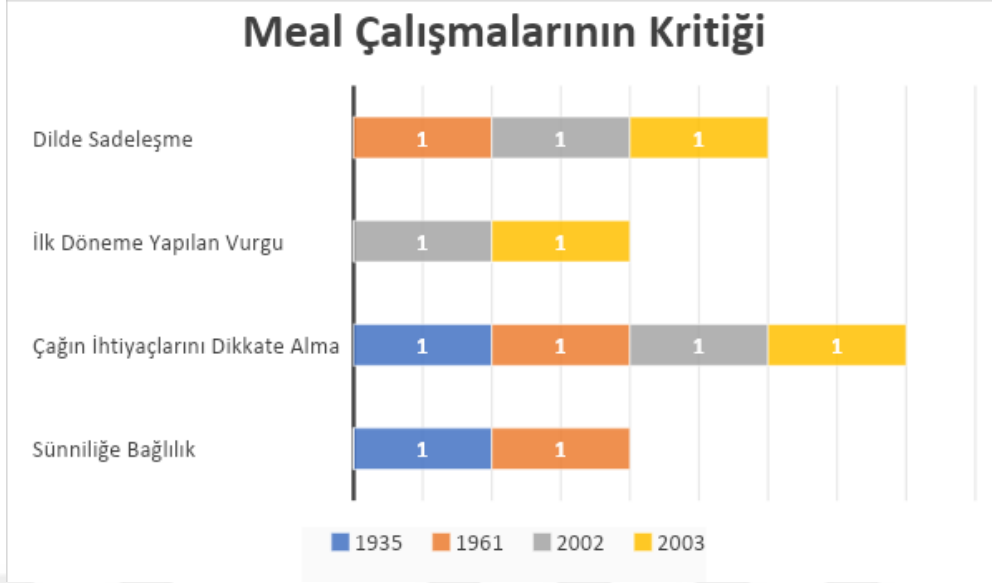
Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yayımlanmış olan bir diğer meâl çalışması “*Kur’ân-ı Kerim Meâli*” isimli çalışmadır. Müellifleri Halil Altıntaş ve Muzaffer Şahin olan çalışmanın ilk yayımlanma yılı 2002’dir. Daha önce yayımlanmış iki meâlden farklı olarak yazarlar, yöntemlerinde ilk dönem toplumunun dili, anlayışı ve yaşayışının anlaşılması gerektiğine vurgu yapmışlardır. Diğer çalışmalarda ön plana çıkan Sünniliğe bağlılık vurgusu bu çalışmada yer almamıştır. Aynı zamanda yapılan bu meâl çalışması, mushaf formunda yayımlanmış ve gerektiği zaman ayetin mefhumu için dipnotlarla açıklamalar yapılmıştır.

Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yayımlanmış olan bir diğer meâl çalışması ise “*Kur’ân Yolu Türkçe Meâl*” isimli çalışmadır. Hayrettin Karaman, Mustafa Çağrıçı, İbrahim Kâfi Dönmez ve Sadrettin Gümüş tarafından kaleme alınan bu eser ilk olarak tefsirle birlikte 2003 yılında yayımlanmıştır.

Komisyon üyeleri, yöntem olarak çağın gerekliliğini dikkate aldıklarını belirtip, ilk dönem insanların yaşantı ve yaşayışlarını göz önüne almak gerektiğini ifade etmektedirler. Yayımlanan tercüme, öncelikli olarak tefsirin içerisinde yayımlanmış iken daha sonra sadece meâl formunda yayımlanmıştır.

Elmalılı’nın çalışmasında Sünniliğe bağlılık vurgusu ön plana çıkmaktayken, bu çalışmada bu bağlılık bir kenara bırakılmış, Diyanet İşleri Başkanlığının B02.1. DİB.0 10.212/ sayılı 01 karar numaralı 02.01.2003 tarihli kararnamesinde, Ehli Sünnete aykırı beyanların bulunduğu ifade edilmekle birlikte eserin yayımlanmasına izin verilmiştir.

Meâl çalışmasında oluşan farklılıklar aşağıdaki tablolarda görsel olarak ifade edilmiştir.

Tablo 3: Meâl Çalışmalarının Kritiği

Tablonun değerlendirilmesi ise şu şekilde yapılabilir: Diyanet İşleri Başkanlığının yayınladığı bütün meâllerin ortak vurgusu “Çağın ihtiyaçlarını dikkate almadır”. Batıda yaşanan iktisadi ve siyasi gelişmeler, Müslüman toplumların geri kalması gibi⁷⁰ pek çok sebep vurgunun bağlamına işaret etmektedir. Elmalılı’nın çalışmasından sonra dilde sadelik ve anlaşılabilirlik vurgusu ön plana çıkan diğer bir husustur. Günümüze doğru yaklaşıldıkça, yöntem olarak ilk dönemin dikkate alınması gerektiği vurgusu yapılmıştır. Aynı şekilde günümüze doğru yaklaşıldıkça meâl çalışmalarında Sünniliğe olan bağlılık da görünürde bir kenara bırakılmaktadır.

2.2. Belirli Konular Bağlamında Yapılan Tercümelerin Karşılaştırılması

Tercümeler arasında karşılaştırma yapılırken bazı sınırlamalara gidilmiştir. Kur’ân’ın tümünün mukayese edilmesi Yüksek Lisans Tezimizin hacmini oldukça aşmaktadır. Bu başlığın altında cihad mefhumu, kadın algısı, kölelik ve cariyelik, Kur’ân mucizeleri, Ehl-i Kitapla İlişkiler,

⁷⁰ İshak Özgel, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır’ın Tefsiri ve Hakkında Yapılmış Çalışmalar Bibliyografyası”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C. 10, S.19 (2012), s. 333.

ukûbata dair ayetler, Kur'an kıssalarında nebiler, kadere ilişkin ayetler ve bazı Kur'an kavramlarının incelemesi yapılacaktır. Çalışmamızın sınırları belirlediğimiz başlıklar dahilindedir. Bu başlıkların seçilme sebebi, farklı anlaşılmaya mahal verecek nitelikte ayetler olmalarıdır. Bunun yanı sıra reform hareketleri ve modern bilimler, kadının ve dinin insan hayatındaki yerini ve rolünü sorgulamaya başlayınca, gelenekle yüzleşmek durumunda kalınmıştır. Bu yüzden bu ayetler tezimize konu olarak seçilmiştir. İnsanlığın yaşı ve peygamberlerle olan ilişkisi de aynı şekilde incelenip, anlaşılması gereken konulardandır. Bu yüzden çalışmamızda bu mefhumları içeren ayetleri karşılaştırmayı, literatüre katkı sağlamak adına gerekli bir adım olarak görmekteyiz.

2.2.1. Kadınlarla İlgili Ayetlerin Karşılaştırılması

Kadınlar tarih boyunca farklı toplumlarda, değişik zamanlarda, çeşitli statülerde bulunmuştur. Aile yapılarında kadınların egemen olduğu bazı ilkel kabilelerde kadınlar kutsallaştırılmış, bazılarında nadiren de olsa erkeklerle eşit haklara sahip olmuş, birçok toplumda ise erkeklere göre aşağı bir statüde yer almıştır. Bazı kültürlerde ise kadınlar hemen hemen hiçbir statüye dahil edilmemişlerdir. Kur'an'ın nazil olduğu dönemdeki Arap toplumu içerisinde kadının durumu ise erkeğin egemen olduğu bir yapıdaydı ve kadınlar pek çok haktan mahrum bırakılmaktaydı.

İslam, kadınlarla ilgili birçok konuda yeni hükümler getirmiş ve kadını hak ettiği mertebeye ulaştırmıştır. Sanayileşme ve modernleşme ile birlikte toplumsal yapı ve sosyal ilişkilerin de değişmesiyle kadının toplum içerisindeki durumu da değişmeye ve farklılaşmaya başlamıştır. Kur'an tercümelerinde, kadınlarla ilgili ayetlere verilen anlamların ne şekilde olduğu ve farklılık arz edip-etmediği meselesi bu bakımdan önem arz etmektedir. Bu sebeple bu başlık altında kadını konu alan ayetler incelenip, mukayese edilecektir.

2.2.1.1 Nisa Suresi 34. Ayet (Dövülme)

Kadının dövülmesi ile ilgili olarak bilinen Nisa suresinin 34. ayeti günümüzde üzerinde oldukça konuşulan, tartışıl原因en ayetlerden birisi olmuştur. Günümüzde birçok müfessir tarafından farklı şekillerde yorumlanan ilgili ayet, çoğu zaman İslam muhaliflerinin eleştiri odağı haline gelmiştir. Ayette farklı anlaşılan husus yalnızca “darabe” ifadesiyle sınırlı değildir. Erkeğin kadına karşı olan pozisyonu ve konumu da farklı şekilde anlaşılan hususlardandır. İlgili ayetin meali şu şekilde ele alınmıştır:

Elmalılı Meâli: *“Erkekler, kadın üzerine idareci ve hakimdirler. Çünkü Allah birini (cihad, imamet, miras gibi işlerde) diğerinden üstün yaratmıştır. Bir de erkekler mallarından (aile fertlerine) harcamaktadırlar... Fenalık ve geçimsizliklerinden korktuğunuz kadınlara gelince: Önce kendilerine öğüt verin, yataklarından ayrılın. Bunlar da fayda vermezse dövün...”*⁷¹

Atay-Kutluay Meâli: *“Allah’ın kimini kimine üstün kılmasından dolayı ve erkeklerin mallarından sarf etmelerinden dolayı erkekler kadınlar üzerine hakimdirler... Serkeşlik etmelerinden endişelendiğiniz kadınlara öğüt verin, yataklarında onları yalnız bırakın, nihayet dövün...”*⁷²

Altıntaş-Şahin Meâli: *“Erkekler, kadınların koruyup kollayıcı sıdırlar. Çünkü Allah insanların kimini kiminden üstün kılmıştır. Bir de erkekler kendi mallarından harcamakta (ve ailenin geçimini sağlamaktadırlar) ... (Evlilik yükümlülüklerini reddederek) baş kaldırdıklarını gördüğünüz kadınlara öğüt verin, onları yataklarında yalnız bırakın (bunlar fayda vermez de mecbur kalırsanız) onları (hafifçe) dövün...”*⁷³

Kur’an Yolu/Heyet Meâli: *“Allah’ın, (iki cinse) birbirinden farklı özellik ve lütuflar bahşetmesi ve mallarından harcama yapmaları sebebiyle erkekler kadınların yöneticisi ve koruyucusudurlar... (Evlilik hukukuna) baş*

⁷¹ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, c. 1, s. 557.

⁷² Atay ve Kutluay, *Kur’an’ı Kerim ve Türkçe Anlamı*, c.1., s.109.

⁷³ Altıntaş ve Şahin, *Kur’an’ı Kerim Meali*, s.88.

*kaldırmasından endişe ettiğiniz kadınlara öğüt verin, onları yataklarda yalnız bırakın ve onları dövün...”*⁷⁴

Ayetin meâlleri incelendiği zaman tercümelerde birbirinden farklı birkaç husus göze çarpmaktadır. Öncelikle “*Kur’ân Yolu*” dışındaki tercümelerde, ayetin girişinde erkeğin kadından birkaç husus sebebiyle üstün olduğu vurgulanmaktadır. Bunlar Elmalılı da “cihat, miras ve imamet” tir. Altuntaş-Şahin’in meâlinde ise “ailenin geçimini sağlamak” tır. “*Kur’an Yolu/Heyet Meâl*”i üstünlük ifadesinin yerini birbirinden farklı özellikler ibaresine dönüştürmüştür. Erkeğin kadından üstün olduğu şeklindeki anlayış günümüze doğru geldikçe yerini kaybetmeye başlamıştır. Hatta en son yazılan meâl’de bu üstünlükten hiçbir şekilde bahsedilmediği görülmüştür.

Tercümelerde farklı olan bir diğer husus, Elmalılı’nın meâlinde erkekler için kadınlar üzerinde “idareci ve hakimdirler” şeklindeki tercümedir. Atay ve Kutluay “hâkim olmak” şeklinde, Altuntaş ve Şahin “koruyup kollayıcı” şeklinde, “*Kur’an Yolu/Heyet Meâl*”i ise “yönetici ve koruyucu” şeklinde tercüme etmişlerdir. Meâller incelendiğinde günümüze doğru geldikçe erkeğin pozisyonunun idareci ve hâkim olmaktan çıkıp, kadının koruyucusu olmak şeklinde evrildiği görülmektedir.

Ayetteki en tartışmalı husus ise; Arapça kökü “darabe” olan fiilin tercümesidir. Elmalılı Hamdi tercümesine, ayetin lafzında olmayan “bunlarda fayda vermezse” ibaresini ekleyip onları dövün şeklinde bir anlam verirken, Atay ve Kutluay ayetin lafzına birebir sadık kalarak bir eklemede bulunmamıştır ve dövün şeklinde bir meâl takdir etmişlerdir.

Altuntaş ve Şahin meâllerine, ayetin ilgili kısmına bir parantez düşüp “mecbur kalırsanız” ve “hafifçe” ibaresini eklemektedir. “*Kur’an Yolu/Heyet Meâli*”nde ise Atay ve Kutluay gibi ayetin lafzına sadık kalınmış parantez içi olsun veya olmasın bir ekleme yapılmadan “dövün” şeklinde tercüme edilmiştir.

Elmalılı ve Atay-Kutluay’ın “dövün” şeklinde ettiği tercüme Altuntaş-Şahin tarafından yazılan meâl de “mecbur kalırsanız hafifçe dövün”

⁷⁴ Hayrettin Karaman ve öte., *Kur’an Yolu*, c.2, s.55.

şeklinde değişikliğe uğramıştır. Bu da günümüze doğru gidildikçe, Kur’ân çevirilerinde değişen sosyolojinin kendine yer bulması şeklinde açıklanabilir.

“*Kur’an Yolu/Heyet Meâli*” “darabe”ye dövme anlamı takdir etmesine rağmen, ayete düşülen notta peygamberimizin bunu nesh ettiği ve bu dövmenin sembolik olduğu ifade edilmektedir.⁷⁵ Dolayısıyla sosyolojinin değişmesiyle yorumun da değiştiğini söylemek mümkün olmaktadır.

2.2.1.2. Kadınların Yaratılışı

Kadının ontolojisi ve biyolojik varoluşu çoğu zaman tartışıl原因 konuların başında olmuştur. Öyle ki kadın pek çok öğretilerde erkeğin ayağını kaydıran, fitneyi yayan, asli günahı yüklenen bundan dolayı da bu dünyada fizyolojik olarak erkekten aşağı yaratılmış bir tasvirle anlatılmıştır. Kur’an tercümelerinde kadına dair bu anlatıların insanın yaratılması ile ilgili olan ayetlere yansıyıp yansımadığı bu başlık altında ele alınacaktır. Bu sebeple Nisa Suresinin 4/1. Ayeti değerlendirilecektir:

Elmalılı Meâli: “*Ey insanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan ve ondan eşini yaratıp ikisinden birçok erkekler ve kadınlar üreten Rabbinizden korkun...*”⁷⁶

Atay-Kutluay Meâli: “*Ey insanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan, ondan eşini var eden ve ikisinden pek çok erkek ve kadın meydana getiren Rabbinize hürmetsizlikten sakının...*”⁷⁷

Altıntaş-Şahin Meâli: “*Ey insanlar! Sizi tek bir nefisten yaratan ve ondan da eşini yaratan ikisinden de birçok erkek ve kadın (meydana getiren) rabbinize karşı gelmekten sakının...*”⁷⁸

⁷⁵ Hayrettin Karaman ve öte., *Kur’an Yolu*, c.2, s.61-62.

⁷⁶ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, c. 2, s. 525.

⁷⁷ Atay ve Kutluay, *Kur’an’ı Kerim ve Türkçe Anlamı*, c.1., s.101.

⁷⁸ Altıntaş ve Şahin, *Kur’an’ı Kerim Meali*, s.76.

Kur'an Yolu/Heyet Meâli: *“Ey insanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan ve ondan da eşini yaratan, ikisinden birçok erkek ve kadın üretilip yayan rabbinize itaatsizlikten sakının...”*⁷⁹

Ele alınan her dört meâlde de biçimsel ve kurgusal benzerlik göze çarpmakta ancak ele alınan ayetlere düşülen notlar ve açıklamalar meâlleri birbirinden farklı hale getirmektedir.

Elmalılı, öncelikli olarak Hz. Adem'in yaratıldığını daha sonra da Hz. Havva'nın, Âdem (as)'in kaburga kemiğinden yaratıldığını ifade ederken, Atay-Kutluay meâlinde bu konu üzerinde harici bir not düşülmemiştir. Altıntaş-Şahin meâlinde ise ayetteki “ondan da” ifadesine “onun türünden” şeklinde bir not düşülmüştür. “Kur'an Yolu/Heyet meâli”nde ise ondan da ifadesi “ona benzer” şeklinde ifade edilmiştir.

Meâller bu ayet özelinde ele alındığında günümüze doğru geldikçe kadının erkekten yaratıldığı şeklindeki yorumlarda esneklik yapıldığı, kadının da erkek gibi aynı özden ve onun eşinden var olduğu ifade edilmiştir. Ayetlere düşülen notlarda yorum farklılığı olmasına rağmen ayetin tercümesinde biçimsel bir farklılık görülmemesi oldukça dikkat çekicidir.

2.2.1.3. Evlilik

Nikâh akdi ve doğurduğu yükümlülükler Kur'ân'da ele alınan konulardandır. Bu başlık altında nikâh konusunun ele alınışı bakımından mezkûr meâlleri karşılaştırmak hedeflenmektedir. Kur'ân'da evlilikten bahseden sûrelerin başında Nisa sûresi gelmektedir. Bu sebeple Nisa sûresinin 4/3. Ayeti değerlendirilecektir:

Elmalılı Meâli: *“Eğer öksüz kızlarla evlendiğinizde onlara karşı adaletli davranmamaktan korkarsanız, hoşunuza giden diğer kadınlardan iki, üç ve dörde kadar evlenebilirsiniz. Eğer adaleti gözetmemekten korkarsanız, o zaman bir tane ile veya elinizin*

⁷⁹ Hayrettin Karaman ve öte., *Kur'an Yolu*, c.2, s.8.

altındakiyle (sahip olduğunuz câriye ile) yetinin. Doğruluktan ayrılmamak için bu daha elverişlidir.”⁸⁰

Atay-Kutluay Meâli: *“Eğer velisi olduğunuz mal sahibi yetim kızlarla evlenmekle kendilerine haksızlık yapmaktan korkarsanız, onlarla değil hoşunuza giden başka kadınlarla iki üç ve dörde kadar evlenebilirsiniz, şayet aralarında adaletsizlik yapmaktan korkarsanız bir tane almalısınız veya cariye ile yetinmelisiniz.”⁸¹*

Altıntaş-Şahin Meâli: *“Eğer velisi olduğunuz yetim kızlar ile evlenip onlar hakkında adaletsizlik etmekten korkarsanız, onları değil size helal olan başka kadınlardan, ikişer, üçer ve dörder olmak üzere nikahlayın. Eğer o kadınlar arasında da adaletli davranamayacağınızdan korkarsanız o takdirde bir tane alın veya sahip olduğunuzla yetinin...”⁸²*

Kur'an Yolu/Heyet Meâli: *“Yetimlerin hakkına riayet edemeyeceğinizden korkarsanız, beğendiğiniz kadınlardan ikişer, üçer, dörder nikâhlayın. Haksızlık etmekten korkarsanız tek kadın veya mülkiyetinizde bulunan câriye ile yetinin; bu, adaletten ayrılmamanız için en uygun olanıdır.”⁸³*

Tercümeler incelendiğinde biçimsel farklılığın oldukça az olduğu görülmektedir. İlk iki meâlde evliliklerin sayısı “iki, üç ve dört” olarak ifade edilirken günümüze doğru yazılan son iki meâlde ise “ikişer, üçer ve dörder” şeklinde ifadeler yer almaktadır.⁸⁴

İlk iki meâlde çok eşlilik hakkında bir açıklama gereği duymazken, Altıntaş-Şahin meâl’inde nikahlayın ifadesine bir not düşülmüş ve çok eşliliğin bir emir olmadığı, istisna bir durum olduğu ifade edilmiştir. Bu farklılık, “Kullandıkları yöntem ve Yazıldıkları Gaye Bakımından Meâllerin Mukayesesi” başlığı altında ifade edildiği gibi anlamın, çağın ihtiyaçlarını dikkate aldığı ve ilk dönem sosyolojisinin bilinmesi gerektiği bundan dolayı

⁸⁰ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. 2, s. 528.

⁸¹ Atay ve Kutluay, *Kur'an'ı Kerim ve Türkçe Anlamı*, c.1., s.101.

⁸² Altıntaş ve Şahin, *Kur'an'ı Kerim Meali*, s.76.

⁸³ Hayrettin Karaman ve öte., *Kur'an Yolu*, c.2, s.34.

⁸⁴ Altıntaş ve Şahin, *Kur'an'ı Kerim Meali*, s.76.

da bazı uygulamaların ilk dönem toplum anlayışından ileri geldiği şeklindeki metodoloji ile örtüşmektedir.

2.2.1.4. Talak

Sözlükte serbestlik, serbest bırakmak, bağından kurtulmak anlamlarına gelen talak kelimesi terim olarak fıkıh literatüründe belirli lafızlarla nikah akdinin bozulmasını ifade etmektedir. Talak kelimesinin Türk dilindeki karşılığı ise boşanma veya boşamadır.⁸⁵

Her ne kadar evlilik Hz. Muhammed'in sünneti olsa da evliliklerin her zaman yürütülemeyeceği ve bunun sonucunda da boşanmaların gerçekleşeceği bir gerçeklik arz etmektedir. Talak, hayatın bir parçası olması hasebiyle önemli hususlar arasında sayılmaktadır. Bu bakımdan bu bölümün altında konuyla alakalı oluşan farklılıkları tespit edip, karşılaştırma yapmak amaçlanmaktadır. Bakara suresi 2/227. Ayetinde:

Elmalılı Meâli: *“Yok eğer boşanmaya karar vermişlerse, Şüphesiz ki Allah söylediklerini işitir, kurduklarını bilir.”*⁸⁶

Atay-Kutluay Meâli: *“Şayet boşanmaya kararlı iseler bilsinler ki Allah şüphesiz işitir ve bilir.”*⁸⁷

Altıntaş-Şahin Meâli: *“Eğer, (yemin edenler yeminlerinden dönmeyip kadınlarını) boşamaya karar verirlerse (ayrılırlar) . Biliniz ki Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir.”*⁸⁸

Kur'an Yolu/Heyet Meâli: *“Boşanmaya karar vermiş olurlarsa, Şüphe yokki Allah her şeyi hakkıyla işitir ve bilir.”*⁸⁹

Müellifler tarafından talak bahsi adına herhangi harici bir not düşülmemekle birlikte Altıntaş-Şahin'in telif ettiği meâl çalışmasında bağlam bilgisinin parantez içleri ile sağlandığı, söz konusu boşamanın bir önceki ayetler gurubunda bahsedilen yeminlerden dolayı gerçekleştiğini aktarmaktadır. Konu ile ilgili olan bir diğer ayet Talak 65/2. Ayetidir:

⁸⁵ Acar, İbrahim. “Talak”, TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 2001, c. 39, s. 496-500.

⁸⁶ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. 1, s. 116.

⁸⁷ Atay ve Kutluay, Kur'an'ı Kerim ve Türkçe Anlamı, c. 1., s. 96.

⁸⁸ Altıntaş ve Şahin, Kur'an'ı Kerim Meali, s. 35.

⁸⁹ Hayrettin Karaman ve öte., *Kur'an Yolu*, c. 1, s. 358.

Elmalılı Meâli: “Sürelerinin sonuna vardıklarında onları güzelce tutun yahut güzellekle onlardan ayrılın...”⁹⁰

Atay-Kutluay Meâli: “Kadınların iddet süreleri tamamlandığında onları ya uygun şekilde alıkoyun ya da uygun bir şekilde onlardan ayrılın...”⁹¹

Altıntaş-Şahin Meâli: “Boşanan kadınlar iddetlerinin sonuna varınca, onları güzelce tutun yahut onlardan güzelce ayrılın...”⁹²

Kur'an Yolu/Heyet Meâli: “Sürelerinin sonuna ulaştıklarında onları ya uygun biçimde tutun yahut onlardan uygun biçimde ayrılın.”⁹³

Her dört meâl de yüklem aynı şekilde verilmiş ve ayetler büyük oranda bir benzerlikle tercüme edilmiştir. Özne, Atay-Kutluay meâli dışında “onlar veya kadınlar” şeklinde tercüme edilirken, Altıntaş-Şahin meâlinde “boşanan kadınlar” şeklinde tercüme edilmiştir. Bağlam bilgisinin ayete dâhil edildiği fakat bunun parantez içerisinde gösterilmediği önemli bir husustur.

Bir diğer önemli husus ise “boşadığınız kadınlar” şeklindeki tercümeden ziyade “boşanan kadınlar” olarak tercüme edilmesidir. Oysa diğer tercümelerde böyle bir bilgi bulunmamaktadır. Günümüze doğru geldikçe bu farklılığın oluşması, giriş bölümünde belirtilen yöntem farklılıklarından dolayıdır. “Kur'an Yolu/Heyet meâli”nde gerekli olduğu durumlarda kadının da bu konu da yetkili kılınabileceği açıklaması bu durumu ifade etmektedir.

2.2.1.5. Miras

Sözlük anlamı olarak miras; temel, kök, devralınan eski durum anlamlarına gelen irs(virase) kökünden türemiştir. Miras terim olarak ise ölen bir kimsenin (mûris) mal varlığının âkıbetini belirleyen/düzenleyen

⁹⁰ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. 8, s. 115.

⁹¹ Atay ve Kutluay, *Kur'an'ı Kerim ve Türkçe Anlamı*, c. 3, s. 741.

⁹² Altıntaş ve Şahin, *Kur'an'ı Kerim Meali*, s. 384.

⁹³ Hayrettin Karaman ve öte., *Kur'an Yolu*, c. 5, s. 449.

kuralların tümü anlamına gelmektedir.⁹⁴ Seküler/modern hukuk kadın ile erkeğe mirastan eşit pay verirken, İslam hukukunda miras paylaşımı bu şekilde değildir. Bu durum miras konusunun ele alınmasının sebebini oluşturmaktadır. Konu ile ilgili olan Nisa 4/7. Ayetine verilen meâller:

Elmalılı Meâli: “*Ana, baba ve akrabaların miras olarak bıraktıklarında erkeklerin hissesi vardır. Kadınların da ana, baba ve akrabaların bıraktıklarında hisseleri vardır. Bunlar, az olsun çok olsun, farz kılınmış bir hissedir.*”⁹⁵

Atay-Kutluay Meâli: “*Ana, baba ve akrabaların miras olarak bıraktıklarında erkeklerin hissesi vardır. Kadınların da ana, baba ve akrabaların bıraktıklarında hisseleri vardır. Bunlar, az olsun çok olsun, belirli bir hissedir.*”⁹⁶

Altıntaş-Şahin Meâli: “*Ana, baba ve akrabaların (miras olarak) bıraktıklarından erkeklere pay vardır. Ana baba ve akrabaların bıraktıklarında kadınlara da bir pay vardır. Allah bırakılanların azından da çoğundan da bunları farz kılınmış birer hisse olarak belirlemiştir*”⁹⁷

Kur’an Yolu/Heyet Meâli: “*Anne babanın ve yakınların bıraktıklarından erkeklere pay vardır; yine anne babanın ve akrabaların bıraktıklarından kadınlara da pay vardır; azından çoğundan, belli pay.*”⁹⁸

Dört meâlde yer alan çevirilerde açık farklılıklar görülmemektedir. Özellikle Elmalılı ve Türkçe Anlam meâllerin de aynı ifadelerin kullanıldığı görülmektedir. Altıntaş-Şahin meâlinde ise miras ifadesi parantez içine alınarak bağlam gereği o anlamın takdir edildiği belirtilmiştir. Konuyla ilgili bir diğer önemli ayet Nisa 4/11 ayetidir:

Elmalılı Meâli: “*Allah size evlatlarınızın miras taksimini şöyle emrediyor: Çocuklarınızda, erkeğe iki kadın payı kadar...*”⁹⁹

⁹⁴ İsfahani, Rağıp, el-Müfredat, Çıra yayınları, Tercüme; Abdülbaki Güneş, Mehmet Yolcu, İstanbul, 2010, s. 1147.

⁹⁵ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. 2, s. 531.

⁹⁶ Atay ve Kutluay, *Kur'an'ı Kerim ve Türkçe Anlamı*, c. 1, s. 102.

⁹⁷ Altıntaş ve Şahin, *Kur'an'ı Kerim Meali*, s. 77.

⁹⁸ Hayrettin Karaman ve öte., *Kur'an Yolu*, c.2, s. 56.

⁹⁹ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. 2, s. 537.

Atay-Kutluay Meâli: “Allah çocuklarınız hakkında, erkeğe iki dişinin hissesi kadar hükmeder...”¹⁰⁰

Altıntaş-Şahin Meâli: “Allah, size, çocuklarınızın (alacağı miras hakkında) erkeğe iki dişinin payı kadar emreder...”¹⁰¹

Kur’an Yolu/Heyet Meâli: “Allah size, çocuklarınız hakkında, erkeğe iki kadın payı kadar (vermenizi) emreder...”¹⁰²

Ayetler incelendiği zaman anlamı değiştirecek bir lafız farkının olmadığını, dört meâlin de bu konuda ortak bir tercüme yaptığını görmekteyiz.

Her iki meâlde yapılan açıklamalar tercümelerin yöntemleri ile uygunluk göstermektedir. Elmalılı Hamdi’nin meâl’i, cumhuriyet rejiminin ilk yıllarında içtimai alanda tartışılan konuların yer aldığı bir sosyolojide yazılmış, “Kur’an Yolu/Heyet meâl”i ise ön sözünde belirtildiği üzere insanların ihtiyaç ve birikiminin dikkate alındığı birinci bölümde ifade edilmiştir.

2.2.1.6. Kadının Şahitliği

Bir şeye tanık olan, şahitlik eden, hazır olan manalarına gelen şahitlik, fikhî bir terim olarak “bir duruma, bir olaya tanıklık eden ya da tanık olan kimse” anlamına gelmektedir.¹⁰³ Kur’ân-ı Kerim’de kadının şahitlik etmesi bazı ayetlerde müstakil olarak ele alınmakta, bazı ayetlerde ise erkeklerin şahitlik leriyle beraber ele alınmaktadır. Özellikle bir erkek iki kadın ibaresi tartışıla gelen konulardan olmuştur.

“Müdayene/borçlanma âyeti” olarak bilinen Bakara Suresi 2/282’nin “kadının şahitliği” ile ilgili ifadesi meâllerde şu şekilde ele alınmaktadır:

Elmalılı Meâli: “Erkeklerinizden hazırda olan iki kişiyi şahit de yapın. Şayet iki tane erkek hazırda yoksa, o zaman doğruluğuna

¹⁰⁰ Atay ve Kutluay, Kur’an’ı Kerim ve Türkçe Anlamı, c. 1, s. 103.

¹⁰¹ Altıntaş ve Şahin, Kur’an’ı Kerim Meali, s. 78.

¹⁰² Hayrettin Karaman ve öte., Kur’an Yolu, c.2, s. 57.

¹⁰³ Apaydın, Yunus, “Şahit” DİA, İstanbul, 2010, c. 38, s. 278.

güvendiğiniz şahitlerden bir erkekle iki kadın ki, birisi unutunca, öbürü hatırlatsın.”¹⁰⁴

Atay-Kutluay Meâli : *“Şahitliklerine güvendiğiniz iki erkeği; eğer iki erkek olmazsa, bir erkek ve iki kadını şahit tutun. Bu, onlardan biri unutacak olursa, diğerinin ona hatırlatması içindir.*”¹⁰⁵

Altıntaş-Şahin Meâli: *“Erkeklerinizden iki şahit tutun; eğer iki erkek bulunmazsa bir erkek – biri unuttuğunda diğer ona hatırlatacak- iki kadın olabilir...”*¹⁰⁶

Kur'an Yolu/Heyet Meâli: *“Erkeklerinizden iki şahidi de tanık tutun. Şahitler iki erkek olmazlarsa, rıza göstereceğiniz şahitlerden bir erkekle - biri yanılırsa diğerinin ona hatırlatması için- iki de kadın olsunlar.*”¹⁰⁷

İlgili ayet hemen hemen dört meâlde de aynı şekilde tercüme edilmiştir. Diğer üç meâl'den farklı olarak *“Kur'an Yolu/Heyet Meâl”*i “unutma” yerine “yanılma” ifadesini kullanmıştır. Elmalılı Hamdi Yazır ayeti açıklarken bir erkek yerine iki kadının olmasını “kadının zabt denilen akılda tutma gücünün eksik olması” olarak açıklamaktadır. Atay-Kutluay meâli ve Altıntaş-Şahin meâlinde bu ayet üzerine herhangi bir açıklama yapılmazken *“Kur'an Yolu/Heyet meâli”*nde ise, *kadınların özel durumları, konumları, psikolojileri, ev dışındaki hayatla ilgileri bakımından unutma veya şaşırma ihtimallerinin daha fazla olmasındandır; yani yine hakkın zayi olmamasına yönelik bir tedbirden ibarettir.*”¹⁰⁸ şeklinde açıklanmaktadır.

Günümüze doğru geldikçe ayette “bir erkek iki kadın” ibaresinin algılanış şeklinin değiştiği gözükmemektedir. Cumhuriyetin ilk yıllarında Elmalılı, iki kadın ifadesini kadının akıl gücü eksikliği olarak ifade ederken *“Kur'an Yolu/Heyet Meal”*i ise bu durumu kadının akıl gücü eksikliğinden değil de özel durumları ve konumları ile açıklamaktadır. Anlaşıldığı üzere

¹⁰⁴ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. 2, s. 257.

¹⁰⁵ Atay ve Kutluay, *Kur'an'ı Kerim ve Türkçe Anlamı*, c. 1, s. 107.

¹⁰⁶ Altıntaş ve Şahin, *Kur'an'ı Kerim Meali*, s. 63.

¹⁰⁷ Hayrettin Karaman ve öte., *Kur'an Yolu*, c. 1, s. 438.

¹⁰⁸ Hayrettin Karaman ve öte., *Kur'an Yolu*, c.2, s. 440.

günümüze doğru geldikçe kadın hakkındaki yorumun daha modern kaygıyla yapıldığı görülmektedir.

2.3. Cihad

Kur'ân-ı Kerim bir hayat kitabıdır. Dolayısıyla hayatın içinden pek çok konu Kur'ân'da mevcuttur. Bu konulardan biri de insanların ve devletlerin birbirleriyle yaptıkları savaşlardır.

Cihad meselesi özellikle günümüzde dünya insanlarının ve müslümanların karşılaştığı durumlar dikkate alındığında üzerinde çok fazla durulan konulardandır. Bu sebeple Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yayınlamış olduğu meâllerde bu konuyla ilgili ayetlerin ele alınış biçimini incelemenin doğru olacağı kanaatindeyiz.

Cihad kelimesi “cehd” kökünden türemiştir. Sözlükte “bir şeyi başarabilmek adına elden gelen imkanların tümünü kullanmak, gayret göstermek ve çaba sarf etmek” anlamlarına gelmektedir. Terminolojik olarak cihad, “Emri marufta bulunmak, kötülükten sakındırmak ve dini ilimleri öğrenip hayata geçirme, nefis ve dış düşman ile mücadele etme” anlamlarına gelmektedir.¹⁰⁹ Özellikle taşıdığı son anlam bu çalışmanın konusu olacaktır. Cihad kelimesi Kur'ân'da dört ayette isim olarak, yirmi dört yerde bundan türemiş fiil olarak yer almaktadır. İki ayette ise “mücahid” kelimesi zikredilmektedir. Bu ayetlere bakıldığında, bir kısmında doğrudan savaşın kastedildiğini, bir kısmında ise “Allah'ın rızasını kazanmak için en uygun şekilde yaşamak” şeklinde kullanıldığını görmekteyiz.¹¹⁰

Konunun ele alındığı ayetlerden biri olan Saff 61/11 ayetin mealinde;

Elmalılı Meâli: “Allah'a ve Resulüne inanırsınız, mallarınızla ve canlarınızla Allah yolunda savaşırırsınız...”¹¹¹

¹⁰⁹ Özel, Ahmed. “Cihad”, TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 1993, c. 7, s. 527.

¹¹⁰ Tevbe Suresi 9/41, 44, 81, 86.

¹¹¹ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. 8, s. 13.

Atay-Kutluay Meâli: “Allah’a ve peygambere inanırsanız; Allah yolunda canlarınız ve mallarınızla cihat edersiniz...”¹¹²

Altıntaş-Şahin Meâli: “Allah’a ve peygamberine inanır, mallarınızla ve canlarınızla Allah yolunda cihat edersiniz...”¹¹³

Kur’an Yolu/Heyet Meâli: “Allah’a ve peygamberine inanır, mallarınızla ve canlarınızla Allah yolunda cihat edersiniz...”

Ayetler meâlleri incelendiğinde Elmalılı Hamdi Yazır “cihad” kavramını savaş olarak çevirmektedirken, diğer üç eserde kavramın kendisi kullanılarak daha geniş bir anlam tercih edilmiştir.

Cihad kavramının yer aldığı diğer ayetlerde ise “Bakara Suresi 2/218, Enfal Suresi 8/72,74, Tevbe Suresi 9/16,20, Ankebût Suresi 29/6, Maide Suresi 5/54,35, Hac Suresi 22/78” cihad kavramı, müellifler tarafından “cihad etmek” olarak aynı şekilde tercüme edilmiştir.

2.4. Kölelik ve Cariyelik

Türkçe’de köle anlamına gelen birden fazla kelime vardır. Bunlar; “bende, esir, kul ve halayık” kelimeleridir. Arapça da ise kölelikle ilgili “abd, rakik, memlûk, kinn, gulâm, rakabe, vasîf, milkü’l-yemîn” terimleri kullanılmıştır. Kadın köleler için ise “memlûke, vasîfe, câriye, eme ve gurre” kelimeleri kullanılmıştır.¹¹⁴

Kadim medeniyetlerin ve toplumların kabul ettiği bir olgu olan kölelik, Arap toplumunda da yer edinmiş bir konumda olduğundan İslam dini, köleliği tek taraflı ve kati olarak kaldırmamış zaman içinde yok olmasına izin verecek bir zemin oluşturmuştur.¹¹⁵ Köleliğin ve cariyeliğin sınırlandırılmasına ilişkin tartışmalar günümüzde oldukça fazladır. Dolayısıyla kölelik ve cariyelik ile ilgili ayetler bu çalışmanın konusu

¹¹² Atay ve Kutluay, Kur’an’ı Kerim ve Türkçe Anlamı, c. 3, s. 733.

¹¹³ Altıntaş ve Şahin, Kur’an’ı Kerim Meali, s. 551.

¹¹⁴ Aydın, Mehmet Akif. “Köle”, TDV İslâm Ansiklopedisi, Ankara, 2002, c. 26, s. 246-248.

¹¹⁵ Aydın, Mehmet Akif. “Köle”, TDV İslâm Ansiklopedisi, Ankara, 2002, c. 26, s. 246-248.

kapsamına girmektedir. Nisa suresinin 4//25. Ayeti konuyla ilgili en çok tartışmanın yaşandığı ayetlerden biridir.

Elmalılı Meâli: “Sizden her kim hür mümin kadınları nikah edecek bir zenginliğe gücü yetmiyorsa, ona da elinizin altındaki mümin cariyelerinizden efendilerinin rızası ile nikahlamak var...”¹¹⁶

Atay-Kutluay Meâli: “Sizden, hür mü’min kadınlarla evlenmeye güç yetiremeyen kimse, ellerinizdeki mü’min cariyelerinizden alsın...”¹¹⁷

Altıntaş-Şahin Meâli: “Sizden kimin, hür mü’min kadınlarla evlenmeye gücü yetmezse sahip olduğunuz mü’min genç kızlarınızdan (cariyelerinizden) alsın...”¹¹⁸

Kur’an Yolu/Heyet Meâli: “Sizden kimin, hür mü’min kadınlarla evlenmeye gücü yetmezse sahip olduğunuz mü’min genç kızlarınızdan (cariyelerinizden) alsın...”¹¹⁹

Verilen meâller incelendiğinde Altıntaş-Şahin meâli ve “Kur’an Yolu/Heyet Meâl”i metnin lafzına bağlı kalıp, genç kızlarınızdan diye tercüme ederek, carie ifadesini parantez içinde vermiştir. Elmalılı ve Atay-Kutluay meâlinde ise bağlam bilgisi paranteze alınmadan mümin genç kızlar ifadesi yerine cariyeler ifadesi kullanılmıştır. Ayrıca Hamdi Yazır, yine ayette lafız olarak yer almayan “efendilerinin rızası” ibaresini eklemiştir. Nisa suresinin 4/24. ayeti de konuyla ilgili bir başka hususu teşkil eder:

Elmalılı Meâli: “Bir de harb esiri olarak sahibi bulunduğunuz cariyeler müstesna, evli kadınlarla evlenmeniz de size haram kılındı...”¹²⁰

Atay-Kutluay Meâli: “Maliki bulunduğunuz cariyeler müstesna, kadınlardan kocası olanlarla evlenmeniz de haram kılındı...”¹²¹

¹¹⁶ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, c. 2, s. 540.

¹¹⁷ Atay ve Kutluay, *Kur’an’ı Kerim ve Türkçe Anlamı*, c. 1, s. 108.

¹¹⁸ Altıntaş ve Şahin, *Kur’an’ı Kerim Meali*, s. 81.

¹¹⁹ Hayrettin Karaman ve öte., *Kur’an Yolu*, c. 2, s. 73.

¹²⁰ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, c. 2, s. 538.

¹²¹ Atay ve Kutluay, *Kur’an’ı Kerim ve Türkçe Anlamı*, c. 1, s. 105.

Altıntaş-Şahin Meâli: “(Savaş esiri olarak) sahip olduklarınız hariç, evli kadınlar da size haram kılındı...”¹²²

Kur’an Yolu/Heyet Meâli: “(Savaş esiri olarak) sahip olduklarınız hariç, evli kadınlar (da size) haram kılındı...”¹²³

Verilen meâller incelendiğinde Elmalılı ve Atay-Kutluay meâlinde “muhsanat” ifadesi cariyeler olarak çevrilmiştir. Elmalılı “harb esiri olarak sahip olduğunuz cariyeler” derken, Atay-Kutluay meâlinde ise “maliki bulunduğunuz cariyeler” denmiştir. Altıntaş-Şahin meâl’i ve “Kur’an Yolu/Heyet Meâl”i ise “muhsanat” ifadesini sahip olduklarınız şeklinde tercüme etmiş ve cariyelik ifadesine yer vermemiştir.

Ayrıca “savaş esiri olarak” ifadesi parantez içine alınıp, metinde olmadığı ve bağlam gereği takdir edildiği belirtilmiştir. Oysa Elmalılı ve Atay-Kutluay meâllerinde bağlam bilgisi ve takdir edilen anlamlar ayetin lafızlarında varmış gibi tercüme edilmiştir. Meâller arasındaki bu farklılık oldukça dikkat çekicidir.

2.5. Kur’ân Mucizeleri Olarak Ele Alınan, Bilime Konu Edinilmiş Ayetlerin Karşılaştırılması

Sözlük anlamı “yapamamak, güç yetirememek” manasına gelen ve acz kökünden türetilen i’câz kavramı “aciz bırakmak” demektir. Terim anlamı ise genellikle “Kur’ân’ın taşıdığı edebi üstünlük ve içerik zenginliği sebebiyle bir başkası tarafından benzerinin meydana getirilemeyeceği” olarak tanımlanır.¹²⁴

Günümüzde Kur’ân’ın icazı içerisine “ilmî/bilimsel icaz” meselesi de eklenmiştir. 17. yy. dan itibaren bilimsel dünyada yaşanan hızlı gelişmeler özellikle bu konu üzerinde durulmasını sağlamıştır. Cumhuriyetin kuruluşundan günümüze kadar bu konuda ele alınan ayetleri incelemek çalışmanın önemli hususlarından birini teşkil etmektedir.

¹²² Altıntaş ve Şahin, Kur’an’ı Kerim Meali, s. 81.

¹²³ Hayrettin Karaman ve öte., *Kur’an Yolu*, c. 2, s. 41.

¹²⁴ Yavuz, Yusuf. “İ’Câzü’l-Kur’ân”, TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 2000, c. 21, s. 403-406.

2.5.1. Evrenin Genişlemesi

İçerisinde yaşadığımız evrenin ezeli olduğu fikri, Antik Yunan filozoflarından, 20.yy ortalarına kadar yaşamış bir fikirdir. Bu fikir, kelamcılar hariç bilim adamları tarafından kabul edilmiştir. Einstein'ın formüllerinden yola çıkarak evrenin genişlediğini iddia eden Rus fizikçi “Friedmann”, bu teorinin kuramsal mucidi olmuştur. Hemen aynı yıllarda Amerikalı araştırmacı Hubble tarafından, “Wilson” gözlemevinde Doppler etkisi kullanılarak evrenin genişlediği gözlemlenmiştir. Bu gözlem Big Bang teorisinin de önemli bir parçası haline gelmiştir.¹²⁵ Kur'an'ın bu konuyla ilişkilendirilen ayeti Zâriyât 51/47. ayetidir:

Elmalılı Meâli: “Biz göğü kudretimizle bina ettik. Hiç şüphesiz biz, çok genişlik ve kudret sahibiyiz...”¹²⁶

Atay-Kutluay Meâli: “Göğü kudretimizle biz kurduk; şüphesiz biz geniş kudret sahibiyiz...”¹²⁷

Altıntaş-Şahin Meâli: “Göğü kudretimizle biz kurduk ve şüphesiz bizim (her şeye) gücümüz yeter...”¹²⁸

Kur'an Yolu/Heyet Meâli: “Göğü kudretimizle biz kurduk ve şüphesiz bizim (her şeye) gücümüz yeter...”¹²⁹

Ayetler her ne kadar birbirine benzer lafızlarla çevrilmiş olsa da “bizim gücümüz yeter” ifadesi olarak çevrilen lafzın açıklamasında farklılıklar vardır. Elmalılı ve Atay-Kutluay meâlinde konu astrofizikle ilişkilendirilmez iken, Altıntaş-Şahin meâlinde ayete bir not düşülerek bu ayetin “göğü genişletmekteyiz” şeklinde de çevrilebileceğini, bunun da modern astrofiziğe uygun olduğu ifade edilmektedir.

“Kur'an Yolu/Heyet Meâl”i ise lafızların muhtemel anlamlarından birinin de “göğün genişlemesi” olduğunu ifade etmektedir. İlgili ayetin

¹²⁵ Kuran Araştırmaları Grubu, “Kur'an Hiç Tükenmeyen Mucize”, *Sürekli Genişleyen Bir Evrende Yaşıyoruz*, Kuran Araştırmaları Grubu, İstanbul: İstanbul Yayınevi, 2020, s. 21-22.

¹²⁶ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. 7, s. 265.

¹²⁷ Atay ve Kutluay, Kur'an'ı Kerim ve Türkçe Anlamı, c. 3, s. 691.

¹²⁸ Altıntaş ve Şahin, Kur'an'ı Kerim Meali, s. 521.

¹²⁹ Hayrettin Karaman ve öte., *Kur'an Yolu*, c. 5, s. 133.

özelinde günümüze doğru gidildikçe bilimsel verilerin ayet meâllerinde olmasa bile dipnotlarda dikkate alındığını söyleyebiliriz.

2.5.2. Denizler Arasındaki Engel

Deniz araştırmalarıyla ünlü, bilim adamı Jacques Cousteau, 20. yy. ortalarında denizlerin birleşmesine rağmen farklı özelliklerini koruduğunu ortaya koymuştur. Mushafta denize ve hususi olarak bu konuya değinen ayetler vardır. Birbirine benzer mahiyette olan ayetlerden Rahmân Sûresinin 55/19-20 ayetleri incelenecek olursa;

Elmalılı Meâli: *“(Acı ve Tatlı) iki denizi salıverdi birbirine kavuşuyorlar. Fakat aralarında bir engel vardır birbirlerine kavuşmuyorlar...”*¹³⁰

Atay-Kutluay Meâli: *“Acı ve tatlı sulu iki denizi birbirine kavuşmamak üzere salıvermiştir. Aralarında bir engel vardır; birbirinin sınırını aşamazlar...”*¹³¹

Altıntaş-Şahin Meâli: *“(Suları acı ve tatlı olan) iki denizi salıvermiştir; birbirine kavuşuyorlar. (Fakat) aralarında bir engel vardır birbirine geçip karışmıyorlar...”*¹³²

Kur'an Yolu/Heyet Meâli: *“(Suları acı ve tatlı olan) iki denizi salıvermiştir; birbirine kavuşuyorlar. (Fakat) aralarında bir engel vardır, birbirine geçip karışmıyorlar...”*¹³³

Ayetler incelendiğinde meâllerin hemen hemen aynı şekilde çevrildiği görülmektedir. Atay-Kutluay meâlinde “acı ve tatlı sulu iki deniz” ifadesi parantez içine alınmadan ayetin içerisindeymiş gibi tercüme edilmiştir. Ancak diğer çalışmalarda tevil edilerek anlam takdir edilmiştir ve bunun takdiri olduğu parantez içerisine alınarak vurgulanmıştır.

Denizlerin birbirine kavuşması fakat birbirlerine karışmamasını ise Elmalılı “her iki türüyle deniz” şeklinde ele alınırsa; bunun acı-tatlı, iç-dış,

¹³⁰ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. 7, s. 372.

¹³¹ Atay ve Kutluay, *Kur'an'ı Kerim ve Türkçe Anlamı*, c. 3, s. 705.

¹³² Altıntaş ve Şahin, *Kur'an'ı Kerim Meali*, s. 531.

¹³³ Hayrettin Karaman ve öte., *Kur'an Yolu*, c. 5, s. 198.

semavî-arzî ve dahi hakikat ve mecaz olarak her iki neviyi kapsayacağını; işârî bir anlam olarak cismanî âlem ve ruhanî âlem ayrımının da bu kapsamda düşünülebileceğini¹³⁴ ifade eder.

“*Kur'an Yolu/Heyet Meâl*”i ise konunun kapsamının bilimsel olduğunu, bu bağlamda deniz kütlelerinin birbirine karışmamasıyla hayvanların da zarar görmediğini¹³⁵ açıklamaktadır.

“*Türkçe Anlam ve Kur'an-ı Kerim*” meâllerinde ise konuya herhangi bir not düşülmemiştir. Günümüze doğru geldikçe konunun işârî bir açıklamadan bilimsel bir açıklamaya doğru evrildiği söylenebilir.

2.5.3. Evrenin Yaratılışı

Kozmik genişleme argümanı bilim dünyasında alternatifi olmayan bilimsel bir ispatla ortaya konmuştur. Hem Einstein'ın formülleri, hem Hubble'ın gözlemi ve Termodinamiğin ikinci yasası olan Entropi, evrenin sürekli genişlediğini ortaya koymaktadır.¹³⁶ Sürekli genişleyen şey ise zamanla başa gidildikçe bir noktada birleşmelidir. Bu konu ile ilişkilendirilen ayet Enbiyâ sûresi 21/30. ayettir:

Elmalılı Meâli : “*O kâfir olanlar, görmediler mi ki göklerle yer bitişik bir halde iken biz onları ayırdık. Hayatı olan her şeyi sudan yarattık.*”¹³⁷

Atay-Kutluay Meâli: “*İnkâr edenler, göklerle yer bitişik bir halde iken biz onları ayırdığımızı, hayatı olan her şeyi sudan meydana getirdiğimizi bilmezler mi? ...*”¹³⁸

Altıntaş-Şahin Meâli: “*İnkâr edenler, göklerle yer bitişik bir halde iken bizim onları ayırdığımızı, diri olan her şeyi sudan meydana getirdiğimizi görmediler mi?*”¹³⁹

¹³⁴ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. 7, s. 374.

¹³⁵ Hayrettin Karaman ve öte., *Kur'an Yolu*, c. 5, s. 200.

¹³⁶ Robert Kroons, *Teizm ve Big Bang Kozmolojisi*, çev. Hüseyin Aydın, Din Bilimleri Araştırma Dergisi, 2002, s. 255.

¹³⁷ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. 5, s. 447.

¹³⁸ Atay ve Kutluay, *Kur'an'ı Kerim ve Türkçe Anlamı*, c. 2, s. 385.

¹³⁹ Altıntaş ve Şahin, *Kur'an'ı Kerim Meali*, s. 343.

Kur'an Yolu/Heyet Meâli: *“İnkâr edenler, göklerle yer bitişikken, bizim onları ayırdığımızı ve diri olan her şeyi sudan meydana getirdiğimizi görmediler mi? ...”*¹⁴⁰

Meâller incelendiği zaman küçük farklılıklar hariç bir farklılığın olmadığı gözükmemektedir. Elmalılı “kafir” olanlar ifadesini kullanırken diğer meâllerde “İnkâr edenler” ifadesi kullanılmıştır. İlk üç meâl’de konuyla ilgili sadece Elmalılı “göklerin ve yerin bitişik olmasını” var olmamakta ortaklıklar yani yokturlar şeklinde yorumlarken, “Kur'an Yolu/Heyet Meâl”i ise ayete düşülen notta *“tabiat bilimlerindeki gelişmelerin bu âyetlerin daha iyi anlaşılmasına yardımcı olduğunu söylemek mümkündür”*¹⁴¹ şeklinde açıklama yapmaktadır. İlgili meâl’ler ele alındığında bilimsel bulguların en son yazılan meâl’de dikkate alındığı gözlemlenmektedir. Evrenin yaratılışı ile ilgili bir diğer önemli ayet Kâf sûresinin 50/38. Ayetidir;

Elmalılı Meâli: *“Andolsun ki biz gökleri, yeri ve ikisi arasındakileri altı günde yarattık...”*¹⁴²

Atay-Kutluay Meâli: *“Andolsun ki biz gökleri, yeri ve ikisi arasındakileri altı günde yarattık...”*¹⁴³

Altıntaş-Şahin Meâli: *“Andolsun, gökleri, yeri ve ikisi arasında bulunanları altı günde (altı evrede) yarattık...”*¹⁴⁴

Kur'an Yolu/Heyet Meâli: *“Andolsun, gökleri, yeri ve ikisi arasında bulunanları altı günde (altı evrede) yarattık...”*¹⁴⁵

İlgili meâller incelendiğinde ilk iki meâl çalışmasında yaratılış, “gün” olarak ifade edilirken son iki çalışmada ise parantez içerisine alınarak yaratılışın “evre” olarak anlaşılması gerektiği belirtilmiştir. Zamanın değişmesi, bilimsel bulguların yorumlanması ve çağımızın getirdiği kozmolojik veriler dikkate alınarak, ayet meâllerinin günümüze doğru geldikçe açık bir şekilde değiştiği gözlemlenmektedir. Bu açıklama ve

¹⁴⁰ Hayrettin Karaman ve öte., *Kur'an Yolu*, c. 3, s. 679.

¹⁴¹ Hayrettin Karaman ve öte., *Kur'an Yolu*, c. 3, s. 679.

¹⁴² Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. 7, s. 247.

¹⁴³ Atay ve Kutluay, *Kur'an'ı Kerim ve Türkçe Anlamı*, c.3, s. 688.

¹⁴⁴ Altıntaş ve Şahin, *Kur'an'ı Kerim Meali*, s. 519.

¹⁴⁵ Hayrettin Karaman ve öte., *Kur'an Yolu*, c. 5, s. 112.

ifadeye rağmen her iki çalışmada da lafzın ilk anlamı atlanmamış ve yapılan takdir parantez içerisine alınmıştır.

2.6. Ehli Kitapla İlişkileri Konu Edinmesi Bakımından Ayetlerin Karşılaştırılması

Ehli kitap terkibi “ilahi bir kitaba inanlar” anlamına gelmektedir. Bu durumda Müslümanlar da ehli kitap sayılabilir. Fakat Kur’ân dışındaki kutsal kitaplarda yer almayan bu ifade, terim anlamı olarak Müslümanlar dışındaki Yahudi veya Hristiyan olan kutsal kitap sahibi din mensupları adına kullanılmaktadır.¹⁴⁶

Ehli kitap tabiri Kur’ân-ı Kerim’de, Mekke döneminin sonu ile Medine dönemlerinde nazil olmak üzere 31 defa kullanılmıştır. Kur’ân’da anlatılan ve insan ilişkileri bakımından önemli olan bu konu, çalışmanın kapsamına dâhil edilmiştir. Konu ile ilgili önemli hususlardan birini içeren ayet Mâide sûresinin 5/51. Ayetidir;

Elmalılı Meâli: “*Ey iman edenler! Yahudileri ve Hristiyanları dost edinmeyin. Onlar birbirlerinin dostudurlar. Sizden kim onları dost edinirse, şüphesiz o onlardan olur...*”¹⁴⁷

Atay-Kutluay Meâli: “*Ey inananlar! Yahudileri ve Hristiyanları dost edinmeyin. Onlar birbirlerinin dostudurlar. Sizden kim onları dost edinirse, o onlardan olur...*”¹⁴⁸

Altıntaş-Şahin Meâli: “*Ey iman edenler! Yahudileri ve Hristiyanları dost edinmeyin. Onlar birbirlerinin dostudurlar. Sizden kim onları dost edinirse, şüphesiz o onlardan olur...*”¹⁴⁹

Kur’an Yolu/Heyet Meâli: “*Ey inananlar! Yahudi ve Hristiyanları dost edinmeyin. Onlar birbirlerinin dostlarıdır...*”¹⁵⁰

¹⁴⁶ Kaya, Remzi. “Ehl-i Kitap”, TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 1994, c. 10, s. 516-519.

¹⁴⁷ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, c. 3, s. 266.

¹⁴⁸ Atay ve Kutluay, *Kur’an’ı Kerim ve Türkçe Anlamı*, c. 1, s. 152.

¹⁴⁹ Altıntaş ve Şahin, *Kur’an’ı Kerim Meali*, s.116.

¹⁵⁰ Hayrettin Karaman ve öte., *Kur’an Yolu*, c. 2, s. 291.

Elmalılı, ayetin açıklamasında Yahudi ve Hristiyanları dost edinen kimse onlardan olur ve başını kurtaramaz şeklinde bir açıklama getirirken daha sonra yapılan iki meâl çalışmasında da bu konu hakkında bir yorum yapılmamıştır. “*Kur’ân Yolu/Heyet Meâli*”nde ise bu yorum çok daha ılımlı bir şekilde verilmiştir. İslam alimlerine göre gayrimüslimlerle dostluk kuran kimse küfre razı olmadıkça dinden çıkmış olmaz.¹⁵¹

2.7. Ukûbata Dair Ayetlerin Karşılaştırılması

Ceza; bir isim olarak “bir şeyin karşılığı”, bir mastar olarak ise “davranışın tam ve yeterli karşılığı” anlamlarına gelir. İslam literatüründe cezanın iki anlamda kullanıldığı bilinmektedir. Birinci anlamda genel olarak “dünyevi ve uhrevi mahiyette özendirici ve caydırıcı müeyyide” anlamına gelirken, özel anlamıyla “hukuk düzeni tarafından suçluya uygulanacak maddi ve manevi yaptırıma karşılık” gelir. Bu da Arapçada “ukûbât” olarak ifade edilir.¹⁵²

İslam; bireyin ve toplumun hayatındaki prensiplerin uygulanmasını sağlamak, bu konularda emir ve yasakların çiğnenmesini önlemek, hayatı bütün yönleriyle ıslah etmek maksadıyla dünya ve ahiret hayatına yönelik olarak özendirici ve caydırıcı önlemler almıştır. Bu önlem ve yaptırımların birçoğu ceza kavramının kapsamı içerisinde ifade edilmektedir. Hükümlerin ana kaynağı olan Kur’ân-ı Kerim ceza hukukunun da asıl kaynağıdır. Bundan dolayı çalışmanın konusu kapsamına dâhil edilmiştir.

2.7.1. Hırsızın Elinin Kesilmesi

Sirkat; sözlükte “başkasının malını gizlice alma, çalma” anlamında kullanılmıştır. Kur’ân’da bu anlam alanında mecazi bir kullanım olarak, “başkasının konuştuğunu gizlice dinleme” manasında “istirâku’s-sem’a” ifadesi geçer. Hırsızlığın terim anlamı tüm hukuk sistemlerinde aynı olup

¹⁵¹ Hayrettin Karaman ve öte., *Kur’an Yolu*, c. 2, s. 294.

¹⁵² Bebek, Adil. “Ceza”, TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 1993, c. 7, s. 478-482.

kelimenin sözlük ve örf anlamından farklı değildir.¹⁵³ Kur’ân-ı Kerimde hırsızlık ile ilgili ayet Mâide sûresinin 5/38. Ayetidir.

Elmalılı Meâli: “*Hırsızlık eden erkek ve kadının, yaptıklarına karşılık Allah’tan bir ceza olarak ellerini kesin...*”¹⁵⁴

Atay-Kutluay Meâli: “*Hırsızlık eden erkek ve kadının, yaptıklarına ötürü Allah tarafından ibret verici bir ceza olarak ellerini kesin...*”¹⁵⁵

Altıntaş-Şahin Meâli: “*Yaptıklarına karşılık ve Allah’tan caydırıcı bir müeyyide olmak üzere hırsız erkek ile hırsız kadının ellerini kesin...*”¹⁵⁶

Kur’an Yolu/Heyet Meâli: “*Yaptıklarına bir karşılık ve Allah’tan caydırıcı bir müeyyide olmak üzere hırsız erkek ile hırsız kadının ellerini kesin...*”¹⁵⁷

Ayetlerin meâlleri incelendiğinde Atay-Kutluay meâli hariç tercümelerin aynı şekilde verildiği gözlemlenmektedir. Atay-Kutluay meâlinde ise ayete lafız olarak yer almayan “ibret verici” ifadesi eklenmiş ve harici bir paranteze alınmamıştır. Ayetin yorumu müellifler tarafından benzer şekilde ele alınmıştır. Gerek Elmalılı gerek Komisyon üyeleri, cezanın, hırsızın sağ elinin kesilerek gerçekleşeceğini söylemektedirler.

2.7.2. Zina

Zinanın sözlük anlamı “meşrû olmayan cinsel ilişki” şeklinde tanımlanmaktadır. Terminolojik olarak kullanımı da sözlük anlamından farklı değildir. Dini bir kavram olarak zina en geniş anlamıyla cinsel haramı ifade etmektedir.¹⁵⁸

Risâletten önce Yahudi şariatında zina edenin cezası recmedilmektir. İslam’ın ilk dönemlerinde de bu ceza geçerliydi. Bu hükmü düzenleyen

¹⁵³ Bardakoğlu, Ali. “Hırsızlık”, TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 1998, c. 17, s. 384-396.

¹⁵⁴ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, c. 3, s. 227.

¹⁵⁵ Atay ve Kutluay, *Kur’an’ı Kerim ve Türkçe Anlamı*, c. 1, s. 148.

¹⁵⁶ Altıntaş ve Şahin, *Kur’an’ı Kerim Meali*, s. 113.

¹⁵⁷ Hayrettin Karaman ve öte., *Kur’an Yolu*, c. 2, s. 267.

¹⁵⁸ Esen, Hüseyin. “Zina”, TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 2013, c. 44, s. 444-445.

ayetler ve hadisler bu konuda yeni emirler/cezalar getirmiştir. Bu ayetlerden biri de Nûr 24/2. Ayetidir.

Elmalılı Meâli: “Zina eden kadın ve zina eden erkekten her birine yüz sopa vurun.”¹⁵⁹

Atay-Kutluay Meâli: “Zina eden kadın ve zina eden erkekten her birine yüz deynek vurun...”¹⁶⁰

Altıntaş-Şahin Meâli: “Zina eden kadın ve zina eden erkekten her birine yüzer deynek vurun...”¹⁶¹

Kur’an Yolu/Heyet Meâli: “Zina eden kadın ve zina eden erkekten her birine yüzer deynek vurun...”¹⁶²

Meâller incelendiğinde ayetlerin birbirine benzer şekilde tercüme edildiği gözükmemektedir. Ayetin yorumunda Elmalılı: “Zina eden erkek ve kadının yüzer deynek ceza alma durumunun bekar olmalarına has olduğu evli olmaları durumunda ise peygamberin sünnetiyle recm olduğu şeklindedir.” ifadelerini kullanmıştır.¹⁶³ Elmalılı sonrası yazılan meâllerde bu konuya bir açıklama getirilmemiştir.

Kur’an Yolu/Heyet Meal’i ise fıkıhçıların bu durumu (100 deynek vurma) bekârlarla sınırladığını, evliler için recm gerektiğini belirtmişlerdir. Fakat ayetin lafzının genel olarak algılanıp evli veya bekâr olarak yorumlanabileceğini söylemektedir.¹⁶⁴ Bu duruma bağlı olarak geleneksel yorumun terk edildiğini söylemek mümkündür.

2.7.3. Kısâs

Kısâs sözlükte “işlenen fiile ona eşit bir fiille karşılık verilmesi” şeklinde kullanılmıştır. Hukuki bir terim olarak kısas, kasten işlenen suçun failinin işlediği fiil cinsinden ve ona eşit bir ceza ile cezalandırılması anlamına

¹⁵⁹ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, c. 5, s. 545.

¹⁶⁰ Atay ve Kutluay, *Kur’an’ı Kerim ve Türkçe Anlamı*, c. 2, s. 237.

¹⁶¹ Altıntaş ve Şahin, *Kur’an’ı Kerim Meali*, s. 346.

¹⁶² Hayrettin Karaman ve öte., *Kur’an Yolu*, c. 4, s. 50.

¹⁶³ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, c. 5, s. 548.

¹⁶⁴ Hayrettin Karaman ve öte., *Kur’an Yolu*, c. 4, s. 51.

gelmektedir. Fıkıhtaki teknik kullanımıyla kısas, kasten öldürdüğü kişiye karşılık fâilin öldürülmesini, kasten işlenen fiil sonucu mağdur olan kişide, oluşan zarar cinsinden, zararın karşılanmasıdır.¹⁶⁵ Konuyla ilgili ayet Bakara 2/178. Ayetidir;

Elmalılı Meâli: “Ey iman edenler, öldürmede kısas size farz kılındı. Hüre hür, köleye köle, kadına kadın. Ama her kim, ölenin kardeşi tarafından bir şey karşılığı bağışlanırsa, o zaman örfe uyması ona diyeti güzellikle ödemesi gerekir...”¹⁶⁶

Atay-Kutluay Meâli: “Ey iman edenler, öldürülenler hakkında kısas size farz kılındı. Hüre hür, köleye köle, kadına kadın. Ama her kim, ölenin kardeşi tarafından bir şey karşılığı bağışlanırsa, o zaman örfe uymak ve diyeti güzellikle ödemek gerekir...”¹⁶⁷

Altıntaş-Şahin Meâli: “Ey iman edenler, öldürmede kısas size farz kılındı. Hüre hür, köleye köle, kadına kadın. Ama her kim, ölenin kardeşi (varisi, velisi) tarafından bir şey karşılığı bağışlanırsa, o zaman aklın ve dinin gereklerine uygun yol izlemesi ve ona diyeti güzellikle ödemesi gerekir...”¹⁶⁸

Kur’an Yolu/Heyet Meâli: “Ey iman edenler! Öldürülenler hakkında size kısas farz kılındı. Hüre karşı hür, köleye karşı köle, kadına karşı kadın kısas edilir. Ancak öldüren kimse, kardeşi (öldürülenin vârisi, velisi) tarafından affedilirse, aklın ve dinin gereklerine uygun yol izlemek ve güzellikle diyet ödemek gerekir...”¹⁶⁹

Elmalılı ve Atay- Kutluay’ın çalışmasında “öldürülen kimsenin kardeşi” olarak tercüme edilen yer, Altıntaş- Şahin meâli ve “Kur’an Yolu/Heyet Meâl”inde parantez içine alınarak “Varis ve veli” olarak tercüme edilmiştir. Bağlam bilgisinin metne yansıtıldığı gözlemlenmektedir.

¹⁶⁵ Dağcı, Şamil. “Kısas”, TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 2022, c. 25, s. 488-494.

¹⁶⁶ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, c. 1, s. 498.

¹⁶⁷ Atay ve Kutluay, *Kur’an’ı Kerim ve Türkçe Anlamı*, c. 1, s. 35.

¹⁶⁸ Altıntaş ve Şahin, *Kur’an’ı Kerim Meali*, s. 26.

¹⁶⁹ Hayrettin Karaman ve öte., *Kur’an Yolu*, c. 1, s. 265.

2.8. Kur’ân Kıssalarında Nebiler

Sözlük anlamı olarak “birinin izinden gitmek, ardınca gitmek, bir şahsa haber veya söz bildirmek” anlamlarına gelen kıssa kavramı, bir şeye ve şahsa ait olayların ardı sıra, nokta nokta izlenerek anlatılmasını ifade eder. Bu tanımlama olayın adım adım izlenmesi şeklinde bir nitelik taşır ve gerçekçi olmasını vurgular.¹⁷⁰ Kıssaların hikayelerden ayrılması da bu özellikten kaynaklanmaktadır. Hikayeler gerçekçi nitelikler taşımazken kıssalar tarihi doğruluk ve gerçeklik özelliği taşır ve muhataplara ibret verme amacı güder.¹⁷¹

Kur’ân-ı Kerim’in önemli bir kısmını oluşturan Kur’ân kıssaları üzerinde; pek çok edebi eserin üretildiği, tartışmaların yapıldığı, evrensel mesajların verildiği önemli bir bölümdür. Ayrıca tarihi verileri içerisinde barındırdığından bu çalışmaya dâhil edilmiştir.

2.8.1. Hz. Nûh’un Yaşı

Hz. Nûh, Kur’ân’da ve peygamberin hadislerinde geniş bir şekilde anlatılan ve “ülû’l-azm” olarak nitelenen peygamberden biridir. Kur’ânda farklı farklı 28 sûrede hakkında bilgi verilmiştir. Ayrıca Hz. Nûh’un adı kırk üç yerde anılmıştır. Kur’ân-ı Kerim’in yetmiş birinci suresi Hz. Nûh’un adını taşır. Hz. Nûh’un tevhit mücadelesi Kur’ân boyunca sık sık anlatılmaktadır.¹⁷² Ankebût Suresi 29/14. Ayette, Hz. Nûh’un mücadelesi detaylı olarak açıklanmaktadır. Hz. Nûh kıssasının bir bölümünü oluşturan, Hz. Nûh’un yaşı ve mücadelesi ile ilgili verilen ayetler de;

Elmalılı Meâli: “*Andolsun ki Nûh’u kendi kavmine gönderdik de, o dokuz yüz elli yıl onların arasında kaldı...*”¹⁷³

Atay-Kutluay Meâli: “*And olsun ki Nûh’u milletine gönderdik; aralarında dokuz yüz elli yıl kaldı...*”¹⁷⁴

¹⁷⁰ Şengül, İdris. “Kıssa”, TDV İslâm Ansiklopedisi, Ankara, 2022, c. 25, s. 498-500.

¹⁷¹ Şengül, İdris. “Kıssa”, TDV İslâm Ansiklopedisi, Ankara, 2022, c. 25, s. 498-500.

¹⁷² Harman, Ömer Faruk. “Nuh”, TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 2007, c. 33, s. 224-227.

¹⁷³ Yazır, Hak Dini Kur’an Dili, c. 6, s. 214.

Altıntaş-Şahin Meâli: *“Andolsun, biz, Nûh’u kendi kavmine peygamber olarak gönderdik. O da dokuz yüz elli yıl onların arasında kaldı...”*¹⁷⁵

Kur’ân Yolu Meâli: *“Andolsun, biz Nûh’u kendi kavmine peygamber olarak gönderdik. O da dokuz yüz elli yıl onların arasında kaldı...”*¹⁷⁶

Ayet meâlleri incelendiğinde, ayetin tercümesinin hemen hemen bütün müellifler tarafından aynı şekilde çevrildiği söylenebilir. Atay-Kutluay meâlinde “millet” ifadesi tercih edilirken diğer üç meâlde “kavim” ifadesi tercih edilmiştir. Ayete ilişkin yapılan açıklamalarda müellifler arasında bir fark gözlenmemiştir. Ortak vurgu Hz. Nûh’un mücadelesinin uzunluğudur.

Hz. Nûh’un kıssasının bir diğer önemli parçası Nûh tufanıdır. Bu konu ile ilgili Hud suresinin 44. Ayetine verilen meâller;

Elmalılı Meâli: *“Allah tarafından denildi ki: “Ey yeryüzü suyunu yut! Ey gökyüzü sen de suyunu kes! Ve sular çekildi. Emir yerine gelmiş oldu. Gemi de Cudi dağı üzerine oturdu. O zalim kavme böylece dünyadan uzak olun denildi...”*¹⁷⁷

Atay-Kutluay Meâli: *“Yere suyunu çek! Göğ, “Ey gök sende tut denildi.” Su çekildi iş de bitti. Gemi Cudi’ye oturdu. “Haksızlık yapan millet Allah’ın rahmetinden uzak olsun denildi.”*¹⁷⁸

Altıntaş-Şahin Meâli: *“Ey yeryüzü yut suyunu, ey gök tut suyunu denildi.” Su çekildi, iş bitirildi. Gemi de Cudi’ye oturdu ve “Zalimler topluluğu, Allah’ın rahmetinden uzak olsun” denildi.”*¹⁷⁹

Kur’an Yolu/Heyet Meâli: *“Ey yeryüzü! Yut suyunu. Ey gök! Tut suyunu” denildi. Su çekildi, iş bitirildi. Gemi de Cûdî’ye oturdu ve “Zalimler topluluğu Allah’ın rahmetinden uzak olsun!” denildi.”*¹⁸⁰

¹⁷⁴ Atay ve Kutluay, Kur’an’ı Kerim ve Türkçe Anlamı, c. 2, s. 525.

¹⁷⁵ Altıntaş ve Şahin, Kur’an’ı Kerim Meali, s. 396.

¹⁷⁶ Hayrettin Karaman ve öte., Kur’an Yolu, c. 3, s. 262.

¹⁷⁷ Elmalılı, “Kur’an-ı Kerim Meali”, c.3, s. 117.

¹⁷⁸ Atay ve Kutluay, Kur’an’ı Kerim ve Türkçe Anlamı, c. 2, s. 296.

¹⁷⁹ Altıntaş ve Şahin, Kur’an’ı Kerim Meali, s. 225.

Ayet meâlleri incelendiği zaman Elmalılı dışında verilen meâllerin benzer şekilde çevrildiği gözlemlenmektedir. Elmalılı ise “Allah’ın rahmetinden uzak olun” şeklinde çevrilen kısmı “dünyadan uzak olun” şeklinde tercüme etmiştir. Ayetin kendisinde “Allah’ın rahmeti” ifadesi yer almamaktadır. Fakat bağlam dikkate alındığında bir önceki ayette 11/43 “Allah’ın rahmet ettikleri hariç ifadesi” yer almaktadır. Dolayısıyla bağlam bilgisinin her üç meâl tarafından da metne takdir edilmesi söz konusudur. Ancak bu takdir metnin lafzından mış gibi ele alınmış parantez içerisine dâhil edilmemiştir. Elmalılı ise bağlam bilgisini ve metnin ibaresinde olmayan “dünya” ifadesini tercümeğe dâhil etmiştir. Ayetler yapılan teknik farklılık dışında müellifler tarafından benzer şekilde yorumlanmıştır.

2.8.2. Hz. Musa ve Yolculuğu

Hz. Musa üç dine göre de -Yahudilik, Hristiyanlık, İslamiyet- kutsal kabul edilen, kavmini firavunun zulmünden kurtaran bir peygamber ve liderdir. Hz. Musa, Kur’ân’da kendisinden en çok söz edilen peygamberdir. Musa adı Kur’ân-ı Kerim’de yüz otuz altı yerde anılmıştır ve bunlar otuz dört farklı surede yer almıştır.¹⁸¹

Kur’ân-ı Kerim’de adı zikredilmeyen fakat müfessirler tarafından “Hızır” olarak tevil edilen ve Kehf suresinde anlatılan kıssa özetle, Hz. Musa ile Hızır arasında yapılan bir yolculuktan bahsetmektedir.¹⁸² Adı geçen kıssa Kur’ân-ı Kerim’in en uzun kıssalarından biridir. İlgili kıssanın 18/65 ayeti;

Elmalılı Meâli: *“Nihayet kullarımızdan bir kul buldular ki, biz ona katımızdan bir rahmet vermiş ve tarafımızdan bir ilim öğretmiştik.”*¹⁸³

Atay-Kutluay Meâli: *“Bu arada ikisi -katımızdan kendisine bir rahmet verdiğimiz ve kendisine ilim öğrettiğimiz- kullarımızdan birini buldular.”*¹⁸⁴

¹⁸⁰ Hayrettin Karaman ve öte., *Kur’an Yolu*, c. 3, s. 173.

¹⁸¹ Harman, Ömer Faruk. “Musa”, TDV İslâm Ansiklopedisi, Ankara, 2020, c. 31, s. 207-213.

¹⁸² Çelebi, İlyas. “Hızır”, TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 1998, c. 17, s. 411-412.

¹⁸³ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, c. 5, s. 370.

Altıntaş-Şahin Meâli: “*Derken kullarımızdan bir kul buldular ki, biz ona katımızdan bir rahmet vermiş, kendisine tarafımızdan ilim öğretmiştik.*”¹⁸⁵

Kur’an Yolu/Heyet Meâli: “*Derken kullarımızdan bir kul buldular ki, biz ona katımızdan bir rahmet vermiş, kendisine tarafımızdan bir ilim öğretmiştik.*”¹⁸⁶

İlgili meâller incelendiğinde lafızların hemen hemen aynı şekilde tercüme edildiği görülmektedir. Ayete düşülen notlarda Elmalılı Hamdi Yazır, kendisine ilim ve rahmet verilen kişinin Hızır olduğunu ifade ederken, Atay-Kutluay meâlinde bu konuya özel bir not düşülmemiştir.

Altıntaş-Şahin meâlinde müfessirlerin çoğunun bu kişiyi “Hızır” olarak açıkladıkları fakat Kur’ân-ı Kerim’de bu kulun kim olduğunun belirtilmediği ifade edilmiştir. “*Kur’an Yolu/Heyet Meal*”inde ise bu kulun Hızır olduğu Elmalılı’ya yapılan atıfla belirtilmiştir. Söz konusu Kur’ân kıssasında meâller arasında bir tercüme ve anlayış farklı gözlemlenmemektedir. İlgili kıssanın 18/65- 18/82. Ayetleri arasında müellifler tarafından ortak bir tercüme ve açıklama görülmektedir.

Kur’ân Kıssaları konusunda Hz. Âdem’in, Hz. İsa’nın ve Hz. Zülkarneyn’in kıssaları incelenmiş, tercüme ve açıklama konusunda aynı ifadelerin kullanıldığı tespit edilmiştir.

2.9. Kadere İlişkin Ayetlerin İnsanın Eylemleri ve Allah’ın İradesi Bağlamında Karşılaştırılması

Kader kelimesi sözlükte “bir şeye gücü yetmek, plan dâhilinde olmak, ölçü ile hareket etmek, her şeyin şekil ve niteliğini tayin etmek, değerini bilmek ve rızkı daraltmak” anlamlarına gelmektedir. Terim olarak

¹⁸⁴ Atay ve Kutluay, Kur’an’ı Kerim ve Türkçe Anlamı, c. 2, s. 396.

¹⁸⁵ Altıntaş ve Şahin, Kur’an’ı Kerim Meali, s. 300.

¹⁸⁶ Hayrettin Karaman ve öte., *Kur’an Yolu*, c. 3, s. 573.

kader, “Allah’ın tüm nesne ve olayları ezeli bilgisiyle bilip tayin etmesi/belirlmesi” olarak açıklanmaktadır.¹⁸⁷

Kader konusu ilk dönemden itibaren farklı şekilde anlaşılmış konuların başında gelmektedir. İnsan fiillerinin özgürlüğü bağlamında ele alınan kader, sahabe döneminde pek çok tartışmaya sebebiyet vermiştir. Günahları kaderin sevkiyle işlediğini söyleyen bir sahabeye Hz. Ömer’in ceza vermesinden, Cemel ve Sıffin savaşlarına kadar pek çok konuda kader konusu tartışılmıştır.¹⁸⁸

Cebriyye’nin insan eylemleri ve kader konusunda insanın eylemlerini hiçe sayması ve insanı rüzgâr karşısında bir yaprağa benzetmesine karşılık Kaderiyye ekolü, insanın mutlak özgürlüğünün ve eylemlerinin sahibi olduğunu ifade eder. Aynı zamanda insanın eylemlerinin yaratıcısı olduğunu da söyler.

Mutezile ise; Kaderiyye çizgisinde bir kader anlayışını savunmuş ve mutlak olarak Allah’ın insanların eylemlerine karışmadığını ve bunun Allah’ın adaletinin sonucu olduğunu ifade etmiştir. Tüm bu ekollerden sonra Eş’arî, “kesp teorisi” adı altında Cebriyye’ye yakın bir kader anlayışını ortaya atmıştır. Mâtürîdî ise, cüz’î irade teorisini ortaya atarak Mutezili ve Eş’arî görüş arasında bir yol tutmuştur.¹⁸⁹

Hemen her mezhep kendi fikirlerini temellendirmek için Kur’ân-ı Kerim’den ayetler bulmuş ve görüşlerine delil olarak kullanmıştır. Bu konunun kapsamı ve yukarıda anlatılan bağlamın ehemmiyeti bu çalışmaya dâhil olmasına sebep olmuştur. Konuyla ilgili ilk ayet örneği Fussilet 41/5;

Elmalılı Meâlî: *“Onlar: “Ey Muhammed! Seninle bizim aramızda anlaşmamıza engel bir de perde vardır. Sen istediğini yap, çünkü biz yapıyoruz” dediler.”*¹⁹⁰

¹⁸⁷ Yavuz, Yusuf Şevki. “Kader”, TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 2001, c. 24, s. 58-63.

¹⁸⁸ Yavuz, Yusuf Şevki. “Kader”, TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 2001, c. 24, s. 58-63.

¹⁸⁹ Orhan Koloğlu ve Hülya Alper, “Kelam Okulları”, *Metafizik* der. Ömer Türker, İstanbul: Ketebe Kitabevi, 2021, s. 15-105.

¹⁹⁰ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, c. 6, s. 539.

Atay-Kutluay Meâli: “Ey Muhammed! Kulaklarımızda ağırlık, bizimle senin aramızda anlaşmamıza engel vardır, istediğini yap biz de yapacağız derler.”¹⁹¹

Altıntaş-Şahin Meâli: “Dediler ki (Ey Muhammed) Kulaklarımızda bir ağırlık, seninle bizim aramızda bir perde vardır, o halde sen dilediğini yap biz de şüphesiz (istediğimizi) yapacağız.”¹⁹²

Kur'an Yolu/Heyet Meâli: “Dediler ki: “(Ey Muhammed!) Kulaklarımızda bir ağırlık, seninle bizim aramızda da bir perde vardır. O halde sen (istediğini) yap, şüphesiz biz de (istediğimizi) yapacağız.”¹⁹³

Ayetin tercümesinde lafız olarak pek bir fark görülmemektedir. İlk iki meâl çalışmasında bağlama dâhil olan “Ey Muhammed” ifadesi parantez içerisine alınmazken son iki çalışmada bağlamdan dolayı takdir edildiğini belirtmek üzere “Ey Muhammed” ifadesi parantez içerisine alınmıştır. Elmalılı Hamdi Yazır bu ifadeleri kullanan kişilerin ertesi gün Müslüman olduklarını ifade etmektedir. Atay-Kutluay tercümesinde ise konuya herhangi bir vurgu yapılmamıştır. Altıntaş-Şahin meâlinde “kalplerinin örtüler içerisinde olması ve kulaklarında ağırlık olması” ifadelerinin mecaz olduğu vurgusu ayete düşülen dipnotta açıklanmıştır. Müellifler burada anlatılmak istenenin onların inadı ve ısrarı olduğunu belirtmektedirler.¹⁹⁴ Kur'an Yolu/Heyet Meâl'i ise bu ifadelerin kullanılmasının -kalplerinde perde ve kulaklarında ağırlık- sebebini bu görüşü eleştirmek olarak açıklamış ve akıl yürütmediklerini ifade etmiştir.¹⁹⁵

Söz konusu ayet özelinde ilk iki meâl de kader ve insan fiilleri ile ilgili bir açıklamaya ihtiyaç duyulmaz iken, son iki yazılan tercümede insanın eylemlerinden sorumlu olduğu, Allah'ın müdahalesi anlamına gelecek ifadelerin mecazi olduğu ve insanın akıl yürütmesi gerektiği ifadeleri yer almaktadır. Konuyla ilgili bir diğer örnek Bakara 2/26. Ayetidir. Bu ayetler dört meâlde incelendiğinde; ilk iki meâl de Allah'ın

¹⁹¹ Atay ve Kutluay, Kur'an'ı Kerim ve Türkçe Anlamı, c.3, s. 629.

¹⁹² Altıntaş ve Şahin, Kur'an'ı Kerim Meali, s. 476.

¹⁹³ Hayrettin Karaman ve öte., Kur'an Yolu, c. 4, s. 687.

¹⁹⁴ Altıntaş ve Şahin, Kur'an'ı Kerim Meali, s. 476.

¹⁹⁵ Hayrettin Karaman ve öte., Kur'an Yolu, c. 4, s. 687.

saptırması ve doğru yola iletmesi ile ilgili herhangi bir not ve açıklama yapılmazken, Altıntaş-Şahin meâlinde Allah'ın saptırması ifadesi mecaz olup, insanları saptıranların onların önderleri olduğu vurgusu yapılmıştır.¹⁹⁶ “*Kur'an Yolu/Heyet Meâl*”inde ise sapmayı tercih edenin insan, bu imkânı yaratanın Allah olduğu¹⁹⁷ vurgusu yapılmıştır. Dolayısıyla Allah'ın saptırması ifadesi bizatihi bunu murat etmesi olarak değil, bu imkânı yaratması olarak algılanmıştır.

Söz konusu ayet özelinde ilk iki meâl herhangi bir açıklama yapmamıştır. Son iki meâlde ayetlere düşülen notta insanın sorumluluğu ve kader konusunda, Mutezili- Mâtürîdî çizgisinin izlendiği gözlemlenmektedir.

2.10. Kur'ân Kavramlarının İncelenmesi

Kavramlar belirli bir düşüncenin, dinin, bilimin, sanatın ve meslek dalının ifadesinde kullanılan araçlardır. Yüce kitabımız Kur'ân bize, Adem (as)'a eşyanın isimlerinin öğretildiğini haber vermektedir.¹⁹⁸ Burada eşyanın isimlerinden kasıt kavramlardır. Buna binâen doğru bilgiye ulaşmak için öncelikle kavramların öğrenilmesi gerekmektedir. Kavramlar, toplumların dinamikleri içerisinde zamanla farklılaşıp, değişikliğe uğrayabilir. Bazen bir kavram genişler, bazen de daralma yaşar. Kur'ân'da kullanılan kavramlarda zaman içerisinde aynı akıbetle karşılaşmışlardır.¹⁹⁹ Meâl çalışmalarında da ilk olarak kavramların doğru ve güvenilir bir şekilde tahlil edilmesi gerekmektedir. Çünkü Allah'ın maksadını anlamak için kelime ve kavramların anlamlarını iyi bilmek elzem bir durumdur. Doğru bilgiye ancak doğru anlamla ulaşabiliriz. Meâl ve tefsir çalışmalarında kavramlara verilen manalar farklı olduğundan çalışmamıza konu olan dört meâli bazı kavramlar çerçevesinde mukayese edeceğiz.

¹⁹⁶ Altıntaş ve Şahin, Kur'an'ı Kerim Meali, s. 4.

¹⁹⁷ Hayrettin Karaman ve öte., *Kur'an Yolu*, c. 1, s. 94.

¹⁹⁸ Bakara 2/31.

¹⁹⁹ Aydın, Mustafa, Kur'ân'ı Kavramlar, Pınar Yayınları, İstanbul, 2010, s. 13-14.

2.10.1. Nebi ve Rasûl Kavramları

Nebi kelimesi sözlükte “haber veren kimse, mertebeye yüksek kişi ve açık yol” anlamlarına gelir. Resûl kelimesi “gönderilen kimse” anlamına gelmektedir. Hem nebî hem resûl Kur’ân-ı Kerim’de “Allah’ın emirlerini ve tavsiyelerini kullarına ve muhataplarına bildirmek için seçtiği elçi” anlamlarına gelmektedir.²⁰⁰

Kur’ân-ı Kerimde anılan nebî ve resûl kavramları aynı anlamda kullanılmakta buna karşılık hadis-i şeriflerde nebî ile resûl arasında farklılık bulunduğu bilinmektedir. Resûllerin sayısının 313’e (ya da 315), nebîlerin ise 124.000’e ulaştığı aktarılmıştır.²⁰¹ Kur’ân ve sünnet arasında oluşan bu farklılık günümüzde de tartışma konuları arasındadır. Bu konunun önemine binâen bu çalışmaya dâhil edilmiştir. İlgili ayet Meryem 19/51;

Elmalılı Meâli: “Şüphesiz ki o, ihlaslı bir kuldu ve gönderilmiş bir peygamberdi.”²⁰²

Atay-Kutluay Meâli: “O, seçkin bir insan, tarafımızdan gönderilmiş bir peygamberdi.”²⁰³

Altıntaş-Şahin Meâli: “Şüphesiz o seçkin bir insandı. Bir resul bir nebi idi.”²⁰⁴

Kur’an Yolu/Heyet Meâli: “Şüphesiz o seçkin bir insan idi. Bir resul bir nebi idi.”²⁰⁵

İlgili ayetin meâlleri incelendiğinde ilk iki meâlde nebi ve resûl kavramlarına ayrı ayrı anlamlar takdir edilmeyip “gönderilmiş peygamber” olarak, son iki yazılan meâlde ise “Nebi ve Resûl” olarak ayrı ayrı anlamlar verilmiştir.

²⁰⁰ Yavuz, Yusuf. “Peygamber”, TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 2007, c. 34, s. 257-262.

²⁰¹ Yavuz, Yusuf. “Peygamber”, TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 2007, c. 34, s. 257-262.

²⁰² Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, c. 5, s. 408.

²⁰³ Atay ve Kutluay, *Kur’an’ı Kerim ve Türkçe Anlamı*, c. 2, s. 406.

²⁰⁴ Altıntaş ve Şahin, *Kur’an’ı Kerim Meali*, s. 307.

²⁰⁵ Hayrettin Karaman ve öte., *Kur’an Yolu*, c. 3, s. 606.

Elmalılı “Her resûl nebîdir, fakat her nebî resûl değildir”²⁰⁶ görüşünü savunup buna rağmen Kur’ân-ı Kerim’de bazen bu iki kavramın bir arada kullanıldığını ifade etmektedir. Ancak sahip olduğu bu görüş yukarıdaki ayeti tercüme etmesine yansımamaktadır. Öyle ki nebi ve resûl kavramlarını peygamber olarak ifade etmiş ayrı ayrı anlam takdir etmemiştir. Kendisinden sonra yazılan Atay-Kutluay meâli ise Elmalılı ile aynı paralellikte bir tercüme takdir etmiştir.

Altıntaş-Şahin meâli ise “Nebi ve Resûl” ayrımına gitmenin hata olduğunu, Kur’ân-ı Kerim’in ikisini eş anlamlı olarak kullandığını bundan dolayı geleneğin hata ettiğini ifade etmektedir.²⁰⁷

“*Kur’an Yolu/Heyet Meâl*”i ilgili konu hakkında bir kanaat kullanmamış “Nebi ve Resûl” hakkında bugüne kadar yapılan yorumlar sıralanmıştır.²⁰⁸

“Nebi ve Resûl” kavramları dikkate alındığında günümüze doğru geldikçe geleneğin görüşünün terk edildiği hatta o görüşün isabetsiz olduğu söylemi göze çarpmaktadır. Geleneğin aksine günümüzde yazılan meâllerde “Nebi” ve “Resul” kavramları eş anlamlı olarak kullanılmaktadır.

Konuyla ilgili diğer ayetlerde “Hâkka 69/44–47, Nahl 16/35, Ahzâb 33/6, Bakara 2/213, En’âm 6/89, Kehf 18/110” yukarıda anlatılan bağlamın dışında bir bilgi verilmemiştir.

2.10.2. Hikmet

Sözlük anlamı olarak hikmet kelimesinin “yargıda bulunmak” manasına gelen “hükm” kökünden türediği aktarılır. Ayrıca “engellemek, alıkoymak ve sağlam olmak” anlamlarına gelen “ihkâm” köküyle anlam ilişkisi vardır.²⁰⁹

Kur’ân’da hikmet kavramı on yerde, kitap kelimesiyle beraber yirmi yerde geçmektedir. Ayrıca üç kere “mülk”, bir kere de mev’iza, hayır ve

²⁰⁶ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, c. 5, s. 410.

²⁰⁷ Altıntaş ve Şahin, Kur’an’ı Kerim Meali, s. 307.

²⁰⁸ Hayrettin Karaman ve öte., *Kur’an Yolu*, c. 2, s. 601.

²⁰⁹ Kutluer, İlhan. “Hikmet”, TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 1998, c. 17, s. 326.

âyet sözcükleriyle beraber kullanılmıştır. “Hikmetün bâliğa” kalıbı ise bizatihi Kur’ân hakkındadır. Bu kavramların ve kelimelerin hikmet kelimesiyle beraber kullanılması, hikmet kavramının hangi anlama işaret ettiği konusunda çeşitli yorumlara ve farklılıklara yol açmıştır.²¹⁰ Bu sebepten dolayı “hikmet” kavramı bu çalışmanın konusu olmuştur. İlgili kavramın yer aldığı ayet Maide 5/120;

Elmalılı Meâli: “*Sana yazıyı, hikmeti, Tevrat’ı ve İncil’i öğretmiştim*”.²¹¹

Atay-Kutluay Meâli: “*Sana kitabı, hikmeti, Tevrat’ı ve İncil’i öğretmiştim*”.²¹²

Altıntaş-Şahin Meâli: “*Sana kitabı, hikmeti, Tevrat’ı ve İncil’i öğretmiştim*”.²¹³

Kur’an Yolu/Heyet Meâli: “*Sana kitabı, hikmeti, Tevrat’ı, İncil’i de öğretmiştim*”.²¹⁴

Ayetlerin tercümeleri incelendiğinde tek fark Elmalılı’nın “kitap” yerine “yazı” anlamını takdir etmesidir. Bunun dışında ayetin tercümesi ortak olarak verilmiştir. Elmalılı ilgili ayette “hikmet” kavramına ayrı bir not düşmemiştir. Atay-Kutluay meâl’inde de ayrı bir açıklama izahına gerek duyulmamıştır. Altıntaş-Şahin meâl’inde ise hikmet; ilim, din ve dünya için ihtiyaç duyulan şey olarak tarif edilmektedir. “*Kur’an Yolu/Heyet Meâl*”inde bu ayet özelinde hikmete ayrı bir tanım verilmemiştir. Konuyla ilgili bir diğer ayet Bakara 2/269;

Elmalılı Meâli: “*Dilediğine hikmet verir, Hikmet verilene ise pek çok hayır verilmiş demektir...*”²¹⁵

Atay-Kutluay Meâli: “*Hikmeti dilediğine verir, Kime hikmet verilmişse ona büyük iyilik edilmiştir...*”²¹⁶

²¹⁰ Kutluer, İlhan. “Hikmet”, TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 1998, c. 17, s. 326.

²¹¹ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, c. 3, s. 573.

²¹² Atay ve Kutluay, *Kur’an’ı Kerim ve Türkçe Anlamı*, c. 1, s. 164.

²¹³ Altıntaş ve Şahin, *Kur’an’ı Kerim Meali*, s. 125.

²¹⁴ Hayrettin Karaman ve öte., *Kur’an Yolu*, c. 2, s. 360.

²¹⁵ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, c. 2, s. 213.

Altıntaş-Şahin Meâli: “Allah, hikmeti dilediğine verir, Kime hikmet verilmişse ona çokça hayır verilmiştir...”²¹⁷

Kur'an Yolu/Heyet Meâli: “Allah hikmeti dilediğine verir. Kime hikmet verilmişse, şüphesiz ona çokça hayır verilmiş demektir...”²¹⁸

İlgili ayetin tercümeleri aynı anlamlara gelecek şekilde kaleme alınmıştır. Elmalılı, “hikmet” kelimesinin “ilim ve iş yapma” anlamına geldiğini ifade ederken, Altıntaş-Şahin meâl’inde ise, “derin ve yararlı bilgi” anlamı takdir edilmektedir.²¹⁹ “Kur'an Yolu/Heyet Meâl”inde, “insanları eğitip olgunlaştıran, nefisleri ıslah eden peygamberlik, hidayet ve irşad olarak”²²⁰ açıklanmaktadır.

2.10.3. Sûr’a Üfürülmesi

Sûr kelimesi sözlükte “seslenmek, ses çıkarmak, eğmek” anlamına gelen “savr” kökünden türemiştir. Sûr, “ses çıkaran eğri boynuz” anlamına gelmektedir. Sûr ifadesi, on âyette sözlük anlamı “üfürmek ve üflemek” olan “nefh” kökünden türemiş fiillerle beraber kullanılmaktadır. Bunların üçünde göklerin ve yerin mevcut düzeninin bu üfleyle son bulacağı, diğerlerinde ise insanların mezarlarından kalkıp son yolculuğa gidecekleri belirtilmektedir.²²¹

Sûrun ve ona üflemenin mana ve mahiyeti konusunda âlimler farklı görüşler ileri sürmüştür.²²² Bu sebepten dolayı bu konu çalışmaya dâhil edilmiştir. İlgili ayet Tâ-Hâ 20/102;

Elmalılı Meâli: “Sûr’a üfürüleceği gün ki biz suçluları o gün, (gözleri korkudan) göğermiş olarak mahşerde toplayacağız.”²²³

Atay-Kutluay Meâli: “Sûr’a üflendiği gün ki biz suçluları o gün, gözleri korkudan göğermiş olarak toplarız.”²²⁴

²¹⁶ Atay ve Kutluay, Kur'an'ı Kerim ve Türkçe Anlamı, c. 1, s. 60.

²¹⁷ Altıntaş ve Şahin, Kur'an'ı Kerim Meali, s. 44.

²¹⁸ Hayrettin Karaman ve öte., Kur'an Yolu, c. 1, s. 423.

²¹⁹ Altıntaş ve Şahin, Kur'an'ı Kerim Meali, s. 44.

²²⁰ Hayrettin Karaman ve öte., Kur'an Yolu, c. 1, s. 423.

²²¹ Bebek, Adil. “Sûr”, TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 2009, c. 37, s. 534-535.

²²² Bebek, Adil. “Sûr”, TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 2009, c. 37, s. 534-535.

²²³ Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, c. 5, s. 439.

Altıntaş-Şahin Meâli: “*Sûr’a üfürüleceği gün..., günahkarları (gözleri korkudan donup) gömgök olarak kesilmiş olarak haşredeceğiz.*”²²⁵

Kur’an Yolu/Heyet Meâli: “*Sûr’a üfürüleceği o gün..., günahkarları, (gözleri korkudan donup) gömgök kesilmiş olarak haşredeceğiz.*”²²⁶

Ayet meâlleri incelendiğinde Atay-Kutluay meâli dışında takdir edilen “gözleri” ifadesinin parantez içerisine alınarak bağlam gereği takdir edildiği belirtilirken, Atay-Kutluay meâlinde ise herhangi bir işaretleme verilmeksizin ayetin lafzında varmış gibi tercüme edildiği görülmektedir. Yine ilk iki meâlde “göğermiş” ifadesi tercih edilirken, son iki meâlde ise “gömgök” ifadesi tercih edilmiştir. Bu da değişen dile dair bir örnek teşkil etmektedir.

Sûr ifadesi, “*Kur’an Yolu/Heyet Meâl*”i tarafından, “*naslarda nasıl bildirilmişse öylece inanılması gereken hususlardan biridir*” şeklinde açıklanmıştır. Altıntaş-Şahin meâlinde üfürülmesi ile kıyametin kopacağı, mahiyeti bilinmeyen bir tür boru olarak açıklanmıştır. Atay-Kutluay meâlinde bu konu hakkında bir açıklama yapılmamıştır. Elmalılı meâlinde ise kıyamet borusunun çalınması olarak açıklanmıştır. Söz konusu ifadenin müellifler tarafından benzer şekilde algılandığı görülmektedir. Neml 27/87, Yâsîn 36/51, Zümer 39/68, Kâf 50/20, Hakka 69/13 konuyla ilgili diğer ayetlerdir. Bu ayetlere müellifler tarafından yukarıdaki bağlam dışında bir anlam takdir edilmemiştir.

2.10.4. Takvâ

Takvâ kavramı, “vikaye” kelimesinin masdarı dan türemiştir. “Vikaye” mefhumunun sözlük anlamı, “sakınma, saygı duyma, koruma, korunma, dindarlık, itaatkârlık, korkma ve çekinme”dir. Kur’ân-ı Kerim’de takva kavramı, fiil şekliyle ve “müttakî ittikâ, etkâ takî” gibi farklı türevlerle 285 kullanımla yer almaktadır. Kur’ân’da ve hadislerde takvâ kelimesi,

²²⁴ Atay ve Kutluay, Kur’an’ı Kerim ve Türkçe Anlamı, c. 2, s. 241.

²²⁵ Altıntaş ve Şahin, Kur’an’ı Kerim Meali, s. 318.

²²⁶ Hayrettin Karaman ve öte., *Kur’an Yolu*, c. 3, s. 652.

bazen sözlük anlamında, bazen de “Allah’ın emirlerine uymak ve yasaklarından kaçınmakla beraber azabından korunmak” anlamlarında kullanılmaktadır.²²⁷ Konuyla ilgili ayet Bakara 2/1-3;

Elmalılı Meâli: “İşte o kitap, bunda şüphe yok, müttakiler (kötülükten korunacaklar) için hidayettir.”²²⁸

Atay-Kutluay Meâli: “Bu, doğruluğu şüphe götürmeyen ve Allah’a karşı gelmekten sakınanlara yol gösteren kitaptır.”²²⁹

Altıntaş-Şahin Meâli: “Bu, kendisinde şüphe olmayan bir kitaptır. Allah’a karşı gelmekten sakınanlar için yol göstericidir.”²³⁰

Kur’an Yolu/Heyet Meâli: “Bu, kendisinde şüphe olmayan kitaptır. Allah’a karşı gelmekten sakınanlar için yol göstericidir.”²³¹

Meâller incelendiğinde “müttaki” kelimesinin Elmalılı meâlinde “kötülükten korunacaklar” olarak tercüme edildiği, diğer üç meâlde ise “Allah’a karşı gelmekten sakınanlar” olarak tercüme edildiği görülmüştür.

Takvâ kavramına müellifler çeşitli anlamalar takdir etmektedir. Elmalılı meâlinde; “takva” kelimesi 2/150’de “benden korkun”, 19/18’de “korku”, 2/97’de yine “benden korkun, 3/138’de “Allahtan korkanlar”, 24/52’de “saygı duymak” şeklinde kullanılmıştır.²³²

Atay-Kutluay meâlinde, “takva” kelimesi 2/150’de “Benden korkun”, 19/18’de “korkmak”, 2/97’de “korkmak”, 3/138’de “sakınmak”, 24/52’de “korkmak ve sakınmak” anlamlarında kullanılmıştır.²³³

Altıntaş- Şahin meâlinde, “takva” kelimesi 2/150’de “benden korkun”, 19/18’de “çekinmek”, 3/138’de “sakınmak”, 24/52’de “sakınmak” olarak kullanılmıştır.²³⁴

²²⁷ Uludağ, Süleyman. “Takvâ”, TDV İslâm Ansiklopedisi, c. 39, s. 484-486.

²²⁸ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, c. 1, s. 153.

²²⁹ Atay ve Kutluay, Kur’an’ı Kerim ve Türkçe Anlamı, c. 1, s. 242.

²³⁰ Altıntaş ve Şahin, Kur’an’ı Kerim Meali, s. 2.

²³¹ Hayrettin Karaman ve öte., *Kur’an Yolu*, c.1, s.70.

²³² Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, c. 6, s. 40.

²³³ Atay ve Kutluay, Kur’an’ı Kerim ve Türkçe Anlamı, c. 1, s. 456.

²³⁴ Altıntaş ve Şahin, Kur’an’ı Kerim Meali, s. 148.

“Kur’an Yolu/Heyet Meâl”inde ise takva kelimesi 2/150’de “korkmak”, 19/18’de çekinmek, 3/138’de “sakınmak”, 24/52’de “sakınmak” şeklinde kullanılmıştır.²³⁵

2.10.5. Sünnetullah

Allah ismi ve sünnet kavramı, cahiliye döneminde bilinen kelimeler olmasına rağmen, “Sünnetullah” kalıbı Kur’ân’a ait bir terkiptir. Kur’ân’da “özgün, düzenli ve sürekli uygulama” manasına gelen sünnet kelimesi Allah’a izafe edilerek, Allah’ın mükemmel yaratmasında ve idare etmesinde sürekli ve değişmeyen uygulamasının bulunduğu işaret edilmektedir.²³⁶

Kur’ân-ı Kerim de “sünnet” kelimesi iki yerde çoğul, toplamda on altı ayette yer almaktadır. Bunlardan dokuz tanesi Allah’a ya da Allah’ın yerini tutmakta olan zamire râci edilmekte ve “Allah’ın sünneti” manası taşımaktadır. Kalan yedi tanesi ise, Allah’ın “geçmiş ümmetlere ya da geçmişteki ümmetlerin nebilerine uyguladığı düzen”²³⁷ anlamına gelmektedir. Sünnetullah ifadesinin ilgili meâllerde kullanımı şu şekildedir. İsrâ 17/77;

Elmalılı Meâli: “*Bu, senden önce gönderdiğimiz bütün peygamberlerimiz hakkındaki sünnetimdir. Bizim sünnetimizde herhangi bir değişme göremezsin.*”²³⁸

Atay-Kutluay Meâli: “*Bu, senden önce gönderdiğimizize de uyguladığımız. Bizim yasamızda herhangi bir değişiklik bulamazsın.*”²³⁹

Altıntaş-Şahin Meâli: “*Senden önce gönderdiğimiz peygamberler hakkındaki kanun böyledir. Bizim kanunumuzda hiçbir değişim bulamazsın.*”²⁴⁰

²³⁵ Hayrettin Karaman ve öte., *Kur’an Yolu*, c. 1, s. 289.

²³⁶ Çelebi, İlyas, “Sünnetullah”, TDV İslâm Ansiklopedisi, c. 38, s. 159-160.

²³⁷ Çelebi, İlyas, “Sünnetullah”, TDV İslâm Ansiklopedisi, c. 38, s. 159-160.

²³⁸ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, c. 5, s. 315.

²³⁹ Atay ve Kutluay, *Kur’an’ı Kerim ve Türkçe Anlamı*, c. 2, s. 380.

²⁴⁰ Altıntaş ve Şahin, *Kur’an’ı Kerim Meali*, s. 289.

Kur'an Yolu/Heyet Meâli: “Senden önce gönderdiğimiz peygamberler hakkındaki kanun böyledir. Bizim kanunumuzda hiçbir değişme bulamazsın.”²⁴¹

İlgili meâl özelinde “sünnetullah” takdir edilen anlamlar farklı olmuştur. Elmalılı, kelimeye karşılık Türkçe bir ifade kullanmamış aynı şekilde lafzı tercüme etmiştir. Atay-Kutluay meâlinde “yasa” ifadesi kullanılırken, yazılan son iki meâlde ise “kanun” ifadesi kullanılmıştır. Bu kullanımlar yine dildeki değişime vurgu yapmaktadır.

“Sünnetullah” ifadesinin yer aldığı bir diğer ayet Fâtır 35/43. Ayetidir. İlgili ayet meâlinde Elmalılı aynı şekilde “sünnet”²⁴² olarak kelimenin kendisini tekrar etmişken, Atay-Kutluay meâlinde ise “yasa”²⁴³ olarak tercüme edilmiştir. “Kur’ân’ı Kerim Meâl”inde, “kanun” olarak, “Kur’an Yolu/Heyet Meâl”inde ise aynı şekilde “kanun” olarak tercüme edilmiştir.

Aynı ifadenin yer aldığı “33/38, 33/32’de, 40/85’te, 48/23”de müellifler tarafından yukarıda ifade edilen şekliyle tercüme yapılmıştır.

2.10.6. Fıtrat

Bir yeteneğe sahip olma, belirli bir yatkınlık ve yaratılış anlamında kullanılan “fıtrat” kelimesi, “fatr” kökünden türemiş olan bir isimdir. Fatr, “yaratma, ikiye yarma, ayırma, icat etme” anlamlarına gelmektedir. İlk yaratılış fıtrat kavramı ile ifade edilmektedir. Çünkü ilk yaratılış, mutlak yokluğun yarılışıyla içerisinden varlığın doğması olarak tanımlanır. Fıtrat kavramı; ilk yaratılışta varlık türlerinin esas yapısını, karakterini ve henüz dış etkilere etkilenmemiş olan ilk durumlarını ifade eder. Varlıkların yaratılışı sırasında Allah teâla’nın türlere kazandırdığı bu ana yapıdan dolayı aynı kökten türemiş olan “fâtır” ismi, Kur’ân’da Allah’ın isimlerinden biri olarak anılmıştır.²⁴⁴

²⁴¹ Hayrettin Karaman ve öte., *Kur’an Yolu*, c. 3, s. 509.

²⁴² Elmalılı, “Kur’an-ı Kerim Meali”, c.3, s.349.

²⁴³ Atay ve Kutluay, *Kur’an’ı Kerim ve Türkçe Anlamı*, c. 3, s. 579.

²⁴⁴ Hökekleli, Hayati. “Fıtrat”, TDV İslâm Ansiklopedisi, c. 13, s. 47-48.

“Fıtrat” kelimesi ve Allah isminin birleşmesinden oluşan “fitratullah” terkibi, Kur’ân’da sadece Rum Suresi 30/30’da yer almaktadır. Bu çalışmada incelenen dört meâlde aşağıdaki şekilde yer almıştır:

Elmalılı Meâli: “...Allah’ın insanları üzerine yaratmış olduğu fitratına doğrult...”²⁴⁵

Atay-Kutluay Meâli: “...Allah’ın insanlara yaratılıştaki verdiği dine ver...”²⁴⁶

Altıntaş-Şahin Meâli: “...Allah’ın insanları üzerinde yarattığı fitrata sınıksız sarıl...”²⁴⁷

Kur’an Yolu/Heyet Meâli: “... Allah’ın insanları üzerinde yarattığı fitrata sınıksız tutun...”²⁴⁸

İlgili çevirilerde Atay-Kutluay meâli, fıtrat kelimesini tercüme ederken yaratılış ifadesini kullanmıştır. Diğer üç meâl ise kelimeyi olduğu gibi alıp, düşülen notta ortak bir tanımlama yaparak “yaratılıştaki safi hal” şeklinde tercüme etmişlerdir. Bu kelime özelinde müelliflerin ortak bir vurgusunun olduğu gözlemlenmektedir.

Fatır 35/1, İsrâ 17/51, En’am 6/79, Taha 20/72 âyetlerinde de, müellifler tarafından yukarıdaki bağlamda ortak bir çevirinin yapıldığı gözlemlenmektedir.

2.10.7. Tâğût

Tâğût ismi, “Tuğyân/Tuğvân” kökünden türemiştir. Müfred-cemi, müzekker-müennes durumları da aynı düzlemde kullanılmaktadır. Tağut isminin ve son derece azgın, mütecaviz olan tuğyân kavramının lügatteki anlamı “sınırları aşmak ve azıtmaktır”. Bu tanımlardan hareketle, Allah dışındaki ibadet edilen ve hakkın yolundan insanları saptıran bütün

²⁴⁵ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, c. 6, s. 257.

²⁴⁶ Atay ve Kutluay, *Kur’an’ı Kerim ve Türkçe Anlamı*, c. 3, s. 537.

²⁴⁷ Altıntaş ve Şahin, *Kur’an’ı Kerim Meali*, s. 406.

²⁴⁸ Hayrettin Karaman ve öte., *Kur’an Yolu*, c. 4, s. 312.

varlıkların, örneğin “şeytanın, putların, sihirbaz ve kâhinlerin” tâğût isminin kapsamı içerisine girdiği düşünülmektedir.²⁴⁹

Kur’ân da tâğût sözcüğü sekiz yerde, tuğyân sözcüğü ise otuz dokuz yerde geçmektedir. Bazı ayetlerde bu kelime “tâğût” kelimesinin dışında “gözün hedefini şaşması, suyun taşması ve terazinin dengesinden saptırılıp eksik tartması” anlamlarında kullanılmaktayken, bazı ayetlerde ise “zulüm, sapkınlık, tecavüz, dinî ve ahlâkî konulardaki aşırılıklar” bağlamında yer almaktadır.”²⁵⁰

Tâğût kavramının/kelimesinin yalın halde bulunduğu ayetlerden Taha Suresi 20/24 ayeti bu çalışmada incelenen dört meâlde şu şekilde yer almaktadır;

Elmalılı Meâli: “*Firavun’a git, çünkü o hakikaten azdı.*”²⁵¹

Atay-Kutluay Meâli: “*Firavuna’a git, doğrusu o azmıştır.*”²⁵²

Altıntaş-Şahin Meâli: “*Firavun’a git çünkü o azmıştır.*”²⁵³

Kur’an Yolu/Heyet Meâli: “*Firavun’a git çünkü o azmıştır.*”²⁵⁴

Her dört meâlde de ilgili kavram “azmak” olarak çevrilmiştir. Müellifler bu ayetin meâlinde, kelimenin bu kullanımı hakkında herhangi bir bilgi vermemektedir. Nisa suresinin 4/51. Ayetinde geçen “tağût” kelimesinin kullanımına ise Elmalılı “şeytan”²⁵⁵ anlamını verirken, Atay-Kutluay meâli de aynı kullanımı tercih etmiştir.²⁵⁶ Altıntaş-Şahin meâli kavramı olduğu gibi tercüme ederek not kısmında “insanları azdıran her şey”²⁵⁷ olarak açıklama getirmiştir. “*Kur’an Yolu/Heyet Meâl*”i ise “tağût” olarak nitelendirilen ifadeye “batıl” anlamı vermiştir.²⁵⁸

²⁴⁹ İbn Manzûr, Lisânu’l-Arab, thk. Abdullah Ali el-Kebîr vd., (Kahire: Dâru’lMeârif, ts.), “Tağût” md. s. 2677.

²⁵⁰ Yurdağür, Metin. “Tağût”, TDV İslâm Ansiklopedisi, c. 39, s. 372.

²⁵¹ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, c. 6, s. 423.

²⁵² Atay ve Kutluay, *Kur’an’ı Kerim ve Türkçe Anlamı*, c. 2, s. 413.

²⁵³ Altıntaş ve Şahin, *Kur’an’ı Kerim Meali*, s. 312.

²⁵⁴ Hayrettin Karaman ve öte., *Kur’an Yolu*, c. 3, s. 389.

²⁵⁵ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, c. 2, s. 507.

²⁵⁶ Atay ve Kutluay, *Kur’an’ı Kerim ve Türkçe Anlamı*, c. 1, s. 113.

²⁵⁷ Altıntaş ve Şahin, *Kur’an’ı Kerim Meali*, s. 85.

²⁵⁸ Hayrettin Karaman ve öte., *Kur’an Yolu*, c. 2, s. 80.

İlgili kavramın yer aldığı, Rahman 55/8’de, Nahl 16/36’da, Hud 11/112’de, Nâzi’ât 79/17’de yukarıda anlatılan bağlam çerçevesinde meâller verilmiştir.

2.10.8. Örf

Sözlükte “iyi olan, yadırganmayan, bilinen, tanınan, peş peşe gelen” manasındaki “urf” kelimesinin kendisine –Türkçe’deki telaffuzu ile örf- birçok hukûkî sonucun belirlenmesinde atıfta bulunulmuştur. Belli vasıflardaki sosyal davranış biçimlerine ve dilde kullanılan yerleşik anlamlara işaret eder. Aynı kökten türemiş olup, Kur’an’da otuz dokuz yerde geçen “ma’rûf” kavramı da Kur’an’da sık sık değinilen hususlardandır. Bu sebeple bu çalışmaya dahil edilmiştir. Konuyla ilgili ayet Bakara 2/178. Ayetidir;

Elmalılı Meâli: “...o zaman örfe uyması ona diyeti güzellikle ödemesi gerekir...”²⁵⁹

Atay-Kutluay Meâli: “... o zaman örfe uymak ve diyeti güzellikle ödemek gerekir...”²⁶⁰

Altıntaş-Şahin Meâli: “...o zaman aklın ve dinin gereklerine uygun yol izlemesi ve ona diyeti güzellikle ödemesi gerekir...”²⁶¹

Kur’an Yolu/Heyet Meâli: “... aklın ve dinin gereklerine uygun yol izlemek ve güzellikle diyet ödemek gerekir...”²⁶²

Ayet meâlleri incelendiğinde Elmalılı ve Atay- Kutluay’ın “maruf” ifadesini “örf” olarak çevirdiği, son iki meâl çalışmasında ise “aklın ve dinin gereklilikleri” olarak tercüme edildiği görülmüştür. Bu ifadelerden anlaşılacağı üzere meâl çalışmalarında geleneksel tercümeden ziyade “akıl” vurgusunun yapıldığı tercüme şekli tercih edilmektedir.

²⁵⁹ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, c. 1, s. 498.

²⁶⁰ Atay ve Kutluay, *Kur’an’ı Kerim ve Türkçe Anlamı*, c. 1, s. 35.

²⁶¹ Altıntaş ve Şahin, *Kur’an’ı Kerim Meali*, s. 26.

²⁶² Hayrettin Karaman ve öte., *Kur’an Yolu*, c. 1, s. 265.

2.10.9. Rûhu'l-kudûs

Kur'ân-ı Kerîm de sadece ruh kelimesiyle birlikte yer alan “kudûs” kelimesi, “yüce olmak, temiz olmak, kutsal olmak” anlamlarına gelir. “Bereket ruhu, temiz ruh, , mukaddes ruh” manasındaki Rûhul kudûs'le ilgili çeşitli yorumlar söz konusudur. Rûhu'l-kudûs ifadesi Kur'ân-ı Kerîm de, üçü Hz. Îsâ (el-Bakara 2/87, 253; el-Mâide 5/110), biri Kur'an'la (en-Nahl 16/102) ilgili olan dört âyette yer almaktadır.²⁶³

“Rûhul kudûs” ile ilgili çeşitli yorumların olması ve farklı anlaşılabilen bir muhtevaya sahip olması bu çalışmaya dahil olmasına sebebiyet vermiştir. Bakara 2/87. Ayetinde;

Elmalılı Meâli: “...Meryem oğlu İsa'ya apaçık mucizeler verdik, onu Rûhu'l-Kudûs ile de destekledik...”²⁶⁴

Atay-Kutluay Meâli: “...Meryem oğlu İsa'ya belgeler verdik, onu Rûhu'l-Kudûs ile de destekledik...”²⁶⁵

Altıntaş-Şahin Meâli: “...Meryem oğlu İsa'ya mucizeler verdik, onu Rûhu'l-Kudûs (Cebrail) ile de destekledik...”²⁶⁶

Kur'an Yolu/Heyet Meâli: “...Meryem Oğlu Îsâ'ya da açık kanıtlar verdik ve onu Rûhu'l-Kudûs ile destekledik...”²⁶⁷

Meâller incelendiğinde yalnızca Altıntaş-Şahin meâlinin “Rûhu'l-Kudûs” ifadesini parantez içine alarak “Cebrail” olarak açıkladığı görülmektedir. Elmalılı ve “Kur'an Yolu/Heyet Meâl”i konuya ilişkin bir dipnot düşmek ile birlikte, tefsir eserlerinde Rûhu'l-Kudûs'ün “Cebrail” olduğu hususunda ittifak olduğunu belirtmişlerdir.

Konunun ele alındığı diğer ayetler olan “el-Bakara 2/253; el-Mâide 5/110 ve en-Nahl 16/102” ayetlerinde de “Rûhu'l-Kudûs” ifadesi “Cebrail”

²⁶³ Harman, Ömer Faruk. “Rûhu'l-kudûs”, TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 2007, c. 33, s. 224-227.

²⁶⁴ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. 1, s. 187.

²⁶⁵ Atay ve Kutluay, *Kur'an'ı Kerim ve Türkçe Anlamı*, c. 1, s. 17.

²⁶⁶ Altıntaş ve Şahin, *Kur'an'ı Kerim Meali*, s. 12.

²⁶⁷ Hayrettin Karaman ve öte., *Kur'an Yolu*, c. 1, s. 154.

olarak yorumlanmıştır. Nahl 16/102. Ayetinde Elmalılı Hamdi, “Rûhu’l-Kudüs” ifadesinin yerine doğrudan “Cebrail” ifadesini kullanmıştır.²⁶⁸

2.10.10. Mizan

Mizan kelimesi lügatte “tartmak ve ölçüye vurmak” anlamındaki “vezn” kökünden türemiştir. Terim anlamı olarak “mizan”, ahirette kulların sorguya çekilmelerinin ardından ödül veya ceza gerektirecek amellerin tartılması olarak anlam kazanmıştır.

“Mizan” kelimesi, Kur’an’ı Kerim’de yirmi dört ayette yer almaktadır. Bu ayetlerin bazılarında “nizam, ölçü ve denge” olarak, bazılarında “insanların ölçü ve tartıları” olarak, bazılarında ise “adalet ile ilgili davranışlarda dürüstlük” olarak kullanılmıştır.

Kur’an’ı Kerim’de kıyamet günü mizan terazilerinin kurulacağı ve o gün kimseye haksızlık yapılmayacağı, mizanı ağır basanların kurtuluşa ereceği, mizanı hafif basanların ise cehenneme gideceği söylenmektedir. Önemli bir Kur’ân kavramı olması çalışmamızda bu konuya yer vermemizin sebebi olarak ifade edilebilir.²⁶⁹

“Mizan” veya “mevazin” ifadeleri ile hadislerde geçen “terazinin gözleri” veya “çevirilen sayfalar” gibi ifadelerden dolayı mizanı; iki gözü ve ortasında dilinin bulunduğu bir alet olarak tasvir eden alimlerde vardır.²⁷⁰ Konunun ele alındığı ayetlerden biri olan Enbiya 2/47. Ayetinde

Elmalılı Meâli: Mizan ifadesini “doğru teraziler” olarak çevirmiştir.²⁷¹

Atay- Kutluay Meâli: Mizan kelimesini “doğru teraziler” olarak çevirmiştir.²⁷²

Altıntaş Şahin Meâli: Mizan ifadesini “adalet terazileri” olarak tercüme etmiştir.²⁷³

²⁶⁸ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, c. 5, s. 247.

²⁶⁹ Toprak, Süleyman. “Mizan”, TDV İslâm Ansiklopedisi, Ankara, 2020, c. 30, s. 211-212.

²⁷⁰ Toprak, Süleyman. “Mizan”, TDV İslâm Ansiklopedisi, Ankara, 2020, c. 30, s. 211-212.

²⁷¹ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, c. 3, s. 116.

²⁷² Atay ve Kutluay, Kur’an’ı Kerim ve Türkçe Anlamı, c. 2, s. 415.

Kur'an Yolu/Heyet Meâli: Mizan ifadesini “adalet terazileri” olarak tercüme etmiştir.²⁷⁴ Konuyla ilgili bir diğer önemli ayet Karia 102/6-10. Ayetleridir.

Elmalılı Meâli: Mizan ifadesini “tartı” olarak tercüme etmiştir.

Atay-Kutluay Meâli: Mizan ifadesini “tartı” olarak çevirmiştir.

Altıntaş-Şahin Meâli: Mizan ifadesini “tartı” olarak çevirmiştir.²⁷⁵

Kur'an Yolu/Heyet Meâli: Mizan ifadesini diğer çeviriler gibi “tartı” olarak çevirmiştir.²⁷⁶ Araf 7/7. Ayeti, “mizan” ifadesinin yer aldığı bir diğer önemli ayettir.

Elmalılı Meâli: Mizan ifadesini parantez içine alarak (amelleri tartacak) terazi olarak tercüme etmiştir.²⁷⁷

Atay- Kutluay Meâli: Mizan ifadesini “tartı” olarak çevirmiştir.²⁷⁸

Altıntaş Şahin Meâli: Mizan ifadesini “amellerin tartılması” olarak tercüme etmiştir.²⁷⁹

Kur'an Yolu/Heyet Meâli: Mizan ifadesini “amellerin tartılması” olarak tercüme etmiştir.²⁸⁰

“Vezn” ifadesi, Elmalılı ve Atay- Kutluay meâlinde “tartı ve terazi” olarak ele alınmıştır. Altıntaş-Şahin meâli ve “*Kur'an Yolu/Heyet Meâl*”inde ise “amellerin tartılması” şeklinde ifade edilmiştir. Konu ile ilgili diğer ayetler göz önüne alındığında “mizan” ifadesi ile kastedilen şey hemen hemen birbirine yakın anlamlardadır. Bazen ortak olarak “tartı ve terazi” şeklinde tercüme gerçekleşirken bazen ise "doğru teraziler" yahut “adalet terazileri” olarak tercüme edilmiştir.

²⁷³ Altıntaş ve Şahin, Kur'an'ı Kerim Meali, s. 319.

²⁷⁴ Hayrettin Karaman ve öte., *Kur'an Yolu*, c. 3, s. 682.

²⁷⁵ Altıntaş ve Şahin, Kur'an'ı Kerim Meali, s. 600.

²⁷⁶ Hayrettin Karaman ve öte., *Kur'an Yolu*, c. 5, s. 678.

²⁷⁷ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. 2, s. 476.

²⁷⁸ Atay ve Kutluay, Kur'an'ı Kerim ve Türkçe Anlamı, c. 1, s. 199.

²⁷⁹ Altıntaş ve Şahin, Kur'an'ı Kerim Meali, s. 150.

²⁸⁰ Hayrettin Karaman ve öte., *Kur'an Yolu*, c. 2, s. 502.

2.11. Genel Değerlendirme

Diyanet İşleri Başkanlığının yayınladığı bütün meâllerin ortak vurgusu çağın ihtiyaçlarını dikkate almadır. Batıda yaşanan iktisadi ve siyasi gelişmeler, Müslüman toplumların geri kalması gibi pek çok sebep vurgunun bağlamına işaret etmektedir. Elmalılı'nın çalışmasından sonra dilde sadelik ve anlaşılabilirlik vurgusu ön plana çıkan diğer bir husustur. Günümüze doğru yaklaşıldıkça yöntem olarak ilk dönemin dikkate alınması gerektiği vurgusu da bir diğer önemli husustur. Aynı şekilde günümüze doğru yaklaştıkça meâl çalışmalarında Sünniliğe olan bağlılıkta görünürde bir kenara bırakılmıştır. Çalışmaların bulguları değerlendirilirken bu bağlamların göz önünde bulundurulmaları elzemdir.

Elmalılı, yöntem olarak çalışmasında kelime ve kavram odaklı bir çeviriden ziyade anlam odaklı bir çeviri yapacağını eserin başında ifade etmiştir. Müellifin, asrın gerektirdiği bilimsel ve felsefi verileri dikkate alacağını söylemesi, onun çevirisinde kullandığı tekniği oldukça etkileyecektir. Hamdi Yazır, aynı zamanda çeviri ve tefsir çalışmasını sürdürürken mukaddimesinde, Ehli Sünnete ve temel ilkelerine bağlı kalacağını da beyan etmiştir.

Elmalılı'nın “darabe”ye takdir ettiği anlam ve açıklama, kadının yaratılışını ele alan ayete düştüğü not, çok eşlilik ile ilgili merkezi yorumu aktarması, nebi ve resûl kavramlarına getirmiş olduğu açıklamalar dikkate alındığında geleneğin temel ilkelerine bağlı kalacağına dair beyanına sadık kaldığı, yöntemi ile elde ettiği bulguların aynı düzlemde olduğu tespit edilmiştir.

Elmalılı'nın bilimsel verileri dikkate alacağına dair yaptığı açıklamayla, evrenin genişlemesini konu edinen ayete getirdiği yorum, denizlerin arasında bir engelin bulunmasıyla ve evrenin yaratılmasıyla ilgili ayetlere yaptığı açıklamalar arasında bir uyumsuzluk söz konusudur. Diğer meâl çalışmalarında astrofiziğe, modern bilime vurgu yapılırken, Elmalılı evrenin yaratılışını işâri olarak yorumlamış, diğer iki konuda da geleneksel açıklamanın dışına çıkmamıştır.

Elmalılı'nın kelime ve kavram odaklı tercümeden ziyade anlam odaklı bir çeviri yapacağını söylemesiyle, yaptığı çeviriler arasında tutarlılık söz konusudur. Bağlam bilgisinin yeri geldiği zaman parantez içerisinde, yeri geldiği zaman paranteze alınmadan ayete takdir edildiği görülmüştür.

Diyanet İşleri Başkanlığı, Atay- Kutluay meâli'nin yazılmasında “değişik bilgi ve kültür seviyesindeki kimselerin sade ve yaşayan bir Türkçe ile yazılmış çalışmalara ihtiyaç duydukları” gerekçesini belirtilmiştir. İlk basımı 1961 yılında yayınlanan meâl çalışmasında, dilin sadeleşmesi ve günün Türkçesi ile yayınlanması vurgusu, değişen sosyolojiye ayna tutmuştur. Aynı zamanda müellifler, Elmalılı Hamdi de olduğu gibi Sünniliğe ve Mâtürîdîliğe bağlılık vurgusu yapmışlardır.

İncelememizin sonucunda meâl'in yazılma gerekçesi ve ortaya çıkma sebebi olarak belirtilen dilde sadeleşme vurgusunun ön plana çıkarılmış olduğunu, fakat nebi ve resûl kelimelerine takdir edilen anlamların, hikmet kavramına gelince Elmalılı gibi Arapça olarak verildiğini tespit ettik.

Elmalılı'dan farklı olarak “sünnetullah” kavramına verilen “yasa” anlamı, “fıtrat” kavramına verilen “yaratılış” anlamı ve “tağut” kavramına verilen “şeytan” anlamı, eserin yazılış amacına uygun bir şekilde Türkçe olarak ifade edilmiştir.

Geleneğe bağlılık vurgusuna sadık kalındığı; “darabe” ye takdir ettiği anlam ve açıklama da, kadının yaratılışını ele alan ayete düştüğü notta, çok eşlilik ile ilgili merkezi yorumunda, nebi ve resûl kavramlarına getirmiş olduğu açıklamalar da belirgin bir şekilde gözlemlenmektedir.

Altuntaş-Şahin meâl'inde daha önce yayınlanmış iki meâl'den farklı olarak yazarlar, yöntemlerinde ilk dönem toplumunun dili, anlayışı ve yaşayışının anlaşılması gerektiğine vurgu yapmışlardır. 2002 yılına geldiği zaman diğer çalışmalarda ön plana çıkan Sünniliğe bağlılık vurgusu bu çalışmada yer almamıştır.

Sünniliğe yapılan vurgunun çalışmada yer almaması ile ayetlere yapılan meâller arasında uyumlu bir korelasyon vardır. “Nebi ve Resûl”

kavramına getirilen açıklamada geleneğin yorumunun hatalı olduğu, bu noktada Kur'ân-ı Kerim'e başvurulması gerektiği ifade edilmiştir. Zinanın cezasının "recm" olduğu ile ilgili Elmalılı'da yapılan açıklama, Altıntaş-Şahin meâlinde terkedilmiş, cariyelikle ilgili ifade Elmalılı'nın aksine "genç kızlar" olarak lafza sadık kalınarak tercüme edilmiştir.

"Kur'ân'ı doğru anlamak ve hayatında rehber edinmek isteyen, farklı düzeylerde de olsa kültürel birikimi olan insanların ihtiyaç ve beklentileri dikkate alınarak hazırlanmıştır" ifadeleriyle mukaddimesine başlayan komisyon üyeleri, yöntem olarak çağın gerekliliğini dikkate aldıklarını belirtip aynı zamanda bir önceki meâl gibi ilk dönem insanların yaşantı ve yaşayışlarını da göz önüne aldıklarını ifade etmektedirler. İlk meâl çalışmasında Sünniliğe bağlılık vurgusu ön plana çıkmaktayken bu çalışmada bu bağlılık bir kenara bırakılmıştır.

Meâlin yazılma gerekçesi ve elde ettikleri bilgiler değerlendirildiğinde bulguların yöntemlerine uygun olduğu ifade edilebilir. Çağın ihtiyacı vurgusu bilimsel açıklamalara yer verilerek sağlanmaya çalışılmıştır. Aynı şekilde ele alınan kavramlara getirilen açıklamalar farklı düzeylere hitap etmektedir. Hemen her ayetin açıklamasında birden fazla görüş aktarılmış, bazen aralarında hangi görüşün isabetli olduğu ifade edilmiştir.

Meâller incelendiğinde ilk yazılan meâlden son yazılan meâle kadar olan süreçte sosyolojinin değiştiği, dilin sadeleştiği ve anlayış farkının geliştiği, geleneğe bağlılığın azaldığı gözlemlenmiştir. Söz gelimi Elmalılı ve Atay-Kutluay'ın çalışmalarında erkeğin kadına karşı konumu, idareci ve hakim olması iken, son iki meâl çalışmasında kadının koruyucusu olmasıdır. İlk iki meâl çalışmasında kadınlarla ilgili olarak "dövün" şeklinde tercüme yapılırken, son iki meâl çalışmasında "hafifçe ve mecbur kalırsanız dövün" ifadeleri yer almaktadır. Bu da değişen sosyolojiye ayna tutmaktadır. Çok eşlilik ifadesinin yer aldığı ayetin yorumlanmasında Elmalılı ve Atay-Kutluay'ın çalışmalarında herhangi bir açıklamaya ihtiyaç duyulmaz iken, son iki çalışmada "bu durumun istisna olduğu" ifade edilerek konjonktür gözler önüne serilmektedir.

Cihad mefhumu, Elmalılı Hamdi Yazır'da “savaş” olarak ifade edilirken, diğer üç çalışmada “cihad” olarak ifade edilmiştir. Buda yorumun günümüze doğru geldikçe yumuşadığını ortaya koymaktadır.

Hemen hemen her başlığın altında ifade edildiği gibi Elmalılı ve Atay-Kutluay meâlinde bağlam bilgisi metne doğrudan aktarılmıştır. İlk iki meâl'de yapılan yorumlar ve takdir edilen anlamlar ayetin lafzı gibi meâller de yer almaktayken, son iki meâl çalışmasında takdir edilen anlamlar ve bağlam bilgisi parantez içerisine alınarak metnin aslında olmadığı anlayışı ile tercüme edilmiştir. Bazen de bağlamda olmayan bilgiler tercümeyle eklenmiştir. “Kölelik ve cariyelik” hususunda ilk iki meâl'in bağlam bilgisini belirtmeden kendi yorumlarını çeviriye kattığı, son iki meâl'in ise bağlamı dikkate alarak, parantezle gösterdiği ortaya konmuştur.

İlk iki meâl çalışmasında bilime söz konusu olacak ayetlerin yorumlanmasında, geleneğin aktarımı dışında modern bilimlerle ilişki kurulmazken, son iki meâl çalışmasında özellikle “*Kur'an Yolu/Heyet Meal*”inde bilimsel bulgulara sık sık atıf yapılmaktadır.

Ehli kitapla ilişkiler bakımından incelenen ayetlere yapılan açıklamalar dikkate alındığında ilk iki meâl çalışmasında çok daha katı yorumlar yapılmışken, son iki meâl çalışmasında daha ılımlı açıklamalar yapılmıştır. Yine bu bulgu değişen sosyolojiye ışık tutmaktadır.

Ayet meâlleri incelendiğinde ilk iki telif edilen meâl de “maruf” ifadesi “örf olarak çevrilirken, son iki meâl çalışmasında “aklın ve dinin gereklilikleri” olarak tercüme edilmiştir. Bu ifadelerden anlaşılacağı üzere meâl çalışmalarında geleneksel tercümeden ziyade, “akıl” vurgusunun yapıldığı tercüme şekli tercih edilmektedir.

Meâller, bazı konularda tam bir ittifak halinde tercüme vermişlerdir. “Mizan” kelimesi her dört meâlde de “tartı, terazi, doğruluk terazisi veyahut adalet terazisi” olarak tercüme edilmiştir. Aynı şekilde “sûr” ifadesi; Altıntaş-Şahin meâlinde üfürülmesi ile kıyametin kopacağı, mahiyeti bilinmeyen bir tür boru olarak açıklanmıştır. Atay-Kutluay meâlinde bu

hakkında bir açıklama yapılmamıştır. Elmalılı meâlinde ise kıyamet borusunun çalınması olarak açıklanmıştır.

Parantez içi kullanım veya dipnotlara düşülen ifadeler meâller arasındaki önemli farklılıkları oluşturmaktadır. Meâller incelendiğinde yalnızca Altıntaş-Şahin meâlinin “Rûhu’l-Kudüs” ifadesini parantez içine alarak “Cebrail” şeklinde tercüme ettiği görülmektedir. Elmalılı ve “*Kur’an Yolu/Heyet Meâl*”i konuya ilişkin bir dipnot düşmek ile birlikte tefsir eserlerinde Rûhu’l-Kudüs’ün, Cebrail(a.s) olduğu hususunda ittifak olduğunu belirtmişlerdir. Konunun ele alındığı diğer ayetlerde de “Rûhu’l-Kudüs” ifadesi “Cebrail” olarak yorumlanmıştır. Nahl 16/102. Ayetinde Elmalılı Hamdi’nin, “Rûhu’l-Kudüs” ifadesi yerine doğrudan “Cebrail” ifadesini kullanmakta olduğu görülmektedir. Bu örnek üzerinden anlaşılacağı üzere meâllere takdir edilen anlamlar metnin içerisinde olmasa bile müellifler tarafından kullanılmaktadır.

Bu konu hakkında bir diğer çarpıcı örnek ise; 11/43’te yer alan “Allah’ın rahmet ettikleri hariç” ifadesidir. Bağlam bilgisinin her üç meâl tarafından da metne takdir edilmesi söz konusudur. Ancak bu takdir metnin lafzından mış gibi ele alınmış ve parantez içine dahil edilmemiştir. Elmalılı ise bağlam bilgisini ve metnin ibaresinde olmayan “dünya” ifadesini tercümeyle dahil etmiştir. Bu konu hakkında detaylı bilgilendirme 2.8. başlığı altında verilen Kur’an Kıssalarında Nebiler kısmında ele alınmıştır.

İlk iki meâl’de kader ve insan fiilleriyle ilgili açıklamaya ihtiyaç duyulmaz iken, son iki yazılan meâl’de buna ihtiyaç duyulmuştur. Örneğin; insanın eylemlerinden sorumlu olduğu, Allah’ın müdahalesi anlamına gelecek ifadelerin mecazi olduğu ve insanın akıl yürütmesi gerektiğinin ifade edilmesi günümüze doğru geldikçe yine merkez yorumdan uzaklaşıldığı “akıl” ve “sorumluluk” vurgusunun ön plana çıkarıldığı gözlemlenmektedir.

2.12. Kullanılan Kaynakların Mukayesesi

Akademik çalışmaların en önemli özelliklerinden biri de çalışmalarda kullanılan kaynaklardır. Kullanılan kaynaklar müelliflerin fikir dünyasına ışık tutmaktadır. Dolayısıyla kaynakların tespit edilmesi, bu çalışmanın konusu olan yazarların düşüncelerini anlamamıza yardımcı olacaktır. Ayrıca bu çalışmanın konusu olan eserleri ve kaynak kullanımını incelemek önemli bir kazanımdır.

Atay-Kutluay meâli ile Altuntaş-Şahin meâlleri yöntem olarak meâl kullanımında kaynak belirtmemişlerdir. Bu durum çalışmanın sınırlılıkları arasında yer almaktadır. Yapılacak olan mukayese Elmalılı Hamdi Yazır'ın Meâl'i ile "*Kur'an Yolu Türkçe Meâl*"'i arasında yapılacaktır.

Nisa Suresi 34. Ayetinde, "*Kur'an Yolu*" dışındaki tercümelerde ayetin girişinde erkeğin kadından birkaç husus sebebiyle üstün olduğu vurgulanmıştır. Bunlar Elmalılı'da, cihad, miras ve imamettir. Altuntaş-Şahin meâlinde ise ailenin geçimini sağlamaktır. "*Kur'an Yolu/Heyet Meâl*"'inde ise üstünlük ifadesi birbirinden farklı özellikler ibaresine dönüşmüştür. Aynı zamanda ayette verilen ve tercümelerde farklı olan bir diğer husus Elmalılı'nın, erkeklerin kadınlar üzerinde "idareci ve hâkimdirler" şeklindeki tercümesini, "*Kur'an Yolu/Heyet Meâl*"i "yöneticisi ve koruyucusu" şeklinde ele almıştır.

Elmalılı bu izahlarını kullanırken kaynak olarak Münavi'nin "*Feyzu'l Kadir*"'i, Acûlûni'nin "*Keşfu'l Hafas*"'ı ve Beyzavî'nin "*Envârüt-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vil*"den faydalanmıştır.²⁸¹ "*Kur'an Yolu/Heyet Meâl*"'nde ise kullanılan kaynaklar Cessâs'ın "*Ahkâmü'l-Kur'an*"'ı, İbn Atıyye'nin "*el-Muḥarrerü'l-vecîz fî tefsîri'l-kitâbi'l-'azîz*"'i, İbn Âşur'un "*et-Tahrîr ve't-tenvîr*"'idir.²⁸²

Kadının şahitliği konusunda Elmalılı, iki kadın ifadesini kadının akıl gücü eksikliği olarak ifade ederken, "*Kur'an Yolu/Heyet Meâl*"i ise bu konuyu kadının akıl gücü eksikliğinden dolayı değil de özel durumları ve

²⁸¹ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. 2, s. 543.

²⁸² Karaman ve öte., *Kur'an Yolu*, c. 2, s. 61.

konumları ile açıklamaktadır. Elmalılı bu izahı getirirken yalnızca Kurtubi'nin “*el-Câmilî-ahkâmî'l-Kur'ân*”ına atıf yapmıştır.²⁸³ “*Kur'an Yolu/Heyet Meal*”i kendi izahını ifade ederken kaynak kullanmamıştır.

Kur'an Mucizeleri başlığı altında incelenen göğün genişlemesi meselesine “bizim gücümüz yeter” şeklinde meâl veren Elmalılı ve Atay-Kutluay tercümesi astrofizikle ilişkilendirilmez iken, Altıntaş-Şahin tercümesinde ayete bir not düşülerek bu ayetin “göğü genişletmekteyiz” olarak çevrilebileceği bunun da modern astrofiziğe uygun olduğu ifade edilmektedir. Elmalılı bu izahını getirirken Beyzavî'nin “*Envârüt-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vil*”ine atıf yapmıştır.²⁸⁴ “*Kur'an Yolu/Heyet mealî*” ise Celal Kırca, Celal Yeniçeri ve Muhammed 'Esed'e atıf yapmıştır.²⁸⁵

Kur'ân mucizeleri olarak ele alınan denizlerin birbirine karışmaması hususunda Elmalılı işâri bir anlamının olduğunu ifade ederken, “*Kur'ân Yolu*” ise bilimsel bir bağlamının olduğunu ifade etmiştir. Elmalılı, bu izahı kullanırken herhangi bir kaynağa atıf yapmamıştır. “*Kur'an Yolu/Heyet Meâl*”i ise İbn Âşûr'un “*Tefsiri Kebir*”i ve Muhammed Esed'in “*Kur'an Mesajı*”nı kaynak olarak kullanmıştır.²⁸⁶

Ehli Kitapla İlişkiler başlığı altında incelenen bölümde ilk iki meâlde “maruf” ifadesi “örf” olarak çevrilirken, son iki meâl çalışmasında “aklın ve dinin gereklilikleri” olarak tercüme edilmiştir.

Elmalılı bu açıklamayı getirirken kaynak olarak Beğavi'nin “*Şerhus Sünne*”si ve Tirmizi'nin “*Süneni*”nin “Hudud” adlı bölümünü göstermiştir.²⁸⁷ “*Kur'an Yolu/Heyet Mealî*”nde ise İbn Âşûr kaynak olarak gösterilmiştir.²⁸⁸

Kur'an Kavramları başlığı altında incelenen “tağut” kavramına Elmalılı “şeytan” anlamını yüklerken, “*Kur'an Yolu/Heyet Meal*”i ise “batıl” anlamını yüklemiştir. Elmalılı kaynak olarak özel bir isim vermemiş,

²⁸³ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. 2, s. 263.

²⁸⁴ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. 5, s. 475.

²⁸⁵ Karaman ve öte., *Kur'an Yolu*, c. 5, s. 133.

²⁸⁶ Karaman ve öte., *Kur'an Yolu*, c. 5, s. 203.

²⁸⁷ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. 1, s. 497.

²⁸⁸ Karaman ve öte., *Kur'an Yolu*, c. 1, s. 270.

“lûgat âlimlerinin çoğu” şeklinde bir açıklama getirmiştir.²⁸⁹ “*Kuran Yolu Meâl*”inde ise Ali Bardakoğlu’nun telif ettiği İFAV “tağut” maddesine atıf yapılmıştır.²⁹⁰

Elmalılı’nın kullandığı kaynaklar, “Münâvî, Aclûnî, Beyzâvî, Kurtubî, Begavî ve Tirmizi olmuştur. Begavî h. 3. Asırda yaşamış bir muhaddistir.²⁹¹ Beyzâvî h. 7. Yüzyılda yaşamış Eş’arî kelâmcısı ve Şâfîî fakihidir.²⁹² Kurtubî, h. 7. Yüzyılda yaşamış tefsir, hadis ve fıkıh âlimidir.²⁹³ Keşfü’l-ḥafâ ise Aclûnî’nin h.7. asırda kaleme aldığı bir hadis eseridir.²⁹⁴ Feyzü’l Kadir, Münâvî tarafından h.6. asırda kaleme alınan bir hadis eseridir.²⁹⁵

“*Hak Dini Kur’an Dili*”nde, Sülemî’nin “*Ḥakā’ıku’t-tefsîr*”i, Rûzbihân-ı Baklî’nin “*Arâ’isü’l-beyân*”ı, Kâşânî’nin “*Te’vîlâtü’l-Kur’ân*”ı, Hüseyin Vâiz-i Kâşîfî’nin “*Mevâhib-i ‘Aliyye*”si ve Nahcuvânî’nin “*Fevâtihu’l-ilâhiyye*”si gibi işârî tefsirlere rastlanmakla birlikte, âyetlerin işârî tefsirlerinde en sık kullanılan kaynaklar Nîsâbü’rî’nin “*Ġarâ’ibü’l-Kur’ân*”ı ile Âlûsî’nin “*Rûḥu’l-me‘ânî*”sidir.²⁹⁶

Elmalılı, tefsirin genel tarih alanındaki kaynakları Taberî’nin “*Târiḥu’l-ümem*”i, Ebû Zeyd el-Belhî’nin “*Şuverü’l-eḳālîm*”i, Bîrûnî’nin “*el-Âṣârü’l-bâḳiye*”si ve İbnü’l-Esîr’in “*el-Kâmil fî’t-târîḥ*” adlı eserleridir.²⁹⁷

“*Kur’an Yolu/Heyet Meâl*”inde kullanılan kaynaklar İbni Âşûr , Muhammed Esed, Ali Bardakoğlu, Celal Kırca, Celal Yeniçeri, Cessâs, İbn Atıyye ve Şevkânî’dir. İbni Âşûr, h.6. yy ‘da yaşamış bir edip ve şairdir.²⁹⁸ Muhammed Esed, h. 20 yy. da yaşamış Müslüman alim ve siyaset

²⁸⁹ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, c. 2, s. 547.

²⁹⁰ Karaman ve öte., *Kur’an Yolu*, c. 2, s. 80.

²⁹¹ Çakan, İsmail Lütfü. “Begavî”, TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 1992, c. 5, s. 339.

²⁹² Yavuz, Yusuf Şevki. “Beyzâvî”, TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 1992, c. 6, s. 100.

²⁹³ Altıkulaç, Tayyar. “Kurtubî”, TDV İslâm Ansiklopedisi, Ankara, 2002, c. 26, s. 455.

²⁹⁴ Erul, Bünyamin. “Keşfü’l-ḥafâ”, TDV İslâm Ansiklopedisi, Ankara, 2022, c. 25, s. 321.

²⁹⁵ Kandemir, Yaşar. “Münâvî”, TDV İslâm Ansiklopedisi, Ankara, 2022, c. 25, s. 321.

²⁹⁶ Bilgin, Mustafa. “Hak Dini Kur’an Dili”, TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 1997, c. 15, s. 153-163.

²⁹⁷ Bilgin, Mustafa. “Hak Dini Kur’an Dili”, TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 1997, c. 15, s. 153-163.

²⁹⁸ Çetin, Atilla. “İbn Âşûr”, TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 1999, c. 19, s. 332.

adamıdır.²⁹⁹ Cessâs, h. 4. Asırda yaşamış Hanefî fakihî ve müfessirdir.³⁰⁰ Ali Bardakoğlu günümüzde yaşayan fıkıh alimi, Celal Kırca günümüzde yaşayan tefsir alimi ve Celal Yeniçeri yakın zamanda kaybettiğimiz fıkıh alimidir. Şevkânî ise 18. Yüzyılda yaşamış bir müçtehitir.³⁰¹

Kaynaklar incelendiğinde Elmalılı Hamdi Yazır'ın atf yaptığı müellifler hicri altıncı ve yedinci yüzyılda yaşamıştır. Neredeyse hepsi Temel İslam Bilimlerinde uzmanlıklarıyla ön plana çıkmıştır. “*Kur’ân Yolu/Heyet Meâlî*”nde ise hicri 4. Asırdan günümüze kadar yaşamış çeşitli müelliflere atf yapılmıştır. Bu müellifler yalnızca Temel İslam Bilimlerinde uzman olan kişilerden oluşmamaktadır. Bunlardan bazıları siyaset ve edebiyat üzerine uzmanlaşmışlardır.

Müelliflerin yaşadıkları çağ ve uzmanlık alanları bilgisi Elmalılı ve “*Kur’ân Yolu/Heyet Meâlî*”i arasındaki farkları özetler ve açıklar mahiyettedir. Elmalılı daha çok geleneğin yorumuna yönelmiş iken, “*Kur’ân Yolu/Heyet Meâlî*”i perspektifini daha geniş tutmuş, gelenek ile beraber yenilikçi uzmanlık alanlarından da yararlanmıştır.

²⁹⁹ Kahraman, Kemal. “Muhammed Esed”, TDV İslâm Ansiklopedisi, Ankara, 2020, c. 30, s. 523-524.

³⁰⁰ Güngör, Mevlüt. “Cessâs”, TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 1993, c. 7, s. 427.

³⁰¹ Biyografi, “Ali Bardakoğlu, TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/muellif/ali-bardakoglu> (Erişim: 23.07.2022).

SONUÇ

İlk devirlerden itibaren Kur'ân-ı Kerîm'in birçok dile çevirisi yapılmıştır. Çeviri yapılan dillerden bir tanesi de Türkçedir. Yapılan bu çeviri eserlere Türkçe de "meâl" anlamı verilmiştir. "Meâl" kelimesinin terimsel anlamda kullanımı 20. yüzyılın ilk çeyreğinde başlamıştır. Cumhuriyet döneminin başlangıcında ortaya çıkan tercüme çalışmalarına yapılan eleştiriler neticesinde, halkın isteğine uygun cevap verecek ve güvенеceği bir tercüme hazırlanması hükümetten istenmiştir.

Yeni kurulan devlet yapısı içerisinde dini işlerden sorumlu olan Diyanet İşleri Başkanlığı; günümüze gelinceye kadar halkı aydınlatmak adına yapmış olduğu yayınlar içerisinde Kur'an tercümelerine de yer vermiştir. İlk olarak 1935 yılında Elmalılı Hamdi Yazır'ın tefsir eseri olan "*Hak Dini Kur'ân Dili*"ni yayınlamıştır. Bu eser içerisinde tefsire ilave olarak bir Kur'an tercümesi de yer almaktadır. Elmalılı, yöntem olarak çalışmasında kelime ve kavram odaklı bir çeviriden ziyade anlam odaklı bir çeviri yapacağını eserin başında ifade etmiştir. Müellif, asrın gerektirdiği bilimsel ve felsefi verileri dikkate alacağını söylemiştir. Ayrıca ibadetlerin Türkçeleştirilmesi meselesinde çevirisinin rol almasını engellemek istemesi de çeviride kullandığı tekniği oldukça etkileyecektir. Hamdi Yazır, eserin mukaddimesinde çeviri ve tefsir çalışmasını sürdürürken, Ehli Sünnete ve temel ilkelerine bağlı kalacağını beyan etmiştir.

Diyanet İşleri Başkanlığının yayınladığı ikinci meâl çalışması ise Prof. Dr. Hüseyin Atay ve Doç. Dr. Yaşar Kutluay'ın kaleme aldığı "*Kur'ân-ı Kerim ve Türkçe Anlamı*" adlı çalışmadır. Diyanet İşleri Başkanlığı bu meâli yayınlarken "değişik bilgi ve kültür seviyesindeki kimselerin sade ve yaşayan bir Türkçe ile yazılmış çalışmalara ihtiyaç duydukları" gerekçesini sunmuştur. İlk basımı 1961 yılında yayınlanan meâl çalışmasında dilin sadeleşmesi ve günün Türkçesi ile yayınlanması vurgusu değişen sosyolojiye ayna tutmuştur. Meâl'i incelediğimizde elde ettikleri sonucun bu hedefle uyum halinde olduğu görülmüştür.

Diyanet İşleri Başkanlığının yayınladığı üçüncü meâl çalışması ise Doç. Dr. Halil Altuntaş ve Dr. Muzaffer Şahin'in kaleme aldığı “*Kur’ân-ı Kerim Meâli*” adlı çalışmadır. Daha önce yayınlanmış iki meâlden farklı olarak yazarlar, yöntemlerinde ilk dönem toplumunun dili, anlayışı ve yaşayışının anlaşılması gerektiğine vurgu yapmışlardır. 2002 yılına geldiği zaman diğer çalışmalarda ön plana çıkan Sünniliğe bağlılık vurgusunun bu çalışmanın ilkeleri arasında açıkça yer almadığı görülmüş, ilk iki tercümeden farklı olarak bu çalışmada dilin sadeleştiği ve geleneğin yorumlarından uzaklaşıldığı tespit edilmiştir.

Diyanet İşleri Başkanlığının yayınladığı son meâl; Prof. Dr. Hayrettin Karaman, Prof. Dr. Mustafa Çağrı, Prof. Dr. İbrahim Kâfi Dönmez, Prof. Dr. Sadrettin Gümüş'ten oluşan bir heyetin kaleme aldığı *Kur’ân Yolu* adlı tefsirin meâlidir.

Meâller yöntem olarak incelendiği zaman hepsinin ortak vurgusu “çağın ihtiyacı” ve “değişen dil” vurgusu olmuştur. Diyanet İşleri Başkanlığının ilk iki meâl çalışmasında “Sünniliğe bağlılık” ifadesi yer almaktayken, son çalışmalarda bu ifadenin yer almadığı, hatta “*Kur’an Yolu/Heyet Meâli*’nin yayımlanmadan önce bildirilen (B02.1. DİB.0 10.212/ Sayılı Kararname)’de Sünnete aykırı ifadelerin yer aldığı ifade edilmiştir.

Meâller bilime konu edinen ayetlerin incelenmesi bakımından da değerlendirilmiş ve ilk iki meâlin ayetlerin tercüme ve yorumlarında evrenin yaratılışı, evrenin genişlemesi, evrenin tek bir parça olması ve denizlerin birbirine karışmaması gibi hususlarda bilimsel bulgulara atıf yapmadığı, geleneksel ve işarî açıklamalarla yetindiği görülürken, son iki tercümede bilimsel bulgulara sık sık atıf yapıldığı, ayetler değerlendirilirken kozmolojinin verilerinden yararlanıldığı tespit edilmiştir.

Ayetler tercüme edilirken bağlam bilgisinin ilk iki meâlde bazen parantez içine alınarak ama genellikle parantez içerisine alınmadan metne dâhil edildiği ve dahi metinde ve bağlamda olmayan ibarelerin takdir edildiği ortaya konmuştur. Son iki meâl çalışmasında ise bu konuda oldukça titiz davranılmış ve sık sık parantez içi kullanımıyla bağlam gereği anlamların takdir edildiği vurgulanmıştır.

Ayetlerin tercümelerinde başlangıçtan günümüze doğru gidildikçe Türkçe ifadelerde sadeleşme ve güncel dilin kullanımının arttığı görülmüştür. Yine günümüze doğru geldikçe meâllerde yer verilen yorumlarda değişen anlayışa uygun olarak belli bir yumuşama olduğunu söylemek mümkündür. Cihad kavramının Elmalılı'da "savaş" anlamında kullanılıp, Elmalılı sonrası en geniş haliyle "cihad" olarak kullanılması ve Ehli kitapla ilişkiler konusunda ilk iki meâl çalışmasının katı yorumlar getirmesi son iki meâl çalışmasında ise yorumların yumuşatılması ve ilişkilerin kapsamının geniş tutulması bu duruma örnek olarak gösterilebilir.

Konjonktürün değişmesinin meâl çalışmalarına ne denli etki ettiği bu çalışmada Diyanet İşleri Başkanlığı Meâlleri özelinde ortaya konmuş ve dört çalışmayla sınırlandırılmıştır.

Bu meâller de içinde bulunulan zamanın şartları ile konjonktürel etki ve faktörlerin etkisine, Kur'ân-ı Kerim'in sadrı islamdaki ruhu ve manasının çağdaş yansımalar ile asrı saadetten günümüze ve geleceğe köprü olma işlev ve etkileşimlerine çok boyutlu olarak bakmakta yarar vardır. Esas olan Kitab-ı Kerim'in okunması, anlaşılması ve yaşanmasıdır. Bu noktada kavram ve bağlamın yeri, önemi ve değeri anlam katmanlarının daha bir belirgin hale gelmesine yol açmaktadır. Meâller de aranan ve olması gereken asıl boyut anlam, hakikat ve bağlam arasındaki ilişki ve etkileşimleri sağlam ve sahih kaynaklar ışığında tesis edebilmektir.

Meâl çalışmaları üzerinde yapılacak geniş çaplı araştırmalar, değişen dünyanın sosyo kültürel etkisi ve bunun manaya yansımaları üzerine yapılacak olan tüm çalışmalar, Kur'an'ın anlaşılması adına önemli bir adım olarak görülmektedir.

KAYNAKÇA

- ABAY, Muhammed. “Türkçedeki Kur’ân Meâllerinin Tarihi ve Kronolojik Bibliyografyası”. Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi / 19 2012, ss. 270-287.
- ABACI, Sümeyye, “Halil Altuntaş”, Eski Eserler, <https://eskieserler.com/Eski/Eserler/Yazar/1117/Halil-Altuntas.asp?LID=TR&ID=1117> Erişim: 16.01.2022
- ALTIKULAÇ, Tayyar. “Kurtubî”, TDV İslâm Ansiklopedisi, C. 26, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 2002.
- ALTUNTAŞ, Halil ve ŞAHİN ve MUZAFFER, Yaşar. *Kur’ân-ı Kerim Meali*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009.
- APAYDIN, Yunus, “Şahit”, TDV İslâm Ansiklopedisi, C. 38, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 2010.
- AYDAR, Hidâyet. Kur’ân-ı Kerîm’in Tercümesi Meselesi, İstanbul: Kur’ân Okulu Yayıncılık, 1996.
- AYDAR, Hidâyet. “Türklerde Kur’ân Çalışmaları”, İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C.1, S.1, (1999), ss. 176-181.
- AYDAR, Hidâyet. “Kur’ân ve Tercüme”, Diyanet İlmi Dergi Kur’ân Özel Sayısı, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, (2011), s. 499-532.
- AYDIN, Mehmet Akif. “Köle”, TDV İslâm Ansiklopedisi, C.26 Ankara, Diyanet Vakfı Yayınları, 2002.
- AYDIN, Mustafa, Kur’ânî Kavramlar, Pınar Yayınları, İstanbul, 2010.
- ATAY, Hüseyin ve KUTLUAY, Yaşar. *Kur’ân-ı Kerim ve Türkçe Anlamı*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1961.
- BARDAKOĞLU, Ali, “Hırsızlık”, TDV İslâm Ansiklopedisi, C. 17, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 1998.
- BEBEK, Adil, “Ceza”, TDV İslâm Ansiklopedisi, C. 7, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 1993.
- BEBEK, Adil, “Sûr”, TDV İslâm Ansiklopedisi, C. 37, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 2009.

- BİYOĞRAFİ, “Ali Bardakoğlu”, TDV İslâm Ansiklopedisi,
<https://islamansiklopedisi.org.tr/muellif/ali-bardakoglu> Erişim:
23.07.2022
- BİYOĞRAFİ, “İbrahim Kâfi Dönmez”, TDV İslâm Ansiklopedisi,
<https://islamansiklopedisi.org.tr/muellif/ibrahim-kafi-donmez>
Erişim: 18.01.2022
- BİYOĞRAFİ, “Mustafa Çağrı”, TDV İslâm Ansiklopedisi,
<https://islamansiklopedisi.org.tr/muellif/mustafa-cagrici> Erişim:
17.01.2022
- BİYOĞRAFİ, “Sadrettin Gümüş”, TDV İslâm Ansiklopedisi,
<https://islamansiklopedisi.org.tr/muellif/ibrahim-kafi-donmez>
Erişim: 18.01.2022
- BİYOĞRAFYA, “Hüseyin Atay”
<https://www.biyografya.com/biyografi/13579> Erişim: 14.01.2022
- BULUT, Mehmet. “İlk Cumhuriyet Meclisinde Dini Yayıncılık Hakkında Tarihi Bir Karar”, Diyanet İlmi Dergi, C. 28, S.1, Ankara: DİB Yayınları, (1992), s. 142.
- BULUT, Mehmet. “Kuruluş Yıllarında Diyanet İşleri Başkanlığının Yayın Hizmetleri”, Diyanet İlmi Dergi, S.300, Ankara: DİB Yayınları, (2014), s. 17.
- CÜNDİOĞLU, Dücan. “Matbu Türkçe Kur’ân Çevirileri ve Kur’ân Çevirilerinde Yöntem Sorunu”, Bilgi Vakfı II. Kur’ân Sempozyumu (1996) Ankara, s. 187.
- ÇAKAN, İSMAIL. “Begavî”, TDV İslâm Ansiklopedisi, C. 5, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 1992.
- ÇELEBİ, İlyas. “Hızır”, TDV İslâm Ansiklopedisi, C. 17, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 1998.
- ÇELEBİ, İlyas. “Sünnetullah”, TDV İslâm Ansiklopedisi, C. 38, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 2010.
- ÇETİN, Atilla. “İbn Âşûr”, TDV İslâm Ansiklopedisi, C. 19, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 1999.
- DAĞCI, Şamil. “Kıyas”, TDV İslâm Ansiklopedisi, C. 25, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 2022.

- DEMİR, Ziya. XII-XVI. y.y. Arası Osmanlı Müfessirleri, İstanbul: Ensar Yayınları, 2006.
- DİB, (Y/32-726159 Sayılı Kararname), 28.10.1972.
- DİB, (127. Sayılı Kararname), 12.10.1979.
- DİB, (B02.1. DİB.0 10.212/ Sayılı Kararname), 02.01.2003.
- DİB, (B.02.1 DİB. 0. 10. 212/ Sayılı Kararname), 18.09.2003.
- DİB, Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü, E Posta, 01.02.2022.
- Ebü'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî İbn Manzur, Lisanü'l-Arab, Beyrut: Dâru Sadır.
- ERDOĞAN, Abdulkadir “Kur’ân Tercümelerinin Dil Bakımından Değerleri”, Vakıflar Dergisi, C.1, S.1, (1938), s. 47.
- Ersöz, İsmet, (1991). “Elmalılı Hamdi Yazır ve Tefsirinin Özellikleri”. *Elmalılı Hamdi Yazır Sempozyumu (4-6 Eylül 1991)* Ankara, s. 173.
- ERDEM, Gazi, “Muzaffer Şahin”, *Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü* <https://dergi.diyanet.gov.tr/makaledetay.php?ID=9561> Erişim: 16.01.2022
- GÜMÜŞ, SADRETTİN. “umhuriyet Döneminde (1923-1960 Arası) Meâl Çalışmaları”, *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, C. 1, S. 5(2015), ss. 155-166.
- ERUL, Bünyamin, “Keşfü'l-hafâ” TDV İslâm Ansiklopedisi, C. 25, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 2022.
- ESEN, Hüseyin, “Zina” TDV İslâm Ansiklopedisi, C. 44, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 2013.
- GÜNGÖR, MEVLÜT, “Cessâs” TDV İslâm Ansiklopedisi, C. 7, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 1993.
- HARMAN, Ömer Faruk, “Nuh” TDV İslâm Ansiklopedisi, C. 33, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 2007.
- HARMAN, Ömer Faruk, “Kadın” TDV İslâm Ansiklopedisi, C. 24, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 2001.
- HARMAN, Ömer Faruk, “Musa” TDV İslâm Ansiklopedisi, C. 31, Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2020.

- HÖKELEKLİ, Hayati. “Fıtrat”, TDV İslâm Ansiklopedisi, C. 13, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 1996.
- İSFEHÂNÎ, Rağıp, el-Müfredat, çev: Abdalbaki Güneş, Mehmet Yolcu, İstanbul: Çıra Yayınları, 2010.
- KAHRAMAN, Kemal. “Muhammed Esed” TDV İslâm Ansiklopedisi, C. 30, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 2020.
- KANDERMİR, Yaşar. “Münâvî” TDV İslâm Ansiklopedisi, C. 25, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 2022.
- KARAMAN, Hayrettin ve öte., *Kur’ân Yolu Türkçe Meal*, ürkiye Diyanet Vakfı, 2010.
- KAYA, Remzi. “Ehl-i Kitap” TDV İslâm Ansiklopedisi, C. 10, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 1994.
- KOLOĞLU, Orhan ve ALPER, Hülya. “Kelam Okulları”, *Metafizik* der. Ömer Türker, İstanbul: Ketebe Kitabevi, 2021.
- KURAMER, “Kur’ân Hiç Tükenmeyen Mucize”, *Sürekli Genişleyen Bir Evrende Yaşıyoruz*, der. Kuran Araştırmaları Grubu, İstanbul: İstanbul Yayınevi, 2020.
- KUTLUER, İLHAN. “HİKMET” TDV İslâm Ansiklopedisi, C. 17, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 1998.
- KROONS, Robert. *Teizm ve Big Bang Kozmolojisi*, çev. Hüseyin Aydın, Din Bilimleri Araştırma Dergisi, 2002.
- MERTOĞLU, SUAT. “Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi Kur’ân ve Tefsir Literatürüne Toplu Bir Bakış -Birincil Eserler ve Onlara Dair İncelemeler”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C. 9, S. 18(2011).
- NAYIROĞLU, Ömer Faruk. *Cumhuriyet Dönemi İlahiyat Alanı Akademik Çalışmalarında Evrim Teorisi*. Yüksek Lisans Tezi, Aksaray Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Aksaray, 2021. Yüksek Öğretim Kurulu: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 699637).
- ÖZEL, Ahmed. “Cihad” TDV İslâm Ansiklopedisi, C. 7, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 1993.

- ÖZEL, MUSTAFA. “Elmalılı’nın Meâlinin Bazı Özellikleri”, Diyanet İlmi Dergi Kur’ân Özel Sayısı, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, (2011), s. 554.
- ÖZGEL, İSHAK. “Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır’ın Tefsiri ve Hakkında Yapılmış Çalışmalar Bibliyografyası”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C. 10, S. 19(2012).
- ÖZTÜRK, Mustafa. “Meâl”, TDV İslâm Ansiklopedisi, C. 3. Basım Ek-2, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 2019.
- ÖZTÜRK, Mustafa. *Meal Kavramının Mahiyeti Tarihçesi ve Mealcilik Tecrübesi*, Ankara: Kuramer Yayınları, 2021.
- SICAK, Ahmet ve BİLGİN, Recep. “Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır (1878-1942) ve Eserleri Hakkında Yapılmış Çalışmalar Bibliyografyası (1923-2018)”, *Turkish Studies Comparative Religious Studies*, C. 14, S. 12(2012), ss. 346-347.
- ŞENGÜL, İdris. “Kıssa”, TDV İslâm Ansiklopedisi, C. 25, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 2002.
- ŞENTÜRK, Ümmü Gülsüm. “Yaşar Kutluay”, TDV İslâm Ansiklopedisi, C. 2, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 2019.
- TOGAN, Ali Zeki Velidi. “Londra ve Tahran’daki İslami Yazmalardan Bazılarına Dair”, *İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, 1959-1960, s. 135.
- ULUDAĞ, Süleyman. “Takvâ”, TDV İslâm Ansiklopedisi, C. 39, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 2010.
- ÜLKEN, Hilmi Ziya. *Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi*, İstanbul: Ülken Yayınları, 1998.
- YASİR, Ünlü. Elmalılı M. Hamdi Yazır Kur’ân-ı Kerim ve Kelime Meâli, İstanbul: Merve Yayınları, 2011.
- YAVUZ, Yusuf Şevki. “Beyzâvî”, TDV İslâm Ansiklopedisi, C. 6, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 1992.

- YAVUZ, Yusuf Şevki. “ Elmalılı Muhammed Hamdi “, TDV İslâm Ansiklopedisi, C. 11, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 1995.
- YAVUZ, Yusuf Şevki. “İ’câzü’l-Kur’ân”, TDV İslâm Ansiklopedisi, C. 21, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 2000.
- YAVUZ, Yusuf Şevki. “Kader”, TDV İslâm Ansiklopedisi, C. 24, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 2001.
- YAVUZ, Yusuf Şevki. “Peygamber”, TDV İslâm Ansiklopedisi, C. 34, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 2007.
- YAZIR, Elmalılı Muhammed Hamdi. Hak Dini Kur’ân Dili, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2015.
- YILMAZ, Hidayet. Kur’ân Yolu Tefsirinde Müşkilü’l Kur’ân. Yüksek Lisans Tezi, Karabük Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Karabük, 2021. Yüksek Öğretim Kurulu: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 666312).
- YURDAGÖR, Metin. “Tağut”, TDV İslâm Ansiklopedisi, C. 39, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 2010.